

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ

Τμήμα Νομικής

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στις "Σπουδές
Νοτιοανατολικής Ευρώπης", Κατεύθυνση Νομικής

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας: Η
ΕΠΙΛΥΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΣΤΟ
ΘΑΛΑΣΣΙΟ ΧΩΡΟ ΚΑΤΑ ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ

Συγγραφέας: Αγαπάκης Ιωάννης, ΑΜ 334/14

Επιβλέπων καθηγητής: κ. Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος,
Αναπληρωτής Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου Νομικής
Σχολής ΔΠΘ

Ειδική αναφορά: Διπλωματική εργασία υποβληθείσα
στο Τμήμα Νομικής του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου
Θράκης ως μέρος των απαιτήσεων για την απόκτηση
Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στις Σπουδές
Νοτιοανατολικής Ευρώπης

“Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου”.

Ιωάννης Αγαπάκης

Κομοτηνή, 2016

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ:

1. Οι ελληνοτουρκικές διαφορές. σελ.4
2. Οι διαφορές στο Αιγαίο. σελ.6
 - 2.1. Η οριοθέτηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων των δύο χωρών ως προς την υφαλοκρηπίδα στην περιοχή του Αιγαίου. σελ.7
 - 2.2. Το θέμα των ορίων της αιγιαλίτιδας ζώνης (χωρικών υδάτων) σε σχέση με την Ελλάδα. σελ.12
 - 2.3. Τα όρια του εθνικού εναέριου χώρου της Ελλάδας. σελ.16
 - 2.4. Η αποστρατικοποίηση των νήσων του ανατολικού Αιγαίου. σελ.17
 - 2.5. Τα Ίμια/Καρντάκ και, κατά την Τουρκία, οι "γκρίζες ζώνες" στο Αιγαίο. σελ.20
 - 2.6. Ο έλεγχος της εναέριας κυκλοφορίας. σελ.25
 - 2.7. Η έρευνα και διάσωση στο Αιγαίο. σελ.26
 - 2.8. Ο επιχειρησιακός έλεγχος του ΝΑΤΟ. σελ.28
 - 2.9. Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη. σελ.30
3. Οι πολιτικές μέθοδοι ειρηνικής επίλυσης και οι ελληνικές αγκυλώσεις. σελ.36
4. Οι δικαστικές μέθοδοι επίλυσης. σελ.38
 - 4.1. Υποβολή των διαφορών σε συνδιαλλαγή-πολιτική μέθοδο επίλυσης (Ελληνοτουρκική Συνθήκη φιλίας και ουδετερότητας, συνδιαλλαγής και διαιτησίας του 1930). σελ.39
 - 4.2. Επίλυση των διαφορών στα πλαίσια των διαδικασιών της Διάσκεψης για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (Δ.Α.Σ.Ε.). σελ.40
 - 4.3. Διαιτησία. σελ.42
 - 4.4. Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. σελ.45
 - 4.4.1. Ολομέλεια ή Τμήμα. σελ.51
 - 4.5. Χάγη και διεθνής διαιτησία: τα υπέρ. σελ.52
 - 4.6. Τα μειονεκτήματα της δικαστικής οδού. σελ.55
 - 4.7. Άλλα μειονεκτήματα της εμμονής στη Χάγη. σελ.56
5. Σε αναζήτηση λύσεων στις διαφορές στο Αιγαίο. σελ.58
6. Βιβλιογραφία ελληνική και ξενόγλωσση. σελ.64

1. Οι ελληνοτουρκικές διαφορές.

Από τότε που ιδρύθηκε το ελληνικό κράτος, η αντιπαλότητα Ελλήνων και Οθωμανών ήταν αναμενόμενη λόγω Μεγάλης Ιδέας από τη μία και της παρακμάζουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από την άλλη, που παρά τις μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ και τις προσπάθειες των Οθωμανιστών, δεν κατόρθωσε να μεταλλαχθεί σε κράτος δημοκρατικό και σύγχρονο για την εποχή του. Με αυτά τα δεδομένα η διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν αναπόφευκτη. Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος απλώς την επέσπευσε. Ανάλογη ήταν η μοίρα και των δύο άλλων γειτονικών της αυτοκρατοριών – και για τους ίδιους περίπου λόγους-, της Αυστροουγγαρίας και της Ρωσικής Αυτοκρατορίας¹.

Ωστόσο, στη συνέχεια, το 1923, η Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης τακτοποίησε με οριστικό τρόπο τις εδαφικές διαφορές Ελλάδας-Τουρκίας. Παρέμεναν για την Ελλάδα μόνο τρεις εκκρεμότητες, καμία από τις οποίες δεν αφορούσε τουρκικά εδάφη: το νότιο τμήμα της Αλβανίας (Βόρεια Ήπειρος), τα Δωδεκάνησα και η Κύπρος, με μόνο το τρίτο να διαθέτει δυνητικά ελληνοτουρκική διάσταση. Για την Τουρκία παρέμενε μια εκκρεμότητα που καμία σχέση δεν είχε με την Ελλάδα: το Χατάι (η περιοχή της Αλεξανδρέττας) που το διεκδικούσε από την υπό γαλλική εντολή Συρία. Με αυτά τα δεδομένα και τις άριστες σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας που επικράτησαν από το 1930 έως το 1954, οι τεταμένες ελληνοτουρκικές σχέσεις των τελευταίων εξήντα ετών και τα ανοικτά θέματα που παραμένουν σχεδόν όλα ανεπίλυτα, φαντάζουν εκ πρώτης όψεως περίεργες, με τα βαθύτερα αίτια να μην είναι και τόσο προφανή².

Τι άραγε να φταίει; Μια απάντηση είναι ότι για όλα φταίει το Κυπριακό που ενταφίασε την καλή γειτονία το 1954. Και όσο υπάρχει ακόμη το Κυπριακό και δεν λύνεται, θα συνεχίζει να δηλητηριάζει τις ελληνοτουρκικές σχέσεις και δεν θα επιτρέπει την πραγματική προσέγγιση και την επίλυση των διαφορών του Αιγαίου και των άλλων σημείων τριβής. Ωστόσο, αν η αμοιβαία καχυποψία και η βαθιά ριζωμένη εχθρότητα (που πήγαζαν κυρίως από τη δραματική περίοδο 1912-1922) είχαν πραγματικά εξανεμιστεί μέχρι το 1954, τότε το Κυπριακό θα ήταν μάλλον πιο διαχειρίσιμο και δεν θα τίνιζε στον αέρα την περίφημη ελληνοτουρκική φιλία. Το Κυπριακό και η ψυχολογική διάσταση που έχει ιστορική προέλευση, αποτελούν δύο βασικούς λόγους για τη συνεχιζόμενη μη επίλυση των ελληνοτουρκικών διαφορών και κατά κύριο λόγο αυτών που αφορούν το Αιγαίο. Υπάρχει και ένας τρίτος λόγος για την πενηνταετή αντιπαλότητα, που κινείται με όρους της πιο παραδοσιακής λογικής της ρεαλιστικής σχολής σκέψης στις Διεθνείς Σχέσεις, λογικής που έχει ιδιαίτερη απήχηση και στα δύο κράτη. Κατ'αυτή την άποψη, στο Αιγαίο, στην Κύπρο και σε άλλα θέματα έχουμε πράγματι να κάνουμε με σύγκρουση εθνικών συμφερόντων και επιδιώξεων. Διακυβεύονται ζωτικά εθνικά

¹ Keyder Caglar, "The Ottoman Empire", Karen Barkey and Mark von Hagen (επιμ.), *After Empire: Multiethnic Societies and Nation-Building*, Boulder: Westview Press, 1997,σελ.44

² Clogg Richard, "Greek-Turkish Relations in the Post-1974 Period", Dimitri Consta (επιμ.), *The Greek-Turkish Conflict in the 1990s*, Λονδίνο: Macmillan, 1991, σελ.124-125

συμφέροντα και η εθνική κυριαρχία. Τα πράγματα δεν είναι αστεία ή προϊόν αγκυλώσεων με ψυχολογική βάση. Ως εκ τούτου, ο μόνος ρεαλιστικός στόχος είναι η διπλωματική νίκη επί του αντιπάλου, το πώς δηλαδή η μία πλευρά θα κερδίσει περισσότερο από την άλλη στο τέλος, είτε πρόκειται για το Αιγαίο είτε πρόκειται για την Κύπρο, τις μειονότητες ή το Πατριαρχείο.

Η αντιπαράθεση Ελλάδας-Τουρκίας καλύπτει σήμερα ένα ευρύ φάσμα διαφορών, με κύριες προφανείς διενέξεις τις διαφορές στο Αιγαίο και το Κυπριακό. Οι διενέξεις αυτές είναι όντως υπαρκτές και χρήζουν ειρηνικής επίλυσης, αλλά μόνο το Αιγαίο είναι διμερές θέμα που αφορά αποκλειστικά ή κατά κύριο λόγο τις δύο χώρες. Αντίθετα, η επίλυση του Κυπριακού εναπόκειται στις δύο εθνοτικές κοινότητες, που είναι οι μόνες αρμόδιες από κοινού να λύσουν κάποτε τη διαφορά, είτε με συγκατοίκηση είτε με οριστικό χωρισμό. Εκεί ο ρόλος Ελλάδας και Τουρκίας μόνο υποβοηθητικός μπορεί να είναι, δηλαδή να ενθαρρύνει, στο μέτρο του δυνατού, τη μετριοπάθεια, τον ρεαλισμό και τη διάθεση για συμβιβασμό³.

Καταρχάς, όμως, ποιες είναι οι ελληνοτουρκικές διαφορές; Η απάντηση, περιέργως, δεν είναι αυτονόητη. Οι δύο χώρες δεν αναγνωρίζουν ακριβώς τις ίδιες διαφορές ως σημεία τριβής ή ως τα κύρια προβλήματα μεταξύ τους. Ακόμη, εκεί που χονδρικά συμφωνούν ως προς τις υφιστάμενες διαφορές, τις ιεραρχούν διαφορετικά ως προς τη σοβαρότητα, γιατί βέβαια άλλο ζήτημα ενδιαφέρει τον ένα περισσότερο και άλλο τον άλλο.

Κατά την επικρατούσα ελληνική άποψη, ο βραχνάς στις ελληνοτουρκικές θέσεις είναι το Κυπριακό. Αν αυτό ξεπερνιόταν, εννοείται με μια δίκαιη λύση, οι αυστηρά διμερείς διαφορές θα ήταν ευκολότερο να επιλυθούν. Αλλά ποιες είναι οι διμερείς διαφορές στο Αιγαίο; Μόνο μία ή κυρίως μία, δηλώνει η Ελλάδα: η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας. Η Αθήνα επί δεκαετίες κατηγορεί την Άγκυρα για προκλητική στάση και, το κυριότερο, για επεκτατισμό και προσπάθεια αλλαγής του εδαφικού status quo στο Αιγαίο κατά παράβαση του διεθνούς δικαίου. Επίσης κατηγορεί την Τουρκία για καταπίεση και διακρίσεις έναντι της ελληνικής μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη και στην Ίμβρο και την Τένεδο (εκδιώξεις, δημεύσεις περιουσιών, κλπ), με προφανές αποτέλεσμα να παραμείνουν στις εστίες τους ελάχιστα μέλη της. Επίσης, της προσάπτει ότι δεν τηρεί την πρόβλεψη της πρέπουσα στάση έναντι του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Από την τουρκική πλευρά τα πράγματα φαίνονται κάπως διαφορετικά. Κατά την Άγκυρα, δύο είναι οι ελληνοτουρκικές διαφορές: οι διαφορές στο Αιγαίο, που περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα διαφορών, και "η τουρκική μειονότητα της Δυτικής Θράκης", τα δικαιώματα της οποίας η Ελλάδα παραβιάζει μέχρι και σήμερα. Στις κατηγορίες σε βάρος της Ελλάδας ιδιαίτερη μνεία γινόταν επίσης, μέχρι το 1999, στην ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας, την οποία η Ελλάδα "απαράδεκτα" και "εχθρικά" αντιστρατευόταν έως τη Σύνοδο Κορυφής της ΕΕ στο Ελσίνκι (Δεκέμβριος 1999) και στην υποστήριξη, ηθική και υλική (χρήματα, όπλα, εκπαίδευση, κλπ), που κατά τους Τούρκους η Ελλάδα παρείχε αφειδώς στο PKK, δηλαδή στους "τρομοκράτες" που επιδιώκουν τον βίαιο διαμελισμό της πατρίδας τους⁴.

³ Ηρακλείδης Αλέξης, Το Κυπριακό: Σύγκρουση και επίλυση, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2002

⁴ Μπιράντ Μεχμέτ Αλί, "Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις: Προβλήματα, ευκαιρίες και κίνδυνοι", Επίκεντρα, 19, τεύχος 82, Απρίλιος-Ιούνιος 1995, σελ. 29-32

Η Τουρκία παραδοσιακά έχει την τάση να προβαίνει σε σαφή διάκριση μεταξύ των στενών ελληνοτουρκικών διαφορών και άλλων προβλημάτων στα οποία μπορεί να εμπλέκονται οι δύο χώρες ως αντίπαλοι. Ακόμη και στα πρόθυρα της κυπριακής κρίσης του 1974, η Άγκυρα επέδωσε στην Αθήνα (τον Μάιο του 1974) κατάλογο εκκρεμοτήτων στα ελληνοτουρκικά ζητήματα, με την ακόλουθη κατάταξη: (1) "τουρκική μειονότητα" στη Θράκη, (2) "τουρκική μειονότητα" στα Δωδεκάνησα, (3) μη τήρηση από την Ελλάδα των συνθηκών περί αφοπλισμού των ελληνικών νησιών, και (4) χωρικά ύδατα και υφαλοκρηπίδα.

Γενικά, στις πιο επίσημες και δημόσιες δηλώσεις της η Άγκυρα δεν φαινόταν να αναγνωρίζει το Κυπριακό ως ελληνοτουρκική διαφορά. Αυτό δεν ήταν βέβαια τυχαίο, αλλά οφειλόταν κυρίως στην επικρατούσα έως τον Οκτώβριο του 2002 άποψη –τη γνωστή θέση Ετζεβίτ από το 1974– ότι το Κυπριακό είχε επιλυθεί με τη "σωτήρια" τουρκική "ειρηνευτική επιχείρηση" του καλοκαιριού του 1974. Στην πράξη όμως, αυτή η μη συμπερίληψη του Κυπριακού στην ελληνοτουρκική ατζέντα ήταν πλασματική, μια και όποτε το ζήτημα της επίλυσης αποκτούσε κινητικότητα, η Άγκυρα (όπως άλλωστε και η Αθήνα) καλούνταν να πάρει θέση και μάλιστα στα πλαίσια των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Και όποτε γινόταν αντικείμενο συζήτησης είτε διμερώς είτε στον ΟΗΕ, η Άγκυρα απέφευγε επιμελώς να δίνει την εντύπωση ότι είχε επαναπαυτεί στο Κυπριακό με τα τετελεσμένα του 1974⁵.

Ένας στοιχειώδης κατάλογος των διαφορών που συνιστούν την ελληνοτουρκική διένεξη στη σύγχρονη (μετά το 1945) εποχή, θα συμπεριλάμβανε τουλάχιστον τέσσερις κατηγορίες διαφορών μεταξύ των δύο χωρών: 1. Τις διαφορές που αφορούν θέματα του Αιγαίου πελάγους. 2. Το Κυπριακό. 3. Τα μειονοτικά: τη μουσουλμανική μειονότητα στη Δυτική Θράκη και τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου. 4. Άλλα θέματα έντασης και τριβής που έρχονται και παρέρχονται, όπως η ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας, το θέμα του PKK, η στάση της Τουρκίας έναντι του Οικουμενικού Πατριαρχείου και ορισμένα άλλα θέματα, που αναφύονται κατά καιρούς ως τριγμοί και μετά χάνονται ή ξαναεμφανίζονται με τη μία ή την άλλη μορφή (π.χ. ρωσικοί πύραυλοι S-300, Ευρωστρατός, κ.α.).

Ιστορικά, η πρώτη διαφορά που παρουσιάζεται, είναι τα μειονοτικά και το Πατριαρχείο, κυρίως κατά την περίοδο 1923-1929. Στη συνέχεια είναι το Κυπριακό, από το 1954 και έπειτα, που δεσπόζει όλων των θεμάτων όπως και του μειονοτικού που επανήλθε, ειδικά κατά την περίοδο 1955-1964 ως αντανάκλαση στο Κυπριακό. Τα θέματα του Αιγαίου δεν υφίστανται πριν από το 1973 και τα περισσότερα ξεπήδησαν λόγω της μεγάλης κρίσης του Κυπριακού, το καλοκαίρι του 1974, που λειτουργεί σαν "κουτί της Πανδώρας"⁶.

2. Οι διαφορές στο Αιγαίο.

Οι διαφορές στο Αιγαίο είναι επτά⁷. Οι κύριες διαφορές και οι πλέον δυσεπίλυτες είναι αυτές που άπτονται της κυριαρχίας ή/και της ασφάλειας των δύο χωρών, και είναι οι ακόλουθες πέντε: 1. Η οριοθέτηση των κυριαρχικών

⁵ Ηρακλείδης Αλέξης, Άσπονδοι γείτονες, Ελλάδα-Τουρκία: Η διένεξη του Αιγαίου, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, σελ. 69-73

⁶ Veremis Thanos, "Greek-Turkish Relations: Crisis in the Aegean", Hellenic Studies, 1996, σελ. 20

⁷ Ηρακλείδης Αλέξης, Άσπονδοι γείτονες, Ελλάδα-Τουρκία: Η διένεξη του Αιγαίου, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, σελ. 73

δικαιωμάτων των δύο χωρών ως προς την υφαλοκρηπίδα στην περιοχή του Αιγαίου. 2. Το θέμα των ορίων της αιγιαλίτιδας ζώνης (χωρικών υδάτων) σε σχέση με την Ελλάδα. 3. Τα όρια του εθνικού εναέριου χώρου της Ελλάδας. 4. Η αποστρατικοποίηση των νήσων του ανατολικού Αιγαίου. 5. Τα Ίμια/Καρντάκ και, κατά την Τουρκία, οι "γκρίζες ζώνες" στο Αιγαίο.

Οι δύο παρεπόμενες διαφορές, που είναι πιο εύκολα επιλύσιμες αν λυθούν οι κύριες διαφορές, είναι (6) ο έλεγχος της εναέριας κυκλοφορίας και (7) ο επιχειρησιακός έλεγχος του NATO στο Αιγαίο.

Μια διάκριση που μπορεί να γίνει σε σχέση με αυτές τις διαφορές είναι ότι υπάρχουν από τη μία μεριά κατεξοχήν διμερείς διαφορές, όπως η υφαλοκρηπίδα, η αιγιαλίτιδα ζώνη και ο ελληνικός εναέριος χώρος, και από την άλλη διμερείς διαφορές που ενέχουν και διεθνή διάσταση, επειδή αφορούν διεθνή καθεστάτα και στηρίζονται σε πολυμερείς συνθήκες, όπως η αποστρατικοποίηση, ο έλεγχος της εναέριας κυκλοφορίας και ο επιχειρησιακός έλεγχος του NATO στο Αιγαίο⁸.

Ο αριθμός αυτών των διαφορών δεν είναι αναγκαστικά και ο τελικός, όπως φάνηκε και από την προσθήκη, το 1996, του έβδομου θέματος στην ήδη βεβαρημένη ατζέντα του Αιγαίου, της υπόθεσης Ίμια/Καρντάκ. Στο μέλλον, και εφόσον δεν επιλύεται η διένεξη του Αιγαίου, ήδη ορατά είναι τρία ακόμη θέματα. Και τα τρία έχουν προέλθει από τις εξελίξεις στο Δίκαιο της Θάλασσας (Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας, Μοντέγκο Μπέι, 1982), αλλά ακόμη δεν έχουν τεθεί επί τάπητος, κυρίως γιατί η Ελλάδα έχει δείξει αυτοσυγκράτηση. Τα τρία αυτά θέματα που υπάρχουν στα χαρτιά ως λανθάνουσες διαφορές είναι η αποκλειστική οικονομική ζώνη, η αποκλειστική αλιευτική ζώνη και η συνορεύουσα ζώνη. Επίσης, στα θέματα του Αιγαίου θα μπορούσε να τεθεί ως εντελώς ξεχωριστό θέμα από την πλευρά της Ελλάδας το θέμα της 4^{ης} Τουρκικής Στρατιάς (της γνωστής και ως Στρατιάς του Αιγαίου), η έρευνα και διάσωση στο Αιγαίο, που ήδη τίθεται κατά καιρούς από τους Τούρκους αλλά και από τους Έλληνες, και ενδεχομένως από πλευράς Τουρκίας ακόμη και οι ρωσικής κατασκευής πύραυλοι S-300 που βρίσκονται στην Κρήτη. Δηλαδή, χωρίς καλά-καλά να το καταλάβουμε, οι διαφορές στο Αιγαίο ή σε σχέση με το Αιγαίο μπορεί να ξεπεράσουν τις δώδεκα. Και αυτό δύσκολα μπορεί να αποφευχθεί όσο οι διαφορές δεν επιλύονται και τα λιμνάζοντα ύδατα παραμένουν, μαζί και οι εκατέρωθεν καχυποψίες που δεν έχουν εξανεμισθεί, παρά τους χαμηλούς τόνους που προσπαθούν να διατηρήσουν, αν και όχι πάντοτε επιτυχώς, οι δύο πλευρές μέχρι σήμερα⁹.

2.1. Η οριοθέτηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων των δύο χωρών ως προς την υφαλοκρηπίδα στην περιοχή του Αιγαίου.

Η υφαλοκρηπίδα ως δικαίος θεσμός εμφανίστηκε το 1945 στο χώρο του διεθνούς δικαίου. Το έτος εκείνο, ο πρόεδρος των ΗΠΑ Χάρρυ Τρούμαν ανέφερε για πρώτη φορά τον συγκεκριμένο νομικό όρο, ο οποίος δεν άργησε να γίνει αποδεκτός από το σύνολο της διεθνούς κοινότητας. Λέγοντας υφαλοκρηπίδα, εννοούμε τον πυθμένα

⁸ Ροζάκης Χρήστος, "Το διεθνές νομικό καθεστώς του Αιγαίου και η ελληνοτουρκική κρίση. Τα διμερή και διεθνή θεσμικά ζητήματα", στο Αλέξης Αλεξανδρής, κ.α., Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, 1923-1987, εκδόσεις "Γνώση", Αθήνα, 1988, σελ.22

⁹ Ηρακλείδης Αλέξης, Άσπονδοι γείτονες, Ελλάδα-Τουρκία: Η διένεξη του Αιγαίου, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, σελ. 73-74

και το υπέδαφος του πυθμένα των θαλασσιών εκείνων περιοχών που βρίσκονται εκτός των χωρικών υδάτων.

Σύμφωνα με το άρθρο 76.1 της Συμβάσεως για το Δίκαιο της Θάλασσας (1982), η υφαλοκρηπίδα αποτελείται από τον θαλάσσιο βυθό και το υπέδαφος πέραν από τα χωρικά ύδατα. Εκτείνεται (α) σε απόσταση 200 μιλίων από τις γραμμές βάσεως από τις οποίες μετρώνται τα χωρικά ύδατα ή (β) σε όλη την έκταση της φυσικής προεκτάσεως του χερσαίου εδάφους έως το εξωτερικό όριο του υφαλοπλαισίου, εφόσον το υφαλοπλάισιο έχει έκταση μεγαλύτερη των 200 μιλίων. Ο καθορισμός της υφαλοκρηπίδας στη δεύτερη περίπτωση γίνεται με τη χρήση ενός γεωμορφολογικού κριτηρίου, αυτού του υφαλοπλαισίου.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η υφαλοκρηπίδα ξεκινά εκεί που τελειώνουν τα ελληνικά χωρικά ύδατα (δηλαδή στα έξι μίλια). Λόγω της Μεσογείου, όπου οι αποστάσεις με τα γειτονικά κράτη είναι σχετικώς περιορισμένες, δεν μπορεί να εφαρμοσθεί το κριτήριο του υφαλοπλαισίου. Για την έκταση της ελληνικής υφαλοκρηπίδας εφαρμόζεται μόνο το κριτήριο της απόστασης από τις ακτές. Σύμφωνα δε με το άρθρο 121 της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας, τα νησιά διαθέτουν όλες τις θαλάσσιες ζώνες, περιλαμβανομένων των ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδας. Εξαιρέθηκαν οι βράχοι που δεν έχουν δική τους οικονομική ζωή. Σε αυτούς δόθηκε μόνο αιγιαλίτιδα ζώνη¹⁰.

Το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας αφορά την οριοθέτηση της αποκλειστικής δικαιοδοσίας μεταξύ των δύο παράκτιων χωρών στο Αιγαίο πέλαγος. Το ζήτημα παραμένει εκκρεμές και δεν έχει επιλυθεί με τους καθιερωμένους τρόπους που χρησιμοποιούνται μεταξύ παράκτιων χωρών, όπως: (α) με διακρατική συμφωνία κατόπιν διαπραγματεύσεων μεταξύ των παράκτιων χωρών που μπορεί σε ένα πρώτο στάδιο να συμπεριλαμβάνει εμπλοκή τρίτου μέρους, δηλαδή μεσολάβηση, συνδιαλλαγή ή καλές υπηρεσίες, (β) με δικαστική απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης ή διαιτητικού δικαστηρίου ή (γ) με συνδυασμό των δύο αυτών διαδικασιών, δηλαδή των πολιτικών και δικαστικών μορφών ειρηνικής διευθέτησης των διαφορών.

Το θέμα της υφαλοκρηπίδας μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας εμφανίζεται ως διένεξη το 1970, αν και προϋπήρχε ως άλυτη διαφορά. Κατά την Αθήνα, το θέμα το έθεσε πρώτη η Άγκυρα τον Νοέμβριο του 1973 (τουρκική άδεια στην κρατική εταιρεία πετρελαίων για έρευνες). Η απόφαση αυτή υλοποιήθηκε αργότερα, το 1976, με την αποστολή του ερευνητικού σκάφους Σισμίκ-Ι (Χόρα). Κατά την τουρκική άποψη, η υπόθεση ξεκινάει νωρίτερα, με τις έρευνες στις οποίες είχε προβεί η Ελλάδα κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1970 σε περιοχές της ανοικτής θάλασσας. Πάντως, το εναρκτήριο λάκτισμα ανήκει στην ελληνική (χουντική) πλευρά, με τις έρευνες στην περιοχή της Θάσου το 1970. Στη συνέχεια, στα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης, έγινε αποδεκτό ότι υπάρχει διαφορά –η κύρια στο Αιγαίο- που μπορεί να

¹⁰ Άγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές σχέσεις, εκδόσεις Πατάκη

επιλυθεί με τη διαδικασία και απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης¹¹.

Ας έρθουμε τώρα στην επιχειρηματολογία των δύο πλευρών. Η Ελλάδα υποστηρίζει (α) ότι τα νησιά έχουν υφαλοκρηπίδα με βάση το διεθνές δίκαιο, (β) ότι για την οριοθέτησή της η πιο κατάλληλη μέθοδος είναι η μέση γραμμή μεταξύ των ελληνικών νήσων του ανατολικού Αιγαίου και των τουρκικών παραλίων (και όχι δηλαδή μεταξύ των ηπειρωτικών ακτών των δύο χωρών) και (γ) ότι στα θέματα της υφαλοκρηπίδας, όπως και σε άλλα θέματα του δικαίου της θάλασσας όπου η Τουρκία δεν είναι κράτος-μέρος των αντίστοιχων συνθηκών (Σύμβαση Γενεύης για την υφαλοκρηπίδα του 1958 και Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας, Μοντέγκο Μπέι του 1982), ισχύουν οι σχετικοί κανόνες ως μέρος του γενικού εθιμικού διεθνούς δικαίου¹².

Η Τουρκία αντιτείνει ότι το θέμα είναι κυρίως πολιτικό, όχι γιατί δεν διαθέτει νομική πτυχή αλλά επειδή οι υφιστάμενοι κανόνες δεν δημιουργούν το κατάλληλο πλαίσιο για να επιλυθεί η διαφορά με δίκαιο τρόπο. Με άλλα λόγια, μια νομική επίλυση θα ήταν σε βάρος μιας δίκαιης λύσης. Αντίθετα, με την οδό των διαπραγματεύσεων θα ληφθούν υπόψη τόσο οι νομικές όσο και οι πολιτικές πτυχές της διαφοράς. Θα ήταν έτσι δυνατόν να βρεθεί μια ικανοποιητική λύση και για τις δύο πλευρές που θα συμβάδιζε περισσότερο με τη δικαιοσύνη. Η Τουρκία χρησιμοποιεί και νομική επιχειρηματολογία, ενώ ειδικά κατά τη δεκαετία του 1970 δεν φαινόταν να αποκλείει τελείως τη δικαστική επίλυση (π.χ. Ανακοινωθέν των Βρυξελλών του 1976).

Τα νομικά επιχειρήματα της Τουρκίας συνίστανται στα εξής: (α) τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου είναι γεωλογική-φυσική προέκταση της Ανατολίας, αποτελούν εξάρσεις του βυθού πάνω στη φυσική προέκταση του τουρκικού εδάφους και, ως εκ τούτου, δεν δικαιούνται υφαλοκρηπίδας, (β) "ειδικές συνθήκες" (special circumstances): τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου βρίσκονται τόσο κοντά στα τουρκικά παράλια ώστε δεν θα μπορούσε να ισχύσει η μέση γραμμή γιατί αυτό θα είχε ως αποτέλεσμα η Τουρκία, η ετέρα παράκτια χώρα του Αιγαίου, με μεγάλο "μέτωπο" στη θάλασσα, να βρεθεί με μηδαμινή υφαλοκρηπίδα, κάτι το προδήλως άδικο, (γ) υπό αυτές τις ειδικές συνθήκες η μέση γραμμή, αν εφαρμοσθεί, θα πρέπει να είναι το μέσον μεταξύ των ηπειρωτικών εδαφών Ελλάδας και Τουρκίας, (δ) το Αιγαίο λόγω της διαμόρφωσής του και των νήσων του αποτελεί ημίκλειστη θάλασσα που χρήζει ειδικών ρυθμίσεων και (ε) για την ίδια δεν ισχύουν οι κανόνες που αφορούν υφαλοκρηπίδες, μια και δεν αποτελεί κράτος-μέρος των σχετικών διεθνών συμβάσεων. Και, τέλος, η Τουρκία υποστηρίζει ότι, υπό τις συνθήκες αυτές, η εφαρμοστέα διαδικασία πρέπει να βασίζεται στην αρχή της ευθυδικίας (-equity, ex equo et bono), η οποία όχι μόνο προβλέπεται από το Διεθνές Δικαστήριο ως εναλλακτική οδός για την επίλυση διαφορών αλλά έχει

¹¹ Θεοδωρόπουλος Βύρων, Οι Τούρκοι και εμείς, εκδόσεις Φυτράκης, Αθήνα 1988

¹² Ροζάκης Χρήστος, "Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις: η νομική διάσταση", στο Δ. Κώνστας και Χ. Τσαρδανίδης (επιμ.), Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική: οι ελληνοτουρκικές σχέσεις και το Κυπριακό πρόβλημα, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1989, σελ. 33-34

επιπλέον χρησιμοποιηθεί σε περιπτώσεις υφαλοκρηπίδων (π.χ. στη χάραξη της υφαλοκρηπίδας της Βόρειας Θάλασσας)¹³.

Με την έναρξη της Τρίτης Συνδιάσκεψης για το Δίκαιο της Θάλασσας το 1974, διαγράφηκαν δύο βασικές τάσεις σε σχέση με τους υπό υιοθέτηση κανόνες οριοθετήσεων. Οι τάσεις αυτές ήταν τελείως αντίθετες η μία με την άλλη και για πολλά χρόνια ασυμβίβαστες. Η μία τάση υποστήριζε ότι η οριοθέτηση πρέπει να γίνει με την εφαρμογή της μέσης γραμμής ή της ίσης απόστασης, σε συνδυασμό με μία εξαίρεση για τις ειδικές περιστάσεις. Στην τάση αυτή ανήκε η Ελλάδα, παρόλο που έστω και χλιαρά διαφωνούσε με την εξαίρεση των ειδικών περιστάσεων. Σύμφωνα με τις απόψεις της δεύτερης τάσης, η οριοθέτηση πρέπει σαφώς να επιβάλλεται με την εφαρμογή αρχών ευθυδικίας/δίκαιων αρχών (equitable principles). Στην τελευταία αυτή τάση ανήκε η Τουρκία. Λόγω των απόψεων που υποστήριζαν οι δύο τάσεις, ονομάστηκαν ανεπισημώς "ομάδα της μέσης γραμμής" και "ομάδα των δίκαιων αρχών".

Κύριο όπλο της ομάδας των δίκαιων αρχών αποτελούσε η απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου για την Υφαλοκρηπίδα της Βόρειας Θάλασσας. Άλλωστε, ήταν η μόνη από τις σημαντικές αποφάσεις της διεθνούς νομολογίας για οριοθετήσεις που είχε εκδοθεί πριν από την Τρίτη Συνδιάσκεψη. Η παραπάνω απόφαση εισήγαγε για πρώτη φορά στη διεθνή νομολογία των οριοθετήσεων τις δίκαιες αρχές, ενώ παράλληλα είχε μειώσει τη σημασία της αρχής της ίσης απόστασης. Η ομάδα των δίκαιων αρχών, αλλά όχι μόνον, θεωρούσε την απόφαση αυτή ως την οιονεί καταργητική της μέσης γραμμής/ίσης απόστασης και ως το θεμέλιο κάθε περαιτέρω ρύθμισης των οριοθετήσεων. Με τον τρόπο αυτό ηθελήμενα παραγνώριζε το γεγονός ότι η απόφαση για την Υφαλοκρηπίδα της Βόρειας Θάλασσας αντιμετώπιζε οριοθέτηση παρακείμενων ακτών (συνεπώς ετίθετο μόνο θέμα πλάγιας και όχι μέσης γραμμής) και ότι απορρίπτοντας τη συμβατική αλλά και την εθιμική ισχύ του άρθρου 6 της Σύμβασης της Γενεύης του 1958 για την Υφαλοκρηπίδα στην επίδικη περίπτωση, έπρεπε να βρεί άλλες νομικές διεξόδους για να επιλύσει τη διαφορά. Σημαντική ενίσχυση προς την ομάδα των δίκαιων αρχών δόθηκε από τα κράτη του Τρίτου κόσμου, τα οποία γενικώς ήταν υπέρ της εφαρμογής αρχών ευθυδικίας σε όλο το φάσμα των διεθνών εννόμων σχέσεων.

Η ομάδα της μέσης γραμμής επικαλούνταν το συμβατικό προϊόν της Πρώτης Συνδιάσκεψης για το Δίκαιο της Θάλασσας, με τη θέσπιση της μέσης γραμμής/ίσης απόστασης μαζί με την εξαίρεση των ειδικών περιστάσεων. Παράλληλα, επικαλούνταν ολόκληρη τη διεθνή πρακτική των συμβατικών οριοθετήσεων, όπου τα κράτη ακολουθούσαν σχεδόν αποκλειστικά την αρχή της ίσης απόστασης.

Οι θεμελιακές διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων κρατών στην Τρίτη Συνδιάσκεψη για το Δίκαιο της Θάλασσας φαίνονται ανάγλυφα στα σχέδια διατάξεων που κατέθεσαν σχετικά με τις οριοθετήσεις η Ελλάδα και η Τουρκία αντιστοίχως. Έτσι το σχέδιο της Ελλάδας από την αρχή της Συνδιάσκεψης προέβλεπε ότι "1. Όπου οι ακτές δύο ή περισσότερων κρατών είναι παρακείμενες ή αντικείμενες, η

¹³ Αλέξης Ηρακλείδης, Η Ελλάδα και ο "εξ Ανατολών κίνδυνος", εκδόσεις Πόλις, σελ. 206-209

οριοθέτηση των ορίων της υφαλοκρηπίδας θα καθορισθεί με συμφωνία μεταξύ τους. 2. Εν απουσία τέτοιας συμφωνίας κανένα κράτος δεν δικαιούται να επεκτείνει τα δικαιώματά του επί της υφαλοκρηπίδας πέρα από τη μέση γραμμή κάθε σημείο της οποίας απέχει ίση απόσταση από τα εγγύτερα σημεία των γραμμών βάσεως, ηπειρωτικών ή νησιωτικών, από τα οποία μετράται το εύρος της υφαλοκρηπίδας των αντίστοιχων κρατών”.

Εξάλλου, το σχέδιο της Τουρκίας προέβλεπε ότι “1. Όπου οι ακτές δύο ή περισσότερων κρατών είναι παρακείμενες και/ή αντικείμενες, οι περιοχές της υφαλοκρηπίδας που ανήκουν στο κάθε κράτος θα καθορισθούν με συμφωνία μεταξύ τους, σύμφωνα με δίκαιες αρχές (equitable principles). 2. Κατά τις διαπραγματεύσεις τα κράτη θα λάβουν υπόψη τους όλους τους σχετικούς παράγοντες, συμπεριλαμβανομένων, μεταξύ άλλων, τη γεωμορφολογία και τη γεωλογική δομή της υφαλοκρηπίδας μέχρι το εξωτερικό όριο του υφαλοπλαισίου, καθώς και ειδικές περιστάσεις όπως τη γενική διαμόρφωση των αντίστοιχων ακτών, και την ύπαρξη νήσων, νησίδων του ενός κράτους στην υφαλοκρηπίδα του άλλου”. Στη συνέχεια του σχεδίου της, η Τουρκία παρέπεμπε στις μεθόδους ειρηνικής επίλυσης του άρθρου 33 του Χάρτη των Η.Ε. για την επίλυση είτε της άρνησης ενός κράτους να διαπραγματευθεί, είτε διαφορών κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων. Και κατέληγε ότι τα κράτη μπορούν να χρησιμοποιήσουν συνδυασμό των παραπάνω “μεθόδων και αρχών” για να καταλήξουν σε “δίκαιη οριοθέτηση” (equitable delimitation) που θα βασίζεται σε συμφωνία.

Είναι προφανές από τα παραπάνω σχέδια ότι η Ελλάδα προσπαθούσε να κατοχυρώσει τη μέση γραμμή με το συνυπολογισμό του νησιωτικού μετώπου στην προς οριοθέτηση περιοχή, ενώ η Τουρκία ήθελε να φωτογραφήσει το συνυπολογισμό της υποθαλάσσιας προέκτασης της ασιατικής ακτής, καθώς και τη γεωπολιτική κατάσταση των νησιών του Αιγαίου και να θεωρήσει όλα τα στοιχεία αυτά ως ειδική περίπτωση ή ως σχετικούς παράγοντες.

Επί σειρά ετών, η Τρίτη Συνδιάσκεψη ήταν αδύνατο να βρει διέξοδο στις θεμελιακές διαφορές των δύο ομάδων για τις οριοθετήσεις, παρά το γεγονός ότι συζητούνταν διάφορα συμβιβαστικά σχέδια. Τελικά, στις αρχές του 1981, ο επικεφαλής ελληνικής αντιπροσωπείας Κ. Σταυρόπουλος συναντήθηκε με τον Πρόεδρο της Τρίτης Συνδιάσκεψης και του πρότεινε τη λύση της “ σύντομης διατύπωσης” (short formula) ότι η οριοθέτηση θα γίνεται με συμφωνία, με βάση το διεθνές δίκαιο, προς τον σκοπό εξεύρεσης δίκαιης λύσης. Η λύση παρουσιάστηκε στη Συνδιάσκεψη και για να διασκεδαστούν οι αμφισβητήσεις ως προς το ποιο είναι το εφαρμοστέο διεθνές δίκαιο, προστέθηκε η παραπομπή στο άρθρο 38 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου. Πάντως, δύο από τα “σκληροπυρηνικά” κράτη της ομάδας των δίκαιων αρχών, η Τουρκία και η Βενεζουέλα, δεν αποδέχτηκαν τη συμβιβαστική διατύπωση και τελικά δεν υπέγραψαν τη Σύμβαση ΔΘ¹⁴.

¹⁴ Κ. Ιωάννου – Α. Στρατή, Δίκαιο της Θάλασσας, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2000, σελ. 349-352

Μια άλλη θεμελιώδης πλευρά του ζητήματος της υφαλοκρηπίδας είναι οι ζωτικές ανάγκες που διακυβεύονται –ή πιστεύουν οι δύο χώρες ότι διακυβεύονται- και οι συναφείς φόβοι τους. Για την Αθήνα η κύρια ανησυχία είναι ο εγκλωβισμός των νήσων του ανατολικού Αιγαίου από την τουρκική υφαλοκρηπίδα, κάτι που θα σήμαινε μη απρόσκοπτη επικοινωνία και δυσχερή πρόσβαση στα ελληνικά νησιά. Μπορεί βέβαια η εκμετάλλευση της υφαλοκρηπίδας να μην αποτελεί αυτή καθαυτή άσκηση κυριαρχίας, αλλά “κυριαρχικά δικαιώματα”, νομικά δηλαδή κάτι λιγότερο, αλλά η διαφορά δεν είναι στην ουσία τόσο μεγάλη ή ευδιάκριτη, και πάντως είναι ακατανόητη στους μη νομικούς. Επίσης υπάρχει ο φόβος ότι η τουρκική υφαλοκρηπίδα μπορεί να αποτελέσει εφιαλτήριο για “έρπουσα κυριαρχία” της Τουρκίας και επί των νήσων του ανατολικού Αιγαίου ή περιορισμένη ελληνική κυριαρχία, αν όχι *de jure* πάντως *de facto*. Αν μάλιστα δει κανείς τα πράγματα και με βάση την επικρατούσα στην Ελλάδα άποψη ότι πρόκειται για δόλια στρατηγική ενσωμάτωσης των νήσων του ανατολικού Αιγαίου, τότε αντιλαμβάνεται το εύρος των ελληνικών ενδοιασμών για τη διαδικασία των διαπραγματεύσεων ή την αποδοχή της αρχής της ευθυδικίας. Αντίθετα, πολύ πιο ασφαλής θεωρείται η δικαστική διαδικασία της Χάγης μετά από συνομολόγηση κατάλληλου συνυποσχετικού, που οπωσδήποτε θα αποκλείει τον εγκλωβισμό των νήσων. Γίνεται βέβαια αντιληπτό από τους Έλληνες νομικούς και διπλωμάτες που γνωρίζουν τα πράγματα ότι η Ελλάδα δεν μπορεί να υπερισχύσει κατά κράτος, μια και η Τουρκία είναι η άλλη παράκτια χώρα με εκτεταμένη ακτογραμμή στο Αιγαίο¹⁵.

Από την πλευρά της, η Άγκυρα δεν μπορεί να ανεχθεί να γίνει το Αιγαίο στην ουσία “ελληνική λίμνη”. Γι’ αυτό δεν δέχεται την υιοθέτηση της μέσης γραμμής μεταξύ των νήσων του ανατολικού Αιγαίου και της τουρκικής ακτής. Στην περίπτωση αυτή η προς διευθέτηση υφαλοκρηπίδα θα ήταν αμελητέα και το Αιγαίο θα γινόταν πράγματι ελληνικό. Αν μάλιστα η αιγιαλίτιδα ζώνη επεκτεινόταν στα δώδεκα ναυτικά μίλια, για την Ελλάδα θα λυνόταν αυτόματα και το θέμα της υφαλοκρηπίδας: η Ελλάδα θα είχε κυριαρχικά δικαιώματα στο 63,9% του συνόλου της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου. Μια τέτοια εξέλιξη είναι προφανές ότι θα αποτελούσε μεγάλο πλήγμα για την Τουρκία, όχι μόνο οικονομικά (αν όντως υπάρχουν εκμεταλλεύσιμα κοιτάσματα στο Αιγαίο) αλλά και συμβολικά, από πλευράς γοήτρου, κάτι που έχει πολύ μεγάλη σημασία γι’ αυτήν¹⁶.

2.2. Το θέμα των ορίων της αιγιαλίτιδας ζώνης (χωρικών υδάτων) σε σχέση με την Ελλάδα.

Χωρικά ύδατα (ή χωρική θάλασσα ή αιγιαλίτιδα ζώνη) είναι μία θαλάσσια ζώνη που εκτείνεται σύμφωνα με τη Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας έως δώδεκα μίλια από τις γραμμές βάσεως που βρίσκονται στην ακτογραμμή (άρθρο 3). Τα χωρικά ύδατα περιλαμβάνουν τη θαλάσσια περιοχή, τον βυθό και το υπέδαφός της, καθώς και τον υπερκείμενο εναέριο χώρο. Στη ζώνη αυτή, το παράκτιο κράτος ασκεί πλήρη κυριαρχία εξομοιούμενη με την κυριαρχία επί του

¹⁵ Αλέξης Ηρακλείδης, Η Ελλάδα και ο “εξ Ανατολών κίνδυνος”, εκδόσεις Πόλις, σελ.206-210

¹⁶ Bahcheli Tozun, Greek-Turkish Relations since 1955, Boulder: Westview, 1990, σελ. 130-132

χερσαίου εδάφους του. Μοναδικός περιορισμός της κυριαρχίας είναι το δικαίωμα της αβλαβούς διελεύσεως, που μπορούν να ασκούν πλοία τρίτων κρατών χωρίς την προηγούμενη συγκατάθεση του κράτους (άρθρο 17-26).

Στο παρελθόν, το ανώτατο όριο εκτάσεως των χωρικών υδάτων ήταν μικρότερο. Το όριο των 12 μιλίων αποτελεί ήδη από τη δεκαετία του 1980 κανόνα εθιμικού δικαίου (και κανόνα της Συμβάσεως για το Δίκαιο της Θάλασσας). Από τα 149 κράτη που έχουν δυνατότητα επεκτάσεως των χωρικών υδάτων τους στα 12 μίλια, τα 148 έχουν ήδη θεσπίσει σχετική αιγιαλίτιδα ζώνη. Μοναδική (θλιβερή) εξαίρεση αποτελεί η Ελλάδα¹⁷.

Με βάση τη Συνθήκη της Λωζάννης η έκταση της αιγιαλίτιδας ζώνης (χωρικών υδάτων) στο Αιγαίο Πέλαγος ήταν στα τρία ναυτικά μίλια. Η επέκταση στα έξι μίλια έγινε από την Ελλάδα το 1936, μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Μοντρέ, χωρίς να φέρει αντίρρηση η Τουρκία, η οποία μάλιστα δεν ακολούθησε τότε την Ελλάδα, αλλά προέβη στην επέκταση μετά από τριάντα χρόνια, το 1964.

Το ζήτημα της ελληνοτουρκικής διαφοράς ως προς την αιγιαλίτιδα ζώνη προκύπτει κυρίως από το ενδεχόμενο η Ελλάδα να επεκτείνει τα χωρικά της ύδατα στο Αιγαίο από τα έξι ναυτικά μίλια στα δώδεκα. Πρόκειται, όπως προανέφερα, για δυνατότητα που της δίδεται σαφώς από τη Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας (1982), που στην περίπτωση αυτή συνιστούσε κωδικοποίηση προϋπάρχοντος διεθνούς εθίμου¹⁸. Αν δηλαδή η Ελλάδα απεμπολήσει αυτό το δικαίωμα, το θέμα κανονικά δεν θα υφίσταται. Αλλά αυτό δεν έχει συμβεί και η Ελλάδα "επιφυλάσσεται να προχωρήσει, με μονομερή εσωτερική πράξη (όπως έχει το δικαίωμα), στη διεύρυνση, όταν κρίνει τη στιγμή κατάλληλη".

Πέρα από αυτήν τη δυνητική νομικά διαφορά, που είναι από τις πιο σοβαρές στο Αιγαίο, υπάρχει και η εκκρεμότητα της μη ύπαρξης ή μη οριοθέτησης των θαλάσσιων συνόρων μεταξύ των δύο χωρών από τον Έβρο ως το Καστελόριζο, και κυρίως στο βόρειο μέρος, από τις εκβολές του Έβρου ως τη Σάμο-Ικαρία. Η περιοχή των Δωδεκανήσων είναι σχετικά πιο σαφώς οριοθετημένη με διακρατικές συμφωνίες μεταξύ Ιταλίας και Τουρκίας το 1932. Το ζήτημα περιπλέκεται και από το γεγονός ότι η Αθήνα ακολουθεί τη μέθοδο της χάραξης των χωρικών υδάτων με βάση τη φυσική ακτογραμμή, και μόνο σε ό,τι αφορά τους κόλπους ακολουθεί τις ευθείες γραμμές αλλά μόνο ως το εύρος των δέκα ναυτικών μιλίων. Αντίθετα, η Τουρκία ακολουθεί τις ευθείες γραμμές και όχι την κανονική γραμμή βάσης, και στους κόλπους το εύρος φτάνει τα είκοσι τέσσερα ναυτικά μίλια¹⁹.

Τι θα σήμαινε όμως η διεύρυνση; Με την επέκταση στα δώδεκα μίλια, η Ελλάδα σχεδόν θα διπλασίαζε την κυριαρχία της στα ύδατα

¹⁷ Άγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές σχέσεις, εκδόσεις Πατάκη, σελ. 254

¹⁸ Ιωάννου Κρατερός, "Η κύρωση και επικύρωση από την Ελλάδα της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το δίκαιο της θάλασσας", στο Στέλιος Περράκης (επιμ.), Το Αιγαίο Πέλαγος και το νέο δίκαιο της θάλασσας, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 1996

¹⁹ Κλάδη-Ευσταθοπούλου Μ., "Ελληνική αιγιαλίτιδα ζώνη: Ισχύον καθεστώς και δικαίωμα επέκτασης στα 12 ν.μ. σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1982", στο Στέλιος Περράκης (επιμ.), Το Αιγαίο Πέλαγος και το νέο δίκαιο της θάλασσας, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 1996, σελ.55-62

του Αιγαίου: από 35% σήμερα (με τα έξι μίλια) θα έφτανε στο 63,9%. Για την Τουρκία η αντίστοιχη αύξηση, με την επέκταση στα δώδεκα μίλια, θα ήταν μηδαμινή, από 8,8% στο 10% των υδάτων. Επίσης, με τη διεύρυνση, η ανοικτή θάλασσα στο Αιγαίο θα περιοριζόταν από 56% μόλις στο 26,1%. Το Αιγαίο θα καθίστατο σχεδόν κλειστή ελληνική θάλασσα αφού θα υπήρχε αδιατάρακτη συνέχεια χωρικών υδάτων από το Σούνιο ως τα Δωδεκάνησα και την Κρήτη. Η Τουρκία θα είχε μόνο δύο στενά ανοίγματα προς την ανοικτή θάλασσα, μεταξύ Λέσβου και Χίου, και Χίου και Σάμου, τα οποία όμως θα της επέτρεπαν μόνο μια σύντομη διέλευση γιατί, στη συνέχεια, θα βρισκόταν στην ανάγκη να περάσει και πάλι από ελληνικά χωρικά ύδατα αν ήθελε να πλεύσει προς τη Μεσόγειο ή στο Μαρμαρά. Ο μόνος τρόπος για να φτάσει στα Στενά θα ήταν να πάει ακτή-ακτή με διάφορες στροφές ως τον προορισμό της αντί της συντομότερης ευθείας γραμμής. Θα έπρεπε δηλαδή η Τουρκία σε όλες τις περιπτώσεις να διέρχεται υπό καθεστώς αβλαβούς διέλευσης.

Οι συνέπειες αυτές έχουν οδηγήσει την Τουρκία στο να δηλώσει ότι η τυχόν επέκταση είναι ανεπίτρεπτη καθώς η μία παράκτια χώρα θα εγκλώβιζε συνολικά την άλλη. Ο δε περιορισμός της ελευθερίας των θαλασσών δεν πλήττει μόνο την ίδια αλλά και τη διεθνή ναυσιπλοΐα. Υποστηρίζει επίσης ότι χρειάζεται τουλάχιστον αυτές τις τρεις διεξόδους στην ανοικτή θάλασσα που μέχρι σήμερα διαθέτει, τόσο για προφανείς εμπορικούς και οικονομικούς λόγους (για να μπορεί να καλύψει τον αυξανόμενο πληθυσμό στα παράλια του Αιγαίου) όσο και για λόγους αμυντικούς. Η Τουρκία προβάλλει και άλλα επιχειρήματα, που την εποχή του Ψυχρού Πολέμου δεν φαίνονταν και τόσο εξωπραγματικά. Για παράδειγμα, τι θα συνέβαινε αν η Ελλάδα γινόταν εχθρική χώρα, μέλος εχθρικού συνασπισμού (όπως παραλίγο να συμβεί το 1946-1948) ή την κατακτούσε μια άλλη προφανώς επιθετική χώρα όπως το 1941; Όσο για την αρχική επέκταση από τα τρία στα έξι μίλια στην οποία προέβη η Ελλάδα το 1936, η Τουρκία δεν αντέδρασε γιατί κατά την εποχή εκείνη δεν είχε αναπτύξει τις θαλάσσιες και εναέριας συγκοινωνίες της. Η Τουρκία υποστηρίζει επίσης ότι η διεύρυνση στα δώδεκα μίλια δεν είναι υποχρεωτική για τα κράτη, αλλά ένδειξη της *maximum* δυνατής διεύρυνσης που επιτρέπεται (κάτι που είχε υποστηρίξει και κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στην τρίτη Διάσκεψη του Δικαίου της Θάλασσας) και επικαλείται το γεγονός ότι δεν έχει εφαρμοσθεί από όλες τις χώρες. Το Αιγαίο ως ημίκλειστη θάλασσα είναι κατεξοχήν ακατάλληλο για εφαρμογή των δώδεκα μιλίων. Και καταλήγει στη θέση ότι η διεύρυνση στα δώδεκα μίλια θα συνιστούσε κατάχρηση δικαιώματος από μέρος της Ελλάδας, ενώ επιπλέον δεν θα τηρούνταν η διάταξη περί συνεργασίας των παράκτιων χωρών σε θέματα άσκησης των δικαιωμάτων τους και στην εκπλήρωση υποχρεώσεων που απορρέουν από το δίκαιο της θάλασσας²⁰. Στη νομική αυτή επιχειρηματολογία έχει βέβαια

²⁰ Δίπλα Χαριτίνη, "Η θέση σε ισχύ της Σύμβασης του 1982 και τα νέα τουρκικά επιχειρήματα σχετικά με την επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων και την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας", Βήμα Διεθνών Σχέσεων, τεύχος 2 (Ιούνιος 1995), σελ.18-19

προσθέσει και μία απειλή, το περίφημο *casus belli*, ότι τυχόν επέκταση συνιστά αιτία πολέμου.

Η Ελλάδα υποστηρίζει ότι το δικαίωμα της επέκτασης είναι απόλυτο, μπορεί να εφαρμοστεί με μονομερή εσωτερική πράξη, δεσμεύει δε και την Τουρκία μια και αποτελούσε και πριν από την κωδικοποίηση διεθνές έθιμο. Το νέο δίκαιο της θάλασσας δεν μιλάει για εξαιρέσεις και διαφοροποίηση "κατά περίπτωση, ανάλογα με τις συνθήκες που υπάρχουν σε κάθε θάλασσα". Όσο για τις ημίκλειστες θαλάσσιες περιοχές, το δίκαιο της θάλασσας δεν αποδέχεται την καθιέρωση ειδικών καθεστώτων γι' αυτές. Η μόνη σχετική επιταγή είναι η πρόταση συνεργασίας για ορισμένα θέματα σε ό,τι αφορά τις παράκτιες χώρες (άρθρο 123). Υποστηρίζεται όμως ότι η διατύπωση είναι συγκριτικά ήπια κι εμφανίζεται περισσότερο ως έκφραση ευχής και όχι ως εγγραφή συγκεκριμένης υποχρέωσης (αναγράφεται *should*, δηλαδή "θα πρέπει", αντί του υποχρεωτικού *shall* ή *will* που συνηθίζεται στο συμβατικό δίκαιο), και πάντως η Τουρκία δεν είναι συμβαλλόμενο κράτος στη Σύμβαση του Δικαίου της Θάλασσας του 1982. Χρησιμοποιείται επίσης καμιά φορά και το ατυχές επιχείρημα ότι η Τουρκία έχει επεκτείνει τα χωρικά της ύδατα στη Μαύρη Θάλασσα και στα νότια παράλια της στη Μεσόγειο. Προβάλλεται ακόμη το επιχείρημα ότι η Ελλάδα, ως ναυτική χώρα, ενδιαφέρεται κατεξοχήν για την ελευθερία της ναυσιπλοΐας και θα ήταν γι' αυτήν αδιανόητο να θέσει όρια στην αβλαβή διέλευση στην περίπτωση που θα επέκτεινε την αιγιαλίτιδα ζώνη της στα δώδεκα μίλια. Τέλος, η Ελλάδα υποστηρίζει ότι δεν έχει μέχρι σήμερα προβεί στην επέκταση για λόγους προαγωγής των φιλικών σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών²¹.

Από πλευράς ουσίας πάντως, δεν χωράει αμφιβολία ότι μια διεύρυνση θα έθιγε τα συμφέροντα της Τουρκίας κατά τρόπο καίριο, εγκλωβίζοντάς τη σε μεγάλο βαθμό. Ως εκ τούτου η Τουρκία θεωρεί ότι το ζήτημα αυτό είναι το σημαντικότερο από τις διαφορές στο Αιγαίο και αποτελεί την πρώτη της προτεραιότητα στη λίστα των διαφορών. Απ' ό,τι φαίνεται δε, καμιά τουρκική κυβέρνηση δεν θα μπορούσε να σηκώσει το βάρος της απώλειας των τριών διαδρόμων που διαθέτει τώρα η χώρα στην ανοικτή θάλασσα²². Η αβλαβής διέλευση από χωρικά ύδατα ενέχει, σημειωτέον, "δεσμεύσεις για το διερχόμενο πλοίο ή αεροπλάνο, τις οποίες δεν θα είχε, αν ίσχυε η ελευθερία των θαλασσών". Πρέπει, μεταξύ άλλων, η διέλευση να είναι συνεχής, ταχεία και να μην θέτει σε κίνδυνο την ειρήνη, τη δημόσια τάξη και την ασφάλεια της παράκτιας χώρας, πράγμα που σημαίνει ότι δεν επιτρέπονται μια σειρά από ενέργειες όπως η αλιεία, η έρευνα, οι παρεμβολές στις τηλεπικοινωνίες κλπ. Με άλλα λόγια, η παράκτια χώρα μπορεί να δημιουργήσει, αν θέλει, προβλήματα στον διερχόμενο σε μια σειρά από θέματα. Επιπλέον, το να έχουν οι Τούρκοι πρόσβαση στα λιμάνια τους μόνο μέσα από ελληνικά χωρικά ύδατα είναι "παρακινδυνευμένο" αλλά και "εξευτελιστικό" για μια χώρα που

²¹ Wilson Andrew, "The Aegean Dispute", Adelphi Papers, The International Institute for Strategic Studies, Λονδίνο 1979-1980, σελ. 23

²² Stearns Monteagle, *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey and Cyprus*, Νέα Υόρκη: Council on Foreign Relations Press, 1992, σελ.139

θεωρεί ότι συμμετέχει, με τη θέλησή της, στο δυτικό και ευρωπαϊκό γίγνεσθαι ως ισότιμο μέλος.

Σε κάθε περίπτωση πάντως, το τουρκικό *casus belli* βαραίνει πολύ την ατμόσφαιρα. Όχι μόνο αντιβαίνει προς τον θεμελιώδη κανόνα του διεθνούς δικαίου περί μη χρήσης ή απειλής βίας, αλλά επιπλέον θυμίζει "αυτοκρατορική συμπεριφορά παλαιότερων αιώνων"²³. Όσο και αν θεωρηθεί ρητορική έκφραση, που καταδεικνύει απλώς με τον πιο ξεκάθαρο και ωμό τρόπο το ζωνρό ενδιαφέρον της Τουρκίας για το θέμα αυτό, ή λεονταρισμός για εσωτερική κατανάλωση, το *casus belli* εμφανίζει την Τουρκία ως επιθετική και "μη δυτική" στη συμπεριφορά της.

Η Αθήνα, από την πλευρά της, είναι εύλογο να μην είναι έτοιμη να απεμπολήσει ένα δικαίωμα που της δίδεται ξεκάθαρα από το διεθνές δίκαιο, και μάλιστα να το κάνει μονομερώς, σε ένδειξη καλής θέλησης, χωρίς τουλάχιστον απτά και άξια λόγου ανταλλάγματα από πλευράς της Άγκυρας. Επιπλέον, το δικαίωμα αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει πολύτιμο χαρτί σε μια συνολικότερη διαπραγμάτευση για το Αιγαίο, όταν οι σχέσεις πράγματι ομαλοποιηθούν και διαφανούν σοβαρές προοπτικές λύσεων²⁴.

2.3. Τα όρια του εθνικού εναέριου χώρου της Ελλάδας.

Για τον εναέριο χώρο ισχύουν σε γενικές γραμμές τα ίδια προβλήματα όπως και με την αιγιαλίτιδα ζώνη. Στην περίπτωση αυτή όμως η Ελλάδα παρουσιάζει το ανορθόδοξο καθεστώς να έχει εναέριο χώρο μεγαλύτερο, και όχι τον ίδιο με τα χωρικά της ύδατα. Μάλλον πρόκειται για παγκόσμια πρωτοτυπία. Η διεύρυνση του εναέριου χώρου στα δέκα μίλια (από τα τρία που προέβλεπε η Συνθήκη της Λωζάννης) έλαβε χώρα το 1931 (Νόμος 5017) και είχε γίνει τότε αποδεκτή από την Τουρκία, σε μια εποχή φιλικών σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών, όταν η εναέρια κυκλοφορία, πολιτική και στρατιωτική, ήταν βέβαια αμελητέα.

Από το 1975 εμφανίσθηκαν οι πρώτες αμφισβητήσεις από πλευράς της Τουρκίας που από λεκτικές έγιναν στη συνέχεια και έμπρακτες, με υπερπτήσεις τουρκικών πολεμικών αεροπλάνων στα επιπλέον τέσσερα μίλια, προκειμένου να αμφισβητηθεί και στην πράξη το καθεστώς αυτό. Τα τουρκικά επιχειρήματα βασίζονται στο υπάρχον διεθνές δίκαιο, στη Σύμβαση των Παρισίων για την εναέρια κυκλοφορία του 1919 και στη Σύμβαση του Σικάγου του 1944. Για τον εναέριο χώρο ισχύει και ο εθιμικός κανόνας ότι συνιστά το χώρο που υπέρκειται του εδάφους και της αιγιαλίτιδας ζώνης ενός κράτους (πέραν αυτών ο εναέριος χώρος είναι διεθνής). Επίσης, η Τουρκία υποστηρίζει ότι η Ελλάδα έχει προβεί σε κατάχρηση δικαιώματος και ότι αυτό το κάνει μάλιστα σε συνδυασμό με τον επιχειρησιακό έλεγχο του Αιγαίου, τον οποίο χειρίζεται σαν να της δίνει κυρίαρχο δικαίωμα σε όλο το Αιγαίο.

Η Ελλάδα υπερασπίζεται το ανορθόδοξο αυτό καθεστώς με τρία κυρίως επιχειρήματα. Πρώτον, ότι το καθεστώς είχε γίνει ρητά δεκτό από την Τουρκία το 1931 και δεν την είχε ενοχλήσει επί σχεδόν μισό

²³ Οικονομίδης Κ. Π., "Το νομικό καθεστώς των ελληνικών νήσων του Αιγαίου", στο Χουσεΐν Παζαρτζί και Κ.Π. Οικονομίδης, Το καθεστώς αποστρατικοποίησης των νήσων του ανατολικού Αιγαίου. Το νομικό καθεστώς των ελληνικών νήσων του Αιγαίου, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1989, σελ. 141

²⁴ Αλέξης Ηρακλείδης, Η Ελλάδα και ο "εξ ανατολών κίνδυνος", εκδόσεις Πόλις, σελ.210-215

αιώνα. Μεταπολεμικά η Τουρκία επανέλαβε την αποδοχή του καθεστώτος αυτού όταν συμφώνησε να δοθεί ο επιχειρησιακός έλεγχος του Αιγαίου στην Αθήνα, δηλώνοντας τότε ότι δεν σκοπεύει να παραβιάσει τα δέκα μίλια του εναέριου χώρου. Δεύτερον, ότι η ανεμπόδιστη αυτή εφαρμογή επί σχεδόν μισό αιώνα έχει δημιουργήσει ένα είδος τοπικού διεθνούς εθίμου στην περιοχή. Τρίτον, ότι ο εναέριος χώρος συνιστά στην ουσία μια δεύτερη αιγιαλίτιδα ζώνη που δεν ξεπερνάει το όριο των δώδεκα μιλίων, που ισχύει για ορισμένες ανάγκες (αεροπλοΐα και αστυνόμευση). Με βάση το τελευταίο επιχείρημα δηλώνει ότι ίσως η πιο ενδεδειγμένη λύση θα ήταν να επεκταθεί και η λοιπή αιγιαλίτιδα ζώνη από τα έξι στα δέκα μίλια (εξυπακούεται ότι κάτι τέτοιο αποτελεί ανάθεμα για την Τουρκία).

Τα ελληνικά επιχειρήματα μπορεί να μη στερούνται ευρηματικότητας, αλλά η έλλειψη αντιστοιχίας εναέριου χώρου και αιγιαλίτιδας ζώνης δεν παύει να μη συμβαδίζει με το διεθνές δίκαιο, που τόσο επικαλείται η Αθήνα σε άλλα θέματα. Επίσης, τα περί κατάχρησης δικαιώματος ισχύουν για τον διεθνή εναέριο χώρο και όχι για τον ελληνικό. Από την άλλη, είναι κατανοητό η Ελλάδα να μην μπορεί να απεμπολήσει εύκολα ένα δικαίωμα που απολαμβάνει για μισό αιώνα²⁵. Άλλωστε, πώς θα δικαιολογούσε στην ελληνική κοινή γνώμη τη μείωση της κυριαρχίας της, όσο και αν η αναντιστοιχία αντιβαίνει προς τα διεθνή νομικά κείμενα; Επιπλέον, το θέμα διαθέτει αναμφισβήτητη διαπραγματευτική χρησιμότητα σε ένα ευρύτερο πακέτο λύσεων. Όσο για την Τουρκία, το γεγονός ότι φτάνει στο σημείο να παραβιάζει τον ελληνικό εναέριο χώρο, πράγμα που οδηγεί σε επικίνδυνες πτήσεις-αναχαιτίσεις (dogfights), μπορεί να αποτελεί δείγμα για το ότι το ζήτημα την πονάει και ότι η Ελλάδα δεν βρίσκεται στο πλαίσιο της διεθνούς νομιμότητας σε αυτό το θέμα. Ωστόσο πρόκειται για άκρως ανησυχητικό και καταδικαστέο, απροκάλυπτο δείγμα εχθρικής συμπεριφοράς²⁶.

2.4. Η αποστρατιωτικοποίηση των νήσων του ανατολικού Αιγαίου.

Η στρατιωτικοποίηση των νήσων του ανατολικού Αιγαίου αφορά τρεις κατηγορίες νησιών. Την πρώτη αποτελούν η Λήμνος και η Σαμοθράκη, μια δεύτερη περιλαμβάνει τη Λέσβο, τη Χίο, τη Σάμο και την Ικαρία και η τρίτη τα Δωδεκάνησα.

Η Λήμνος και η Σαμοθράκη, μαζί με τις νήσους Ίμβρο, Τένεδο και Λαγούσες που περιήλθαν στην Τουρκία με τη Συνθήκη της Λωζάννης (ενώ με τη Συνθήκη των Σεβρών είχαν δοθεί στην Ελλάδα), προβλεπόταν να παραμείνουν αποστρατιωτικοποιημένες μαζί με την περιοχή των Στενών βάσει του άρθρου 4 της Συνθήκης της Λωζάννης για τα Στενά (1923). Στη συνέχεια όμως, με τη Συνθήκη του Μοντρέ (1936), που έλαβε χώρα με τουρκική πρωτοβουλία, σε προσυνεννόηση με τη Βρετανία και την Ελλάδα, το καθεστώς αποστρατιωτικοποίησης, που δεν επέτρεπε στην Τουρκία να στρατιωτικοποιήσει τα Στενά, άλλαξε. Η Συνθήκη του Μοντρέ διευκρινίζει ότι αντικαθιστά το σχετικό καθεστώς της προηγούμενης συνθήκης για τα Στενά αλλά αναφέρεται ρητά μόνο στις νήσους υπό τουρκική κυριαρχία. Η μη

²⁵ Bahcheli Tozun, *Greek-Turkish Relations since 1955*, Boulder: Westview, 1990, σελ. 144

²⁶ Αλέξης Ηρακλείδης, *Η Ελλάδα και ο "εξ ανατολών κίνδυνος"*, εκδόσεις Πόλις, σελ. 215-217

αναφορά στις δύο ελληνικές νήσους έχει οδηγήσει την Τουρκία να αμφισβητήσει το δικαίωμα της Ελλάδας να στρατιωτικοποιήσει τη Λήμνο και τη Σαμοθράκη, θέμα που θέτει από το 1969 και έπειτα.

Δίχως άλλο, η έλλειψη μνείας στη Συνθήκη του Μοντρέ αποτέλεσε παράλειψη και σφάλμα της ελληνικής αντιπροσωπείας, για το οποίο ευθύνεται η τότε κυβέρνηση του Ιωάννη Μεταξά. Ωστόσο τα ελληνικά νομικά επιχειρήματα σε αυτή την περίπτωση φαίνονται μάλλον ισχυρά. Η Ελλάδα υποστηρίζει ότι η νέα συνθήκη αντικατέστησε την προηγούμενη, κάτι που άλλωστε αναφέρεται ρητά στη Συνθήκη του Μοντρέ. Κανονικά μια μεταγενέστερη συνθήκη για το ίδιο θέμα και από τα ίδια κράτη-μέρη αντικαθιστά από μόνη της την προηγούμενη, με βάση τον γενικό νομικό κανόνα *lex posterior derogat priori*. Στις συνεννοήσεις που είχαν γίνει πριν από τη διάσκεψη μεταξύ Αγκυρας και Αθήνας, η Τουρκία είχε προφορικά και γραπτά τονίσει την ταυτόχρονη απαλλαγή από το καθεστώς αποστρατιωτικοποίησης τόσο των δικών της όσο και των ελληνικών νήσων (βλέπε, π.χ., έγγραφο Τούρκου πρέσβη στην Αθήνα κλπ.). Η σχετική βούληση προκύπτει και από τις δηλώσεις του Έλληνα αντιπροσώπου, καθηγητή Νικολάου Πολίτη, στη διάσκεψη, καθώς και από τις αντίστοιχες δηλώσεις εκεί των Τούρκων ομολόγων του. Η παραδοχή και ερμηνεία αυτή γίνεται ακόμη πιο ισχυρή, αφού, κατά τη διάρκεια της κύρωσης της Συνθήκης του Μοντρέ στη Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση, ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών Αράς την αποδέχθηκε ρητά, παρουσία μάλιστα του πρωθυπουργού Ισμέτ Ινονού. Επίσης η ελληνική πλευρά επισημαίνει και ένα ακόμη στοιχείο, ότι σε συνέχεια της υιοθέτησης της Συνθήκης η Ελλάδα προέβη τότε σε στρατιωτική κατάληψη των νήσων αυτών, δηλαδή ενάσκησε αμέσως τα δικαιώματά της χωρίς να υπάρξει τότε αρνητική τουρκική αντίδραση.

Η τουρκική πλευρά αντιτείνει ότι η μη αναφορά, τη στιγμή κατά την οποία υπάρχει αναφορά στα τουρκικά νησιά στο Μοντρέ, υποδηλώνει ότι για τις δυο ελληνικές νήσους συνεχίζει να ισχύει το καθεστώς της Λωζάννης. Επίσης ότι η Συνθήκη του Μοντρέ έγινε με σκοπό να απαλλαγεί η Τουρκία από δουλείες σε βάρος της ασφάλειας και της κυριαρχίας της, και όχι μια συνολική αποστρατιωτικοποίηση. Θεωρεί τη δήλωση του Αράς χωρίς νομική ισχύ, απλώς ως χειρονομία καλής θέλησης προς την Ελλάδα, σε μια εποχή που οι σχέσεις των δύο χωρών ήταν θερμές. Κι ότι πάντως το καθεστώς της επαναστρατιωτικοποίησης ισχύει μόνο αν οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών παρέμεναν φιλικές, πράγμα που, ως γνωστόν, δεν συνέβη, οπότε ισχύει η αρχή *rebus sic stantibus* (τα συμπεφωνημένα ισχύουν μόνο αν οι συνθήκες δεν έχουν αλλάξει ριζικά)²⁷. Η Τουρκία φαίνεται επιπλέον ότι έχει την εντύπωση πως τα νησιά δεν στρατιωτικοποιήθηκαν αμέσως μετά τη Συνθήκη αλλά στη δεκαετία του 1960, δηλαδή ότι η Ελλάδα δεν άσκησε το όποιο δικαίωμα νόμιζε πως είχε, κάτι που θα έδινε την ευκαιρία στην Τουρκία να της το αρνηθεί τότε. Γίνεται επίσης κατάλληλη χρήση μιας απαντητικής διακοίνωσης της Ελλάδας το 1969, σε σχετική διαμαρτυρία της Τουρκίας, στην οποία αναγράφεται ότι η Ελλάδα δεν παραβαίνει τις

²⁷ Άρθρο 62 της Σύμβασης της Βιέννης για το δίκαιο των συνθηκών

υποχρεώσεις περί μη στρατιωτικοποίησης στα νησιά αυτά. Άρα δηλαδή, λέει η Τουρκία, η Ελλάδα θεωρεί ότι έχει τέτοια υποχρέωση.

Σε ό,τι αφορά τη δεύτερη ομάδα νήσων (Λέσβος, Χίος, Σάμος, Ικαρία), κανονικά ισχύει μέχρι σήμερα το άρθρο 13 της Συνθήκης της Λωζάννης (1923) περί μερικής αποστρατιωτικοποίησης. Η Ελλάδα άρχισε να παραβαίνει το άρθρο αυτό στα μέσα της δεκαετίας του 1960, στρατιωτικοποιώντας τα νησιά πέραν των επιτρεπτών ορίων. Στις σχετικές ωστόσο διαμαρτυρίες της Τουρκίας, το 1969 και το 1970, ισχυριζόταν ότι δεν είχε υπερβεί τα επιτρεπτά όρια, κάτι που φάνηκε να ικανοποιεί τότε την Άγκυρα.

Σε αντίθεση με την προηγούμενη περίπτωση νησιών, η τουρκική θέση φαίνεται εδώ να είναι μάλλον πιο ισχυρή από την ελληνική. Η ελληνική πλευρά κραδαίνει ένα βασικό επιχείρημα, ότι ασκεί το αναφαίρετο δικαίωμα στην αυτοάμυνά της, με δεδομένη την απειλητική στάση της Τουρκίας, με την εισβολή και κατοχή της Κύπρου, το *casus belli* που επικρέμαται απειλητικό και τη σύσταση της 4^{ης} τουρκικής Στρατιάς ("Στρατιάς του Αιγαίου"), που προφανώς στρέφεται εναντίον της και την απειλεί.

Η Τουρκία αντιτείνει ότι οι απειλές άρχισαν πρώτα από την ελληνική πλευρά, μια και η στρατιωτικοποίηση είχε προηγηθεί της σύστασης της 4^{ης} Στρατιάς, ενώ γίνονταν σαφείς προσπάθειες ένωσης όλης της Κύπρου με την Ελλάδα, και μάλιστα με τη χρήση ένοπλης βίας (1955-1958, 1964-1967, 1974). Όσο για την αυτοάμυνα, το δικαίωμα αυτό ισχύει όταν έχει ήδη εκδηλωθεί επίθεση και όχι πριν (και όντως έτσι ορίζεται η αυτοάμυνα στο διεθνές δίκαιο)²⁸. Σε αυτό το ισχυρό επιχείρημα η ελληνική πλευρά αντιτείνει ότι για να μπορέσει να αντιδράσει επιτυχώς και να αποκρούσει τον επιτιθέμενο θα πρέπει να έχει κάνει την απαραίτητη προπαρασκευή. Αλλιώς δεν θα είναι καν σε θέση να ασκήσει το δικαίωμά της αυτό. Θα είναι πολύ αργά όταν θα έχει ήδη δεχθεί στρατιωτική επίθεση από την Τουρκία, η οποία μάλιστα διαθέτει εκτεταμένες ακτές και τον δεύτερο μεγαλύτερο αριθμό αποβατικών σκαφών στο ΝΑΤΟ. Επίσης τονίζει ότι η όλη οχύρωση των νήσων αυτών είναι καθαρά αμυντική και όχι επιθετική και ότι, εν πάση περιπτώσει, αν τυπικά η Ελλάδα παρανομεί, πρόκειται για "παράνομία έναντι τουρκικής παρανομίας" (συνεχιζόμενη κατοχή στην Κύπρο, *casus belli* κλπ.).

Σε ό,τι αφορά τα Δωδεκάνησα, οι σχετικές διατάξεις περί αποστρατιωτικοποίησης υπάρχουν στη Συνθήκη των Παρισίων (1947), με την οποία οι δεκατέσσερις (και όχι δώδεκα) νήσοι παραχωρήθηκαν από την ηττημένη Ιταλία στην Ελλάδα. Στη συνθήκη αυτή κράτη-μέρη είναι, εκτός από την Ελλάδα και την Ιταλία, οι κύριοι νικητές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά όχι η Τουρκία μια και δεν είχε λάβει μέρος στον Πόλεμο. Η ελληνική επιχειρηματολογία, εκτός από τα περί δικαιώματος στην αυτοάμυνα, είναι ότι η συμφωνία δεν περιλαμβάνει την Τουρκία ως ενδιαφερόμενο μέρος. Πρόκειται για περίπτωση *res inter alios acta* (πράξη άλλων που αφορά αυτούς και μόνο), που δεν

²⁸ Παζαρτζί Χουσεΐν, "Το καθεστώς αποστρατιωτικοποίησης των νήσων του ανατολικού Αιγαίου", στο Χουσεΐν Παζαρτζί και Κ. Π. Οικονομίδης, Το καθεστώς αποστρατιωτικοποίησης των νήσων του ανατολικού Αιγαίου. Το νομικό καθεστώς των ελληνικών νήσων του Αιγαίου, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1989, σελ.98-102

δίνει στην Τουρκία το δικαίωμα να προβάλλει αιτιάσεις ή διαμαρτυρίες. Οι υποχρεώσεις απορρέουν μόνο για τους υπογράψαντες (*pacta tertiis nec nocent prosunt*). Επιπλέον η Ελλάδα υποστηρίζει ότι πρόκειται για συνθήκη σε βάρος ηττημένου που έγινε στο πλαίσιο της σύγκρουσης Ανατολής-Δύσης, μπροστά στο φόβο η Σοβιετική Ένωση να ζητήσει αγκυροβόλια και στρατιωτική παρουσία στην περιοχή.

Η τουρκική πλευρά αντιτείνει ότι η αποστρατιωτικοποίηση δεν μπορεί να μην περιλαμβάνει στους στόχους της και την ασφάλεια της Τουρκίας, αφού τα νησιά βρίσκονται σε απόσταση αναπνοής από τα τουρκικά παράλια, με προφανή επακόλουθα για την ίδια. Τα Δωδεκάνησα αποτελούν σημαντική αλυσίδα νησιών σε καίριο σημείο θαλάσσιας οδού προς τη Μεσόγειο, οπότε η Συνθήκη των Παρισίων έχει χαρακτήρα που αφορά πλείονα κράτη: δεν μπορεί παρά να αφορά δυνητικά τους πάντες (*erga omnes*), επομένως και την Τουρκία.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πέρα από τα αντανακλαστικά που έχει δημιουργήσει το τραύμα της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο, η Ελλάδα αισθάνεται ιδιαίτερα απειλούμενη από την 4^η Στρατιά και τον μεγάλο αποβατικό στόλο της Τουρκίας. Οι δε κατά καιρούς αναφορές σημειώντων Τούρκων πολιτικών σε "νησιά του Αιγαίου" αντί για ελληνικά νησιά ή στο γεγονός ότι η παραχώρηση των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα ήταν άδικη ενισχύουν την πεποίθηση της μη αναγνώρισης της ελληνικής κυριαρχίας και του επερχόμενου τουρκικού επεκτατισμού, με πρώτα υποψήφια θύματα τα ευάλωτα αυτά νησιά του ανατολικού Αιγαίου. Σε ό,τι αφορά πάντως την απειλή που δημιουργεί η 4^η Στρατιά του Αιγαίου, Τούρκοι ειδικοί διατείνονται ότι πρόκειται περισσότερο για στρατιά "στα χαρτιά" παρά για αξιοσημείωτη δύναμη αντίκρου στα ελληνικά νησιά. Όσο για τα περί νησιών του Αιγαίου ή Στρατιάς του Αιγαίου, "Αιγαίο" είναι απλώς η καθιερωμένη ονομασία που χρησιμοποιείται στην Τουρκία και για τα παράλια της, και δεν υποκρύπτει επεκτατικές βλέψεις ή αμφισβήτηση κυριαρχίας (είναι γεγονός ότι χρονικά η 4^η Στρατιά συστήθηκε μετά τη στρατιωτικοποίηση από την Ελλάδα όλων των νήσων και τις σχετικές τουρκικές διαμαρτυρίες)²⁹.

Η περίπτωση της στρατιωτικοποίησης δεν δημιουργεί ουσιαστικά στην τουρκική πλευρά πραγματικό φόβο για μια μαζική ελληνική επίθεση. Ωστόσο στον τουρκικό τύπο αναφέρεται συχνά ότι τα ελληνικά νησιά προετοιμάζονται για μελλοντικές αεροπορικές επιθέσεις βαθιά μέσα στην Τουρκία, είναι "εφαλτήρια" για "μαχαίρια" που θα πλήξουν την κεντρική ηπειρωτική χώρα. Ειδικά η περίπτωση της Λήμνου έχει μεγάλη σημασία, μια και βρίσκεται περίπου στο στόμιο, στην έξοδο των Δαρδανελίων. Από την άλλη, η στρατιωτικοποίηση θεωρείται από τους Τούρκους κλασικό δείγμα ελληνικής πονηριάς και δολιότητας: η μη τήρηση των συμφωνηθέντων, δηλαδή, αποτελεί μία χαρακτηριστική προσπάθεια

²⁹ Αλέξης Ηρακλείδης, *Η Ελλάδα και ο "εξ ανατολών κίνδυνος"*, εκδόσεις Πόλις, σελ. 217-223

σταδιακής, βήμα προς βήμα, αλλαγής του status quo στο Αιγαίο, που ξεκίνησε το 1931³⁰.

2.5. Τα Ίμια/Καρντάκ και, κατά την Τουρκία, οι "γκρίζες ζώνες" στο Αιγαίο.

Το επεισόδιο των νησίδων Ίμια (Ιανουάριος 1996) αποτέλεσε τη θρυαλλίδα για τη γενίκευση των τουρκικών εδαφικών αμφισβητήσεων και απαιτήσεων στην περιοχή του Αιγαίου. Την πρώτη ένδειξη αυτής της γενίκευσης βρίσκουμε στην τουρκική nota της 29.1.1996, όπου εν κατακλείδι διευκρινίζεται ότι η Τουρκία είναι έτοιμη για διαπραγματεύσεις με την Ελλάδα με σκοπό τον καθορισμό της κυριότητας των μικρών νήσων, νησίδων και βραχονησίδων στο ανατολικό Αιγαίο και ότι μετά από αυτό θα μπορούσαν να καθορισθούν τα όρια των χωρικών υδάτων³¹. Λίγο αργότερα, ο εκπρόσωπος του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών δήλωνε ότι "το θέμα δεν ήταν απλώς η κυριαρχία στις βραχονησίδες Καρντάκ (Ίμια)..., υπάρχουν εκατοντάδες μικρών νήσων, νησίδων και βραχονησίδων στο Αιγαίο και το καθεστώς τους παραμένει αδιευκρίνιστο". Έκτοτε ακολούθησε προς την ίδια κατεύθυνση μια σειρά δηλώσεων από Τούρκους επισήμους, όπως της τότε πρωθυπουργού T. Ciller, αρμοδίων Τούρκων διπλωματών, και του πρώην Προέδρου της Δημοκρατίας της Τουρκίας Σ. Ντεμιρέλ. Στο νομικό επίπεδο οι διεκδικήσεις της Τουρκίας δεν έχουν εκφρασθεί αναλυτικά κατά τρόπο επίσημο. Ημιεπίσημη όμως θα πρέπει να θεωρηθεί η νομική ανάλυση της προαναφερθείσης μελέτης του Ιδρύματος Ατατούρκ, καθώς και η χρονολογικά προηγηθείσα μελέτη του H. Pazarci, νομικού συμβούλου του τουρκικού ΥπΕξ³².

Η ουσία της τουρκικής θέσεως επί του θέματος, όπως διατυπώθηκε από τουρκική στρατιωτική έκθεση, είναι ότι "τα νησιά του Αιγαίου που δεν αναφέρονται σε καμιά συνθήκη και τα οποία δεν κατελήφθησαν από την Ελλάδα στη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων, καθώς επίσης και τα νησιά, νησίδες και βραχονησίδες κείμενες σε απόσταση μικρότερη των έξι ναυτικών μιλίων από την τουρκική ακτή, ανήκουν νομίμως στην Τουρκία, το κράτος που διαδέχθηκε την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η Τουρκία διατηρεί την κυριαρχία της επί των νήσων αυτών, εκτός από αυτά που δόθηκαν στην Ελλάδα με το άρθρο 12 της Συνθήκης της Λωζάννης".

Θα πρέπει να παρατηρηθεί ότι φαίνεται να υπάρχει μία απόκλιση σε σχέση με το "επίδικο αντικείμενο", δηλαδή τα συγκεκριμένα νησιά που αφορούν οι τουρκικές διεκδικήσεις. Οι δηλώσεις της τότε πρωθυπουργού T. Ciller, αμέσως μετά την κρίση στα Ίμια, αναφέρουν

³⁰ Παζαρτζί Χουσεΐν, "Το καθεστώς αποστρατικοποίησης των νήσων του ανατολικού Αιγαίου", στο Χουσεΐν Παζαρτζί και Κ. Π. Οικονομίδης, Το καθεστώς αποστρατικοποίησης των νήσων του ανατολικού Αιγαίου. Το νομικό καθεστώς των ελληνικών νήσων του Αιγαίου, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1989

³¹ A. Kurumahmut, Η εμφάνιση του προβλήματος των νησιών αμφισβητούμενης κυριαρχίας στο Αιγαίο Πέλαγος, στο A. Kurumahmut, (επιμ.), Το θεμελιώδες πρόβλημα στο Αιγαίο. Τα νησιά αμφισβητούμενης κυριαρχίας, Ανώτατο Ίδρυμα Κουλτούρας, Γλώσσας και Ιστορίας Ατατούρκ, σειρά VII, N 182, Άγκυρα 1998, σελ. 30 (μετάφραση από την τουρκική γλώσσα).

³² H. Pazarci, Differend Greco-Turc sur le statut de certains ilots et roches dans la Mer Egee: Une reponse a Mr. C. P. Economides, Revue Generale de Droit International Public, 1997, page 364

ότι υπάρχουν περίπου 1000 νησιά, νησίδες και βραχονησίδες που αποτελούν τουρκικό έδαφος. Στις δηλώσεις του, ο (πρώην) πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας Σ. Ντεμιρέλ αναφέρεται σε 130-135 βραχονησίδες που ανήκουν στην Τουρκία. Κατά την low-level συνάντηση μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων διπλωματών (Μάιος 1996), η τουρκική πλευρά αρνήθηκε να κατονομάσει τις "γκρίζες ζώνες". Είναι προφανές ότι ο "περιορισμός" των διεκδικήσεων σε μέρος μόνο των νησίδων και δη βραχονησίδων του Αιγαίου δεν μπορεί να στηριχθεί στην ίδια νομική βάση με τις επισημότερες διεκδικήσεις της Τουρκίας. Αποτελεί όμως μία εν δυνάμει εναλλακτική λύση στηριζόμενη σε εναλλακτική νομική βάση, που φαίνεται να αποτελεί τη δεύτερη γραμμή άμυνας της Τουρκίας.

Πάντως, η πλέον σαφής τοποθέτηση είναι αυτή που εκφράστηκε από τις "ημιεπίσημες" μελέτες του Η. Pazarci, και του Ιδρύματος Ατατούρκ, που θεωρούν ότι όλες οι νήσοι, νησίδες και βραχονησίδες του Ανατολικού Αιγαίου, πλην αυτών που μεταβιβάστηκαν ρητώς στην Ελλάδα με το άρθρο 12 της Συνθήκης της Λωζάννης και αυτών (Δωδεκάνησος) που δόθηκαν στην Ελλάδα με τη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων (1947), ανήκουν εξ ολοκλήρου στην Τουρκία³³.

Η βασική επιχειρηματολογία της Τουρκίας, όπως ετέθη για πρώτη φορά με τη ρηματική διακοίνωση της 29^{ης} Ιανουαρίου 1996 και εμπλουτίστηκε στη συνέχεια, είχε ως ακολούθως: (α) Το άρθρο 12 της Συνθήκης της Λωζάννης, βάσει του οποίου εκχωρήθηκαν τα νησιά του Αιγαίου (πλην Δωδεκανήσων) στην Ελλάδα, ανέφερε μόνο τα ονόματα των μεγάλων νησιών του Αιγαίου και όχι τα μικρότερα νησιά, νησίδες ή βράχους. Η Τουρκία θεωρεί ότι, πλην των μεγάλων νησιών, είναι αμφίβολο εάν έχει περιέλθει στην Ελλάδα η κυριαρχία σε όλα τα υπόλοιπα μικρά νησιά και βράχους. (β) Αντιστοίχως, το άρθρο 15 της Συνθήκης της Λωζάννης αναφέρθηκε ρητώς σε δεκατέσσερα νησιά από όλο το σύμπλεγμα των Δωδεκανήσων, καθώς και στις "εξαρτώμενες" από αυτά νησίδες, που εκχωρούνταν στην Ιταλία. Επειδή υπήρχε πρόβλημα προσδιορισμού των εξαρτώμενων νησίδων, υπεγράφησαν τον Ιανουάριο του 1932 μία ιταλοτουρκική συνθήκη (που οριοθετούσε την περιοχή του συμπλέγματος της Μεγίστης) και τον Δεκέμβριο του 1932 και ένα "έγγραφο" (που οριοθετούσε την υπόλοιπη περιοχή μεταξύ Δωδεκανήσων και μικρασιατικών ακτών). Το "έγγραφο" ουδέποτε πρωτοκολλήθηκε στην Κοινωνία των Εθνών. Σύμφωνα με το άρθρο 18 του Συμφώνου της Κοινωνίας των Εθνών: "Πάσα συνθήκη ή διεθνής υποχρέωσις δέον να πρωτοκολλάται αμέσως. Ουδεμία των συνθηκών τούτων ή διεθνών υποχρεώσεων θέλει είναι υποχρεωτική προ της πρωτοκολλήσεως αυτής". Συνεπώς, το πρωτόκολλο του Δεκεμβρίου του 1932 δεν ετέθη εν ισχύ. (γ) Η Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων του 1947 μνημονεύει τα ίδια νησιά με τη Συνθήκη της Λωζάννης αλλά χρησιμοποιεί τον όρο "παρακείμενες" νησίδες (αντί για "εξαρτώμενες"). Τα Ίμια είναι πιο κοντά στα τουρκικά παράλια παρά σε ελληνικά νησιά. Επομένως δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι "παρακείμενα" στα νησιά που ρητώς

³³ Μ. Γαβουνέλλη, Γκρίζες ζώνες στο Αιγαίο Πέλαγος: Σύνομη θεώρηση των αναφερομένων ζητημάτων, Επιθεώρηση Ελληνικού Συλλόγου Ατλαντικού Συμφώνου, 3.5.2001, σελ.2

αναφέρονται στη συνθήκη του 1947. (δ) Η Ελλάδα το 1947 είχε ζητήσει να αναφερθούν στη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων οι δύο ιταλοτουρκικές συμφωνίες του 1932. Το αίτημα δεν είχε γίνει δεκτό. Ακολούθως, η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε από την τουρκική τη δεκαετία του 1950 και το 1963 να επιβεβαιωθεί η ισχύς των ιταλοτουρκικών συμφωνιών του 1932, χωρίς αποτέλεσμα. (ε) Η Ελλάδα δεν μπορεί να επικαλείται τη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων του 1947 διότι δεν έχει ενεργήσει καλόπιστα, γεγονός που αποδεικνύεται από τη στρατιωτικοποίηση των νησιών. Η θέση περί στρατιωτικοποίησης δεν προβλήθηκε για πρώτη φορά το 1996 και δεν συνδεόταν με το καθεστώς των "γκρίζων ζωνών". Είχε τεθεί για πρώτη φορά μετά το 1990. (στ) Η ιταλοτουρκική συμφωνία του Ιανουαρίου του 1932 και το πρακτικό του Δεκεμβρίου του 1932 συνήφθησαν "στο πλαίσιο μίας ειδικής καταστάσεως της εποχής πριν από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο". Αν και δεν αποσαφηνίζεται πώς επιδρά αυτή η κατάσταση στην ισχύ των συμφωνιών, αφήνεται να εννοηθεί ότι η Τουρκία υποχρεώθηκε εν είδει επιβολής να δεχθεί τη συμφωνία.

Το θέμα κατά την Τουρκία θα έπρεπε να αντιμετωπισθεί συνολικά και όχι αποσπασματικά. Τα δύο μέρη θα έπρεπε να διαπραγματευθούν εξετάζοντας περιπτώσιολογικά το ιδιοκτησιακό καθεστώς καθεμίας από όλες αυτές τις νησίδες στο Αιγαίο. Οι "πολλές νησίδες και βράχοι στο Αιγαίο που βρίσκονται στο ίδιο καθεστώς με το Καρντάκ αποτελούν δυνητική πηγή συγκρούσεων". Τυχόν προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο μόνον για τα Ίμια θα άφηνε άλυτο το θέμα των υπολοίπων νησίδων και βράχων.

Η ελληνική πλευρά αντέκρουσε με βάσιμα νομικά επιχειρήματα τις τουρκικές θέσεις, όπως φαίνεται μέσα από τις δύο ρηματικές διακοινώσεις που επεδόθησαν πριν και μετά την Κρίση των Ίμιων: (α) Από τη συνδυασμένη ανάγνωση των άρθρων 12 και 16 της Συνθήκης της Λωζάννης προκύπτει με απόλυτη σαφήνεια ότι στην τουρκική κυριαρχία περιλαμβάνονταν μόνο η Ίμβρος, η Τένεδος, οι Λαγούσες νήσοι στην είσοδο του Ελλησπόντου και όλα τα νησιά που βρίσκονταν εντός τριών μιλίων από τις τουρκικές ακτές και δεν είχαν εκχωρηθεί ρητώς στην Ελλάδα. Η Τουρκία είχε παραιτηθεί από οποιονδήποτε τίτλο ή δικαίωμα επί όλων των άλλων νησιών. Αυτό σήμαινε ότι, ακόμη και εάν μπορούσε να θεωρηθεί ότι στο Αιγαίο υπήρχαν "γκρίζες ζώνες" κυριαρχίας, η Τουρκία δεν ήταν το κατάλληλο κράτος για διαπραγμάτευση του καθεστώτος τους. (β) Με τη συνθήκη του Ιανουαρίου του 1932 και τη συμπληρωματική συμφωνία/πρακτικό του Δεκεμβρίου του 1932 χαράχθηκε μεταξύ Τουρκίας και Ιταλίας, που τότε κατείχε τα Δωδεκάνησα, οριοθετική γραμμή που διαχώριζε με σαφήνεια τα νησιά κάθε χώρας. Η οριοθετική γραμμή ακολούθησε την πρόβλεψη της Συνθήκης της Λωζάννης περί παραιτήσεως της Τουρκίας από νησιά που βρίσκονταν πέραν των τριών μιλίων από τις ακτές της. Τα νησιά που θεωρήθηκαν τουρκικά ήταν μόνο όσα βρίσκονταν έως τρία μίλια από τις τουρκικές ακτές. Τα Ίμια, που βρίσκονται 3,65 μίλια από τις τουρκικές ακτές, αναφέρονται ρητώς στο πρακτικό του Δεκεμβρίου του 1932 ως ανήκοντα στην Ιταλία. (γ) Η ιταλοτουρκική συνθήκη πρωτοκολλήθηκε στην Κοινωνία των

Εθνών το 1933. Το πρακτικό, ως παρακολούθημα της συμφωνίας του Ιανουαρίου, δεν χρειαζόταν να πρωτοκολληθεί. Συνήφθη δι' ανταλλαγής επιστολών (όπου αναφέρθηκε ρητώς η αρχική συμφωνία του Ιανουαρίου του 1932 και οι εξουσιοδοτήσεις αυτής). Αυτό φαίνεται και από την αλληλογραφία μεταξύ Άγκυρας και Ρώμης τα αμέσως επόμενα έτη, όπου αμφότερα τα μέρη αναγνωρίζουν το όριο. (δ) Με τη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων του 1947, η Ελλάδα υπεισήλθε ως καθολικός διάδοχος της Ιταλίας στα Δωδεκάνησα και συνεπώς ανέλαβε τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις της αναφορικά με την ιταλοτουρκική συνθήκη και το πρακτικό του 1932. (ε) Η χάραξη του πρακτικού του Δεκεμβρίου του 1932 έγινε σεβαστή από την Τουρκία από το 1932 έως το 1947, όταν τα Δωδεκάνησα ήταν ιταλικά, και από το 1947 και εντεύθεν, όταν ήταν ελληνικά. (στ) Επιπλέον, ως προς το επιχείρημα της "ειδικής περιόδου" προ του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η Συνθήκη της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών (1969) ορίζει ότι "δεν δύναται να γίνει επίκληση θεμελιώδους αλλαγής των περιστάσεων ως λόγου λήξης της συνθήκης οσάκις η συνθήκη καθορίζει μεθοριακή γραμμή".

Τις ελληνικές θέσεις περί ισχύος των συνθηκών υποστήριξε με ανακοίνωσή της και η Ιταλία, που την περίοδο της Κρίσεως των Ιμίων ασκούσε την προεδρία της ΕΕ³⁴.

Μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης, το καθεστώς των νησίδων/βραχονησίδων στο Αιγαίο δεν αμφισβητήθηκε από την Τουρκία, είτε στο διπλωματικό επίπεδο, είτε εμπράκτως. Μόνο μετά την κρίση των Ιμίων παρατηρούμε τη διάθεση της Τουρκίας να επαναφέρει το θέμα της κυριαρχίας επί των νησίδων αυτών, εξέλιξη που συνοδεύτηκε με μια προϊούσα "νομικοποίηση" των διεκδικήσεών της. Είναι όμως εμφανές ότι η νομική πολιτική της Τουρκίας "πατάει σε δύο βάρκες". Αφενός, στο επίσημο επίπεδο, προβάλλεται η αντίληψη ότι οι νησίδες/βραχονησίδες αυτές ανήκουν στην τουρκική κυριαρχία, εφόσον ποτέ δεν μεταβιβάστηκαν, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, στην Ελλάδα (residual sovereignty). Αφετέρου, σε ανεπίσημο – πολιτικό ή επιστημονικό επίπεδο- προωθείται το επιχείρημα ότι, εν πάση περιπτώσει, οι ρυθμίσεις της Συνθήκης της Λωζάννης, και ιδίως το άρθρο 16, αφήνουν την κυριαρχία επί των βραχονησίδων του ανατολικού Αιγαίου απροσδιόριστη, με αποτέλεσμα να χρειάζεται περαιτέρω διπλωματική διαπραγμάτευση ανάμεσα στις δύο "ενδιαφερόμενες" χώρες, τουτέστιν ένα "παζάρι" για κατανομή των βραχονησίδων αυτών. Απαίτηση που ασφαλώς θα είχε σημαντικότερες επιπτώσεις, τόσο ως προς την κατανομή της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου, όσο και ως προς την αιγιαλίτιδα ζώνη/εθνικό εναέριο χώρο ή και το FIR στην περιοχή.

Ως προς τα συγκεκριμένα νομικά επιχειρήματα της τουρκικής πλευράς, άλλοτε έχουν ένα "βολονταριστικό" χαρακτήρα, παραγνωρίζοντας τα διπλωματικά και νομολογιακά δεδομένα, όπως στο θέμα της μη αποδοχής της Απόφασης των Μεγάλων Δυνάμεων του 1914 ή στο θέμα της μεταβιβάσεως στην Ελλάδα μόνο των νήσων υπό κατοχή.

³⁴ Άγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές σχέσεις, εκδόσεις Πατάκη, σελ. 482-484

Πιο εκλογικευμένη και επεξεργασμένη είναι η θέση σχετικά με τη διάκριση μεταξύ "νήσων" και "νησίδων/βραχονησίδων", που υποστηρίζει ότι κάνει η Συνθήκη της Λωζάννης, και που αποτελεί το ακρογωνιαίο σημείο της όλης τουρκικής επιχειρηματολογίας. Θέση που στηρίζει κυρίως στην "οικονομία" της Σύμβασης, καθώς και στο γεγονός ότι θεωρεί πως το επιχείρημα του περιορισμού της τουρκικής κυριαρχίας εντός των 3 ν.μ. από τις μικρασιατικές ακτές δεν ισχύει. Για την ελληνική πλευρά η παραπάνω θέση δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα τόσο γιατί έχει μια διαφορετική αντίληψη της "οικονομίας" της Συνθήκης της Λωζάννης, όσο και, κυρίως, γιατί η διεθνής νομολογία, αλλά και η θεωρία δείχνουν ότι σε περιπτώσεις όπως αυτή των νήσων/βραχονησίδων του Αιγαίου ισχύει, έστω και ως (μαχητό) τεκμήριο, ο κανόνας της "φυσικής ενότητας" αυτών.

Το επιχείρημα της απροσδιοριστίας (indeterminacy) της τύχης των νήσων/νησίδων/βραχονησίδων του Αιγαίου αποτελεί, όπως επισημάναμε, την εναλλακτική νομική επιλογή της Τουρκίας, τη δεύτερη γραμμή άμυνάς της. Σ' αυτό ενισχύεται ασφαλώς από την πρόσφατη διαιτητική απόφαση στην υπόθεση Ερυθραίας-Υεμένης, αλλά και πάλι δεν μπορεί να αμφισβητηθεί εύκολα το γεγονός ότι, όπως προκύπτει από τον διπλωματικό "περίγυρο" της εποχής εκείνης, η έννοια της ρύθμισης του άρθρου 16 της Συνθήκης της Λωζάννης ουσιαστικά και πρωταρχικά αφορούσε τη Δωδεκάνησο. Τίποτε δεν δείχνει προς την κατεύθυνση των νησίδων/βραχονησίδων του ανατολικού Αιγαίου. Ταυτόχρονα όμως, η επίκληση της διαιτητικής απόφασης Ερυθραίας-Υεμένης, θα αποτελούσε για την Τουρκία ένα δίκαιο μαχαίρι, αφού η απόφαση αυτή ρητώς μνημονεύει και εφαρμόζει, όπου χρειάζεται, τον κανόνα της "φυσικής ενότητας".

Έτσι, και παρά, όπως είδαμε, τη "νομιμοποίηση" των τουρκικών θέσεων μετά την κρίση στα Ίμια, η επιλογή από την Τουρκία των διεθνών δικαιοδοτικών μηχανισμών για διευθέτηση του θέματος μάλλον θα πρέπει να αποκλεισθεί. Μένει η οδός των διμερών διαπραγματεύσεων με την Ελλάδα, σε αρμονία, άλλωστε, με τη γενικότερη στρατηγική της Τουρκίας. Στην Ελλάδα εναπόκειται να αντιπαραθέσει, για μία ακόμη φορά, τη νομική επιχειρηματολογία της και να επισημάνει ότι ο δρόμος της δικαιοδοτικής επίλυσης της διαφοράς εξαρτάται πλέον από την γείτονα χώρα³⁵.

2.6. Ο έλεγχος της εναέριας κυκλοφορίας.

Ο ICAO (Διεθνής Οργανισμός Πολιτικής Αεροπορίας) διακρίνει το σύνολο της υδρογείου σε "περιοχές πληροφοριών πτήσης" (FIR: Flight Information Regions). Στόχος είναι η ασφάλεια των πτήσεων και ο έλεγχος από μία χώρα ενός διεθνούς εναέριου χώρου, χωρίς αυτό να συνιστά άσκηση κυριαρχίας ή δικαίωμα σε ανάλογη επέκταση του εναέριου χώρου της. Πρόκειται μόνο για ζώνες αρμοδιότητας χάριν μιας διεθνούς λειτουργίας, που είναι η ασφάλεια των πτήσεων.

Στο πλαίσιο αυτού του διεθνούς καθεστώτος, στο Κέντρο Ελέγχου Αθηνών έχει ανατεθεί ο έλεγχος της διεθνούς εναέριας κυκλοφορίας

³⁵ Αντώνης Μπρεδήμας, Το ζήτημα των γκρίζων ζωνών στο Αιγαίο, στο Σ. Περράκης (επιμ.), Αιγαίο. Εξελίξεις και προοπτικές επίλυσης των ελληνοτουρκικών διενέξεων, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ.41-44 και 70-72

μέχρι το σημείο που συναντάται στα δυτικά με το ιταλικό FIR, στα νότια με τα αντίστοιχα της Λιβύης, της Αιγύπτου και της Κύπρου, και στα ανατολικά με το τουρκικό, μεταξύ τουρκικής ακτής στο Αιγαίο και ελληνικών νήσων του ανατολικού Αιγαίου, δηλαδή σε σχεδόν όλο το Αιγαίο. Η αρμοδιότητα αυτή είχε οριστεί από τον ICAO το 1952 χωρίς αμφισβήτηση από πλευράς της Τουρκίας ή άλλου κράτους. Η Τουρκία άρχισε να αμφισβητεί το καθεστώς αυτό τον Αύγουστο του 1974, προσπαθώντας να εδραιώσει μέση γραμμή στο Αιγαίο μεταξύ των δύο περιοχών πληροφόρησης πτήσεων, κάτι που οδήγησε στον αποκλεισμό όλων των διεθνών πτήσεων πάνω από το Αιγαίο ως το 1980. Η Τουρκία τελικά δεν πέτυχε την αναθεώρηση του καθεστώτος και οι πτήσεις αποκαταστάθηκαν στα μέσα του 1980. Ωστόσο η διαφορά δεν έχει εκλείψει εντελώς, μια και η Τουρκία δεν έχει αποσύρει το σχετικό αίτημά της για αναθεώρηση προς τον ICAO, ενώ ταυτόχρονα αμφισβητεί το FIR Αθηνών παραβιάζοντάς το περιοδικά με τα πολεμικά της αεροσκάφη.

Η Τουρκία ζητάει να εξασφαλίσει τον επιχειρησιακό έλεγχο του μισού Αιγαίου ή, εναλλακτικά, να επιτύχει συνυπευθυνότητα. Το κίνητρό της, πέρα από το να προσθέσει μια ακόμη διαφορά στο Αιγαίο για μελλοντική διαπραγμάτευση, φαίνεται να είναι το ότι πιστεύει πως η Ελλάδα, μέσω του επιχειρησιακού της ελέγχου, προσπαθεί να καταστήσει το Αιγαίο ελληνική θάλασσα και ελληνικό εναέριο χώρο. Το σκεπτικό της Τουρκίας στηρίζεται σε αιτιάσεις σε βάρος της Ελλάδας που συνιστούν, κατ' αυτήν, σαφή περίπτωση "κατάχρησης δικαιώματος". Συγκεκριμένα, η Τουρκία κατηγορεί την Ελλάδα ότι αποφασίζει μονομερώς, χωρίς να προηγείται συνεννόηση με το τουρκικό FIR, για νέους διεθνείς αεροδιαδρόμους, με κριτήριο όχι τις πραγματικές ανάγκες της αεροπλοΐας αλλά για να παρεμποδίσει την έξοδο τουρκικών αεροσκαφών. Επίσης, την κατηγορεί ότι κλείνει μονομερώς εκτεταμένες περιοχές του διεθνούς εναέριου χώρου για ασκήσεις της ελληνικής πολεμικής αεροπορίας, ότι ορίζει υπερβολικά χαμηλά και πολύ ψηλά το ελάχιστο και το μέγιστο, αντίστοιχα, διαφόρων αεροδιαδρόμων με στόχο να περιορίσει τη χρήση του εναέριου χώρου, και άλλα³⁶.

Ορισμένες από αυτές τις κατηγορίες της Τουρκίας έχουν βάση, με αποτέλεσμα να δίδεται η εντύπωση ότι η Ελλάδα προβαίνει σε κατάχρηση δικαιώματος. Επιπλέον, η Αθήνα υστερεί τεχνικά ως προς την κάλυψη, γεγονός που ενισχύει το επιχείρημα της Τουρκίας ότι αν δινόταν σε αυτήν ο έλεγχος θα ήταν πιο αποτελεσματικός³⁷.

2.7. Η έρευνα και διάσωση στο Αιγαίο.

Συναφές πρόβλημα με αυτό του FIR είναι ο καθορισμός των περιοχών μέσα στις οποίες γίνεται η έρευνα και διάσωση ατόμων που κινδυνεύουν (Search and Rescue-SAR). Διακρίνεται στην αεροπορική και στη θαλάσσια έρευνα και διάσωση. Αν και τα προβλήματα με την Τουρκία στα θέματα έρευνας και διασώσεως δεν ξεκίνησαν το 1974, αλλά μετά το 1979, εξετάζονται από κοινού με το FIR λόγω των πολλών κοινών σημείων τους.

³⁶ Αλέξης Ηρακλείδης, Η Ελλάδα και ο "εξ ανατολών κίνδυνος", εκδόσεις Πόλις, σελ. 223-224

³⁷ Βύρων Θεοδωρόπουλος, Οι Τούρκοι και εμείς, εκδόσεις Φυτράκης, Αθήνα 1988, σελ. 286

Η αεροπορική έρευνα και διάσωση διέπεται από τη Σύμβαση του Σικάγου (1944). Αυτή περιλαμβάνει ενέργειες εντός του εθνικού αλλά και του διεθνούς εναερίου χώρου. Τα όρια των Περιοχών Έρευνας και Διασώσεως για τις περιοχές του διεθνούς εναερίου χώρου καθορίζονται με αντίστοιχη διαδικασία με αυτή του FIR, δηλαδή με περιοχική συμφωνία στην οποία συμμετέχουν και συναινούν όλα τα ενδιαφερόμενα κράτη.

Η ελληνική Περιοχή Έρευνας και Διασώσεως καθορίστηκε με περιοχικές συμφωνίες του ICAO (1950, 1952, 1958) και συμπίπτει με τα όρια του FIR Αθηνών. Η δημιουργία περιοχών σημαίνει ότι και τουρκικά μέσα μπορούν να λάβουν μέρος στην έρευνα και διάσωση. Ο συντονισμός, όμως, όλων των μέσων πρέπει να γίνεται από τις ελληνικές αρχές.

Το 2004 ο ICAO προχώρησε σε αναθεώρηση του Παραρτήματος για την Έρευνα και Διάσωση. Στη σχετική σύστασή του για τον καθορισμό των ορίων των περιοχών έρευνας και διασώσεως αναφέρεται ότι πρέπει να ακολουθούνται, στον βαθμό που είναι πρακτικώς δυνατόν, τα υφιστάμενα όρια των FIR. Λαμβάνεται όμως υπ' όψιν και η επιχειρησιακή δυνατότητα ενός κράτους να προβεί στις οφειλόμενες ενέργειες.

Η θαλάσσια έρευνα και διάσωση ρυθμίζεται από την ομώνυμη διεθνή σύμβαση που υπεγράφη στο Αμβούργο το 1979 υπό τον Διεθνή Ναυτιλιακό Οργανισμό. Ετέθη εν ισχύ το 1985. Τα συμβαλλόμενα κράτη είναι υποχρεωμένα να οργανώνουν επιχειρήσεις έρευνας και διασώσεως και να παρέχουν βοήθεια σε κινδυνεύοντα πλοία. Σε περίπτωση που στις επιχειρήσεις διασώσεως συμμετέχουν πλοία ή αεροσκάφη τρίτων κρατών, η σύμβαση προβλέπει διαδικασίες διεθνούς συντονισμού με τις εθνικές αρχές.

Το πρόβλημα με τη σύμβαση του 1979 είναι ότι ο προσδιορισμός των ορίων ευθύνης ενός κράτους στην ανοιχτή θάλασσα γίνεται κατόπιν συμφωνίας με τα παράκτια γειτονικά κράτη. Αυτό σημαίνει ότι για την έρευνα και διάσωση στα διεθνή ύδατα του Αιγαίου θα πρέπει να προηγηθεί συμφωνία με την Τουρκία. Σε περίπτωση που δεν υπάρχει συμφωνία, τα ενδιαφερόμενα μέρη θα προσπαθήσουν να επιτύχουν συμφωνία για κατάλληλες ρυθμίσεις, με τις οποίες θα παρέχεται παντού στην περιοχή ισοδύναμος συντονισμός των υπηρεσιών έρευνας και διάσωσης. Είναι προφανές ότι με τις συνθήκες εντάσεως μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας είναι αδύνατη η σχετική συνεννόηση. Η τάση που επικρατεί, πάντως, τα τελευταία χρόνια είναι να ταυτίζονται οι περιοχές αεροπορικής και θαλάσσιας έρευνας και διασώσεως, και αυτές να ακολουθούν κατά το δυνατόν τα όρια του FIR.

Το 1975 η Ελλάδα ανακοίνωσε στον Διεθνή Ναυτιλιακό Οργανισμό ότι η περιοχή ευθύνης της για τη θαλάσσια έρευνα και τη διάσωση ταυτίζεται με το FIR Αθηνών. Αντιστοίχως, όταν υπέγραψε τη Σύμβαση του Αμβούργου (1979), διατύπωσε την επιφύλαξη ότι η περιοχή ευθύνης της ταυτίζεται με τα όρια του FIR Αθηνών. Σε αυτή την περιοχή έχει ήδη την ευθύνη για τα αεροπορικά ατυχήματα, βάσει της Συμβάσεως του Σικάγου (1944), και για τα ναυτικά ατυχήματα,

βάσει της διεθνούς Συμβάσεως για την Ασφάλεια της Ανθρώπινης Ζωής στη Θάλασσα (SOLAS).

Η Τουρκία εξέφρασε το 1980 την αντίθεσή της στην ελληνική επιφύλαξη. Τη θεώρησε ως ασύμβατη με τον σκοπό και το γράμμα της Συμβάσεως του Αμβούργου, και κατά συνέπεια ανυπόστατη από πλευράς διεθνούς δικαίου. Το 1982, παρουσίασε χάρτη των περιοχών που θεωρεί ότι υπάγονται στην αρμοδιότητά της. Το Αιγαίο διχοτομήθηκε αυθαίρετα βάσει του 25^{ου} μεσημβρινού. Η Τουρκία ανέλαβε την ευθύνη ανατολικά του μεσημβρινού. Το 1989, η Τουρκία υιοθέτησε κανονισμό ο οποίος χώριζε και πάλι το Αιγαίο στον 25^ο μεσημβρινό. Παράλληλα, μέσα στην περιοχή ευθύνης της έθεσε και τα κατεχόμενα στην Κύπρο. Επίσης, προσπάθησε να εξομοιώσει τα ναυτικά περιστατικά που συμβαίνουν στην περιοχή αυτή με τα αεροπορικά ατυχήματα. Με αυτόν τον τρόπο επιχειρούσε να ανατρέψει και τα όρια του FIR Αθηνών. Η Ελλάδα και η Κύπρος αντέδρασαν στη μονομερή τουρκική ενέργεια με καταγγελία ενώπιον του ICAO, ο οποίος τις δικαίωσε. Τον Δεκέμβριο του 2001, η Τουρκία επανήλθε με θέσπιση νέου κανονισμού για την έρευνα και διάσωση. Στον νέο κανονισμό επαναλαμβάνονταν τόσο η προσπάθεια για επέκταση της ζώνης έως τον 25^ο μεσημβρινό όσο και η εξομοίωση των ναυτικών με τα αεροπορικά ατυχήματα.

Η ανησυχία της Ελλάδας είναι ότι, εάν γίνουν μερικά ατυχήματα και οι ελληνικές αρχές δεν ανταπεξέλθουν σωστά, η Τουρκία θα επικαλεσθεί τις επιχειρησιακές της δυνατότητες και θα θέσει θέμα αλλαγής των σημερινών ορίων της Περιοχής Έρευνας και Διασώσεως. Σε οποιαδήποτε περίπτωση, για να το επιτύχει αυτό, θα πρέπει να συναφθεί νέα περιφερειακή συμφωνία με τη συναίνεση και της Ελλάδας. Προς το παρόν, η Τουρκία αναφέρεται απλώς στα βελτιωμένα τεχνικά μέσα που διαθέτει και στην υποτιθέμενη ικανότητά της να βρίσκεται πρώτη στο χώρο του ατυχήματος. Η αγορά μικρού αριθμού ειδικών ελικοπτέρων παντός καιρού (Super Puma) από την Ελλάδα, από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, ήταν σημαντική για τη διατήρηση της επιχειρησιακής ικανότητας της χώρας σε αυτόν τον τομέα. Η Τουρκία, όμως, αρνείται από τη δεκαετία του 1990 να αποδεχθεί τη συμπερίληψη στο Ευρωπαϊκό Εγχειρίδιο Αεροναυτιλίας ελληνικών σωστικών μέσων που είναι εγκατεστημένα στα Δωδεκάνησα, τη Λήμνο και τη Χίο, με το επιχείρημα ότι οι συγκεκριμένες περιοχές είναι αποστρατιωτικοποιημένες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μην εμφανίζονται οι πραγματικές τεχνικές και επιχειρησιακές δυνατότητες της Ελλάδας. Ακόμη και σε αυτή την περίπτωση, όμως, από τυπικής πλευράς καλύπτεται το ελάχιστο που απαιτείται από τον ICAO. Το Ενιαίο Κέντρο Συντονισμού Έρευνας και Διάσωσης στον Πειραιά εξακολουθεί να συντονίζει με επιτυχία τις επιχειρήσεις έρευνας και διασώσεως εντός του FIR Αθηνών.

Το θέμα της Ζώνης Έρευνας και Διασώσεως δεν είναι μείζον. Είναι, όμως, ένα από αυτά τα μικρά θέματα που ταλανίζουν τις ελληνοτουρκικές σχέσεις και δημιουργούν εντάσεις σε καθημερινό επίπεδο³⁸.

³⁸ Άγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές σχέσεις, εκδόσεις Πατάκη, σελ. 293-296

2.8. Ο επιχειρησιακός έλεγχος του NATO.

Απαραίτητη για την πληρέστερη εικόνα των ελληνοτουρκικών σχέσεων είναι η περιληπτική παράθεση της διένεξης των δύο χωρών σχετικά με τα όρια επιχειρησιακής ευθύνης του NATO στο Αιγαίο και τα νατοϊκά στρατηγεία. Η διαμάχη ξεκίνησε το 1974, με την αποχώρηση της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του NATO. Η επανένταξη της Ελλάδας το 1980 δεν έλυσε το πρόβλημα, το οποίο διατηρείται υπό διαφορετική μορφή σχεδόν σαράντα χρόνια από τη δημιουργία του.

Με την είσοδο της Ελλάδας και της Τουρκίας στο NATO το 1952, η συμμαχία δημιούργησε δομές ικανές να καλύψουν επιχειρησιακά τα δύο νέα μέλη. Στη Σμύρνη συνεστήθη η Συμμαχική Διοίκηση Χερσαίων Δυνάμεων Νοτιοανατολικής Ευρώπης, όπου υπήχθησαν οι χερσαίες δυνάμεις Ελλάδας και Τουρκίας. Παράλληλα, δημιουργήθηκε η 6^η Συμμαχική Τακτική Αεροπορική Δύναμη, με αρμοδιότητα τον συντονισμό του ελληνικού 28 ΑΤΑ στη Λάρισα και του τουρκικού 1 ΤΑΦ στο Εσκή Σεχίρ. Οι ναυτικές δυνάμεις των δύο χωρών παρέμειναν υπό τις εθνικές διοικήσεις τους, οι οποίες απέκτησαν και συμμαχικό ρόλο.

Το σχήμα διοικήσεως που επελέγη, λειτουργούσε με επικεφαλής Αμερικανό, Έλληνα και Τούρκο υποδιοικητές, που είχαν ως χώρο ευθύνης τους τις αντίστοιχες περιοχές. Οι χερσαίες και οι αεροπορικές δυνάμεις υπάγονταν στο στρατηγείο της Σμύρνης, ενώ οι ναυτικές δυνάμεις στο στρατηγείο της Νεαπόλεως, στην Ιταλία.

Υπό το πρίσμα των ελληνοτουρκικών σχέσεων, δεν υπήρξε πρόβλημα ως προς τον χερσαίο και τον ναυτικό έλεγχο. Αντιθέτως, στην περίπτωση του εναέριου επιχειρησιακού ελέγχου δημιουργήθηκε πρόβλημα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Κατά το NATO, ο εναέριος επιχειρησιακός έλεγχος χωρίζεται σε τρεις τομείς: α) τακτικές αεροπορικές επιχειρήσεις, β) έγκαιρη προειδοποίηση και γ) αεράμυνα. Ως προς τους δύο πρώτους τομείς ακολουθήθηκαν τα όρια του FIR Αθηνών. Στον τομέα της αεράμυνας, όμως, η Τουρκία ζήτησε να χωρισθεί το Αιγαίο σε δύο ζώνες. Στην ανατολική ζώνη θα είχε αρμοδιότητα η ίδια, ενώ στη δυτική η αρμοδιότητα θα παρέμενε στην Ελλάδα. Η Ελλάδα αντέδρασε σε αυτή τη ρύθμιση. Μέχρι το 1964, η Τουρκία διέθετε την αρμοδιότητα για την αεράμυνα των Δωδεκανήσων. Μετά τα γεγονότα στην Κύπρο, η Ελλάδα ανέλαβε τον έλεγχο και για τα Δωδεκάνησα, με τη σύμφωνη γνώμη του NATO. Μέχρι και το 1974, παρά τις κατά καιρούς εκφρασθείσες αντιρρήσεις της Τουρκίας, η Ελλάδα διατηρούσε τον εναέριο επιχειρησιακό έλεγχο για όλο το Αιγαίο.

Η αποχώρηση της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του NATO οφειλόταν στην εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο το 1974 και στην αδράνεια του NATO. Οι ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις έπαυσαν να ελέγχονται από τη Συμμαχία και να συμμετέχουν στους σχεδιασμούς της. Παράλληλα, οι Έλληνες αξιωματικοί αποχώρησαν από όλα τα συμμαχικά στρατηγεία, περιλαμβανομένου και αυτού της νοτιοανατολικής Ευρώπης, καθώς και από την Επιτροπή Αμυντικού Σχεδιασμού. Από συμμαχικής πλευράς, στην περιοχή δημιουργήθηκε κενό. Επιπλέον, όλος ο έως τότε αμυντικός σχεδιασμός, που βασιζόταν

στη συμμετοχή των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων, βρέθηκε στον αέρα.

Η Τουρκία ζήτησε από την Επιτροπή Αμυντικού Σχεδιασμού να αναθεωρηθούν τα σχέδια και να καλύψει η ίδια το δημιουργηθέν κενό. Τελικώς, το 1978 άλλαξε η δομή του νατοϊκού στρατηγείου της Σμύρνης. Με το επιχείρημα ότι δεν συνέτρεχε λόγος να υπάρχει Αμερικανός διοικητής επικεφαλής, αφού οι μόνες δυνάμεις που διοικούσε, ήταν οι τουρκικές, τα περιφερειακά στρατηγεία της Σμύρνης για τις χερσαίες και τις αεροπορικές δυνάμεις λειτούργησαν υπό Τούρκο διοικητή. Προσπάθεια της Τουρκίας να επεκτείνει την αρμοδιότητά της στο FIR Αθηνών δεν ευοδώθηκε, λόγω της έγκαιρης ελληνικής αντίδρασης.

Τα προβλήματα που δημιουργούσε η απομάκρυνση της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του NATO και το πρακτικώς ανύπαρκτο πολιτικό όφελος έγιναν γρήγορα αντιληπτά στην Αθήνα. Από το 1975, ξεκίνησαν διαπραγματεύσεις για την επανένταξη της Ελλάδας στο στρατιωτικό σκέλος του NATO, που συνεχίστηκαν επί πέντε χρόνια. Το σημαντικό είναι ότι στο NATO επικρατεί η αρχή της ομοφωνίας στη λήψη των αποφάσεων. Επομένως, δεν ήταν δυνατή η επανένταξη της Ελλάδας χωρίς τη συμφωνία της Τουρκίας. Η τελευταία απαιτούσε αλλαγή των ορίων επιχειρησιακού ελέγχου. Τελικώς, ως συμβιβαστική λύση, η Τουρκία αποδέχθηκε την επιστροφή της Ελλάδας στο στρατιωτικό σκέλος της Συμμαχίας χωρίς να καθορισθούν εκ των προτέρων τα όρια του επιχειρησιακού ελέγχου στον εναέριο τομέα. Η τελική συμφωνία δεν κατοχύρωνε δηλαδή τον επιχειρησιακό έλεγχο του Αιγαίου από την ελληνική αεροπορία. Όπως προαναφέρθηκε, το θέμα των στρατηγείων του NATO και των επιχειρησιακών ορίων ευθύνης εξακολουθεί να ταλανίζει τις ελληνοτουρκικές σχέσεις³⁹.

2.9. Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη.

Ειδικότερα τώρα για την Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη, η ζώνη αυτή έλκει την καταγωγή της από μια έμπνευση λατινοαμερικανικών κρατών. Η συστηματική, βιομηχανικά οργανωμένη αλιεία των ΗΠΑ σε περιοχές του Ειρηνικού Ωκεανού, εκτός της αιγιαλίτιδας ζώνης των προσκείμενων κρατών της Νότιας Αμερικής, είχε αποστερήσει τα παράκτια κράτη από πολύτιμα αλιευτικά αποθέματα, αλλά και είχε οδηγήσει σε αλλοιώσεις του οικοσυστήματος της περιοχής, με σύνθετες, αλλά κυρίως οικονομικές, επιπτώσεις για τα παράκτια κράτη. Η διαπίστωση των επιπτώσεων συνάσπισε τα κράτη αυτά, και τα οδήγησε σε μια κοινή στάση και στην πρόταση για μια νέα θαλάσσια ζώνη δικαιοδοσίας σε μεγάλη έκταση από τις ακτές, που απέδιδε αποκλειστικά δικαιώματα αλιείας στα παράκτια αυτά κράτη. Σύντομα την πρωτοβουλία τους ενστερνίστηκαν και κράτη εκτός της Λατινικής Αμερικής, με αποτέλεσμα η Τρίτη Συνδιάσκεψη για το Δίκαιο της Θάλασσας, που οδήγησε στη νέα Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982, να βρει ώριμη τη διεθνή κοινότητα για την

³⁹ Άγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές σχέσεις, εκδόσεις Πατάκη, σελ. 297-298

πρόβλεψη μιας νέας θαλάσσιας ζώνης, αυτήν που η Σύμβαση καθιέρωσε ως ΑΟΖ⁴⁰.

Η Σύμβαση του 1982 αφιερώνει ένα τμήμα της (το Τμήμα V) στην ΑΟΖ. Σε αυτό καθορίζεται η νομική φυσιογνωμία της ζώνης, οι λειτουργίες της και τα όρια της δικαιοδοσίας και της αρμοδιότητας των κρατών. Σύμφωνα με τα Άρθρα 55, 56 και 57 του Τμήματος V, η ΑΟΖ είναι μια θαλάσσια ζώνη πέρα από, αλλά παρακείμενη της αιγιαλίτιδας ζώνης, η οποία περιλαμβάνει τον βυθό, το υπέδαφος του, τη θαλάσσια "στήλη", και την επιφάνεια της θάλασσας, ως μια απόσταση διακοσίων μιλίων από την ακτή – μειωμένη, όμως, ανάλογα με το εύρος της παρακείμενης αιγιαλίτιδας ζώνης. Σε αυτήν τη ζώνη το παράκτιο κράτος ασκεί κυριαρχικά δικαιώματα με σκοπό την εξερεύνηση, την εκμετάλλευση, τη διατήρηση και τη διαχείριση των θαλάσσιων πόρων, ζωντανών ή άλλων, της περιοχής, και τις άλλες δραστηριότητες που αφορούν την οικονομική εξερεύνηση και εκμετάλλευση της ζώνης, όπως είναι η παραγωγή ενέργειας από το νερό, τα ρεύματα και τους ανέμους. Το παράκτιο κράτος έχει επίσης, τη δικαιοδοσία να κατασκευάζει και να χρησιμοποιεί τεχνητά νησιά, εγκαταστάσεις και κατασκευές (για την εξυπηρέτηση των χρήσεων της ζώνης), να κάνει επιστημονική έρευνα και να προστατεύει και να διατηρεί το θαλάσσιο περιβάλλον. Τα δικαιώματα αυτά είναι λειτουργικά, δεν συνιστούν εδαφική κυριαρχία, και πρέπει να ασκούνται με τρόπο που να λαμβάνει υπόψη του τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των άλλων κρατών που κάνουν χρήση της ίδιας θαλάσσιας περιοχής⁴¹.

Με τη σύμβαση του 1982 καθιερώθηκε λοιπόν και συμβατικά ο θεσμός της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης, που εκτείνεται έως 200 μίλια από τις ακτές. Το νέο θαλάσσιο καθεστώς δεν περιορίζεται στο βυθό και το υπέδαφος της θάλασσας, όπως η υφαλοκρηπίδα. Περιλαμβάνει επίσης τους φυσικούς πόρους των υπερκείμενων του βυθού υδάτων, καθώς και την οικονομική εξερεύνηση, εκμετάλλευση αλλά και προστασία της ΑΟΖ.

Κατά την Τρίτη Συνδιάσκεψη για το Δίκαιο της Θάλασσας συζητήθηκε η πιθανότητα να απορροφηθεί ο θεσμός της υφαλοκρηπίδας από την ΑΟΖ. Τελικώς, προτιμήθηκε η αυτόνομη ύπαρξη των δύο θεσμών.

Οι βασικές πρακτικές διαφορές μεταξύ ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδας είναι οι ακόλουθες: (α) Η ΑΟΖ περιλαμβάνει το βυθό, το υπέδαφος και τα υπερκείμενα ύδατα. Η υφαλοκρηπίδα περιλαμβάνει μόνο το βυθό και το υπέδαφος της θάλασσας. Δεν περιλαμβάνει τα υπερκείμενα ύδατα. (β) Τα δικαιώματα και οι δικαιοδοσίες ενός κράτους επί της ΑΟΖ αποκτώνται μόνο όταν το κράτος κηρύξει ρητώς τη συγκεκριμένη θαλάσσια ζώνη. Αντιθέτως, "τα δικαιώματα του παράκτιου κράτους στην υφαλοκρηπίδα δεν εξαρτώνται από την πραγματική ή ιδεατή κατοχή ή από οποιαδήποτε ρητή διακήρυξη" (άρθρο 77) και υπάρχουν "εξ υπαρχής" και "αυτοδικαίως". (γ) Η ΑΟΖ

⁴⁰ Καρακωστανόγλου Β., Η Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη στο Νέο Δίκαιο της Θάλασσας, εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα/Θεσσαλονίκη 2001, σελ. 89

⁴¹ Ροζάκης Χρήστος, Η Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη και το Διεθνές Δίκαιο, εκδόσεις Παπαζήση, σελ.14-16

περιλαμβάνει και την εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών αλλά και την προστασία και τον περιβαλλοντικό έλεγχο αυτών των πηγών, καθώς και την επιστημονική έρευνα. Η υφαλοκρηπίδα αναφέρεται αποκλειστικώς στην οικονομική εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών του βυθού και του υπεδάφους. (δ) Ο θεσμός της ΑΟΖ είναι ένας αποκλειστικός νομικός θεσμός, χωρίς σχέση με οποιοδήποτε φυσικό γεγονός της θαλάσσιας περιοχής στην οποία συντελείται η ανάπτυξή της. (ε) Τα δικαιώματα στην υφαλοκρηπίδα είναι "αποκλειστικά" δικαιώματα. Αντιθέτως, η νομική υφαλοκρηπίδα συνελήφθη ως έννοια επί τη βάση της υπάρξεως της γεωλογικής υφαλοκρηπίδας. Κατά συνέπεια, η ΑΟΖ βασίζεται αποκλειστικώς στο κριτήριο της αποστάσεως από τις ακτές, χωρίς αναφορές σε κάποιο φυσικό δίκαιο που συνδέει τη συγκεκριμένη ζώνη εκμετάλλευσης πόρων με τη "φυσική προέκταση" του εδάφους της ξηράς στη θάλασσα, όπως συνέβη με τη νομική υφαλοκρηπίδα⁴².

Σε αντίθεση με την υφαλοκρηπίδα, η οποία υφίσταται ως "φυσικό δικαίωμα", ανεξάρτητα από την έκφραση βούλησης του παράκτιου κράτους να την αποκτήσει (τα δικαιώματα στην υφαλοκρηπίδα υπάρχουν *ipso facto* και *ab initio*), στην περίπτωση της ΑΟΖ το κράτος πρέπει να εκδηλώσει τη βούλησή του να αποκτήσει τη ζώνη, μέσα από μια εθνική πράξη κήρυξης. Από τη στιγμή που το κράτος εκφράζει αυτήν τη βούληση αποκτά όλα τα δικαιώματα που το Διεθνές Δίκαιο του απονέμει σε μια περιοχή η οποία εκτείνεται ως τα διακόσια ναυτικά μίλια από την ακτή. Με την προϋπόθεση, βέβαια, ότι το εύρος της θάλασσας στην περιοχή του παρέχει μια τέτοια δυνατότητα.

Στην περίπτωση, όμως, που υπάρχει γεωγραφική στενότητα, και υπάρχουν "αντικείμενα" ή γειτονικά (παρακείμενα) κράτη σε απόσταση μικρότερη από τα τετρακόσια μίλια (200+200), τότε θα πρέπει να υπάρξει, σύμφωνα με τη Σύμβαση, οριοθέτηση της ΑΟΖ. Το άρθρο 74 της Σύμβασης ορίζει ότι "η οριοθέτηση της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης ανάμεσα σε κράτη με αντικείμενες ή γειτονικές ακτές θα πραγματοποιείται με συμφωνία στη βάση του Διεθνούς Δικαίου, όπως αναφέρεται στο Άρθρο 38 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου, με σκοπό την επίτευξη μιας δίκαιης λύσης". Σύμφωνα με τη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου "αν δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί συμφωνία μέσα σε ένα εύλογο χρονικό διάστημα, τα ενδιαφερόμενα κράτη θα προσφεύγουν στις διαδικασίες που προβλέπει το Τμήμα XV της Σύμβασης". Εξυπακούεται ότι οι διαδικασίες αυτές, που αφορούν γενικότερα κράτη που διαφωνούν σε σχέση με την ερμηνεία και την εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης, υποχρεωτικά ακολουθούνται στις περιπτώσεις που και τα δύο μέρη, τα οποία επιδιώκουν οριοθέτηση, είναι μέρη της Σύμβασης. Στην περίπτωση που δύο κράτη δεν είναι μέρη της Σύμβασης, ή στην περίπτωση που το ένα από αυτά δεν την έχει επικυρώσει, τότε, φυσικά, η υποχρέωση της παραγράφου 2 αίρεται, δεδομένου ότι οι διαδικασίες που προβλέπονται από το Τμήμα αυτό αφορούν μόνο τα μέρη της Σύμβασης, και δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι μπορεί να χρησιμοποιηθούν από μη-μέρη. Παραμένει, όμως, η μέθοδος οριοθέτησης που προβλέπει

⁴² Άγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές σχέσεις, εκδόσεις Πατάκη, σελ.249-250

το Άρθρο 74, παρ. 1, ως υποχρέωση για κάθε κράτος, ανεξαρτήτως συμμετοχής του στη Σύμβαση, γιατί η διάταξη αυτή έχει, μέσα από μακρά πρακτική οριοθετήσεων αποκτήσει εθιμικό χαρακτήρα, και δεσμεύει ως έθιμο. Εξάλλου, ακολουθώντας το πνεύμα της Σύμβασης (όπως και γενικότερα του Διεθνούς Δικαίου) που παραπέμπει, σε περίπτωση αδυναμίας συμφωνίας, σε παρέμβαση διεθνούς μηχανισμού, η αρμόζουσα λύση για δύο κράτη, που δεν εφαρμόζουν τις διατάξεις της Σύμβασης, είναι η προσφυγή σε διεθνές δικαιοδοτικό όργανο⁴³.

Το εύλογο ερώτημα είναι εάν η Ελλάδα χρειάζεται να κηρύξει ΑΟΖ. Επτά λόγοι θα μπορούσαν να εντοπισθούν που επιβάλλουν την κήρυξη ΑΟΖ: (α) Διασφαλίζει και επιβεβαιώνει την πολιτική και οικονομική ενότητα του ελλαδικού χώρου, των ηπειρωτικών περιοχών και των νησιών. (β) Προστατεύει το θαλάσσιο περιβάλλον πέραν των χωρικών υδάτων (π.χ. από πετρελαιοκηλίδες), που είναι και ο μόνος πλούτος του Αιγαίου τον οποίο μέχρι σήμερα εκμεταλλεύεται η Ελλάδα μέσω του τουρισμού. (γ) Βοηθά στην αντιμετώπιση της καταστροφής των αλιευτικών πεδίων του Αιγαίου, που υπεραλιεύονται συστηματικά πέραν των 6 μιλίων από τις ελληνικές ακτές. (δ) Προσφέρει δυνατότητες οικονομικής εκμετάλλευσης πέραν της αιγιαλίτιδας ζώνης, μέσω, π.χ., της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από ρεύματα, ύδατα και ανέμους. (ε) Έχει ως βάση της το στοιχείο της απόστασης από τις ακτές και μόνο. Έτσι καταρρίπτει οποιοδήποτε τουρκικό επιχείρημα για τα γεωμορφολογικά στοιχεία του βυθού της θάλασσας που θα μπορούσαν να συνδεθούν με την υφαλοκρηπίδα. (στ) Κλείνει θέματα που δυνητικά θα μπορούσαν να εγερθούν στο μέλλον στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, όπως αυτό της ΑΟΖ. (ζ) Προσφέρει μεγαλύτερη ισχύ σε ένα κράτος η πρόσκτηση αυξημένων αρμοδιοτήτων στις θάλασσες που το περιβάλλουν⁴⁴.

Αναμφισβήτητα, η διαμόρφωση των κανόνων του διεθνούς δικαίου σχετικά με την ΑΟΖ είναι ευνοϊκή για την Ελλάδα, διότι, αφενός, επιτρέπει την επέκταση της δικαιοδοσίας της σχεδόν ως προς το σύνολο των δραστηριοτήτων και χρήσεων της θάλασσας (αλιεία – αιολική και κυματική ενέργεια- προστασία θαλάσσιου περιβάλλοντος- θαλάσσια επιστημονική έρευνα- τεχνητά νησιά, κατασκευές και άλλες εγκαταστάσεις) σε μια ευρεία θαλάσσια περιοχή και, αφετέρου, αναγνωρίζει δικαίωμα ΑΟΖ σε όλα τα νησιά με την εξαίρεση των βράχων που δεν μπορούν να συντηρήσουν ανθρώπινη ζωή ή δεν έχουν δική τους οικονομική ζωή. Ειδικότερα, η υιοθέτηση ΑΟΖ στο Αιγαίο θα εμπεδώσει την παρουσία της Ελλάδας στην ευαίσθητη αυτή περιοχή, διασφαλίζοντας την πολιτική και οικονομική ενότητα του νησιωτικού χώρου, ενώ θα αντιμετωπισθεί ουσιαστικά το υφιστάμενο πρόβλημα της παράνομης αλιείας και της προστασίας των αλιευτικών πόρων⁴⁵.

⁴³ Χρήστος Λ. Ροζάκης, Η Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη και το Διεθνές Δίκαιο, εκδόσεις Παπαζήση, σελ.18-20

⁴⁴ Άγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές σχέσεις, εκδόσεις Πατάκη, σελ.744

⁴⁵ Αναστασία Γ. Στρατή, Ελληνικές θαλάσσιες ζώνες και οριοθέτηση με γειτονικά κράτη, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.49

Στο θέμα της έκτασης του δικαιώματος της Ελλάδας για ΑΟΖ στις παρακείμενες θάλασσες, που γειτνιάζουν με το ηπειρωτικό και νησιωτικό έδαφος της, η χώρα δεν ευνοείται από τις γεωγραφικές συνθήκες στο να απολαύσει ανεμπόδιστα το πλήρες δικαίωμα των 200 ν.μ. που προβλέπει το Δίκαιο της Θάλασσας σε οποιοδήποτε τμήμα της θάλασσας με το οποίο γειτνιάζει. Κατά συνέπεια η οριοθέτηση με τα αντικείμενα και γειτονικά κράτη είναι απαραίτητη προκειμένου να νομιμοποιηθούν οι ζώνες.

Οι γεωγραφικές συνθήκες της Ανατολικής Μεσογείου, ενώ δεν παρέχουν τη δυνατότητα στην Ελλάδα να απολαύσει πλήρως τα δικαιώματά της, ωστόσο δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερες δυσκολίες στην οριοθέτηση των ζωνών. Καθώς υπάρχουν μεγάλες εκτάσεις ανοικτής θάλασσας, σχετικά ομαλές ακτογραμμές και λίγες ενδιάμεσες χερσαίες παρεμβολές, με τρόπο που να καθιστούν τις οριοθετήσεις εφικτές για συμφωνία. Η βασική δυσκολία οριοθέτησης εντοπίζεται στο Αιγαίο Πέλαγος και, σε πολύ μικρότερο βαθμό, στο ανατολικό τμήμα της Ανατολικής Μεσογείου, στο μέτρο που το τμήμα αυτό γειτνιάζει με ελληνικά νησιά. Οι συνθήκες στις δύο αυτές περιοχές είναι πιο πολύπλοκες. Κι όχι μόνο λόγω των γενικότερων πολιτικών προβλημάτων που προκαλούνται από τις εντάσεις των σχέσεων της Τουρκίας με την Ελλάδα και την Κύπρο, αλλά και λόγω της ύπαρξης γεωγραφικών συνθηκών που καθιστούν τη χάραξη μιας απλής οριοθετικής γραμμής σημαντικά πολύπλοκη. Γεωγραφικές συνθήκες που εντοπίζονται στην ύπαρξη πολυάριθμων νησιών, ιδιαίτερα στο Αιγαίο Πέλαγος, τα οποία με την εδαφική έκτασή τους, το μήκος των ακτών τους, και τη "χωροταξία" τους επηρεάζουν καθοριστικά την οριοθέτηση των θαλάσσιων ζωνών της περιοχής.

Είναι αναμφίβολο ότι η ύπαρξη των νησιών στο Αιγαίο Πέλαγος, που ανήκουν κυρίως στην Ελλάδα, ευνοεί ιδιαίτερα τη χώρα. Και τούτο γιατί ο γεωγραφικός σχηματισμός τους δημιουργεί μια συμπαγή παρουσία στη θάλασσα αυτή που δύσκολα θα μπορούσε να αγνοηθεί σε οποιαδήποτε οριοθέτηση. Η ηπειρωτική Ελλάδα ουσιαστικά προεκτείνεται στη θάλασσα μέσα από το νησιωτικό σύμπλεγμα των Κυκλάδων, που εκκινούν από –και συμπλέκονται με– το άκρον της Αττικής και της Νότιας Εύβοιας και καταλήγουν στα Δωδεκάνησα. Αυτή η γεωγραφική συνέχεια δημιουργεί ένα ενιαίο μέτωπο που δεν έχει καμία σχέση με τις περιπτώσεις εκείνες μεμονωμένων νησιών που είναι διάσπαρτα σε μια διαφορετικά ελεύθερη θάλασσα. Η ύπαρξη αυτής της συνέχειας και της πυκνότητας, και, φυσικά, η προσθήκη του συνολικού μήκους των ακτών τους είναι εξαιρετικά ευνοϊκή για την ελληνική περίπτωση. Αυτή εξάλλου η συνέχεια και η πυκνότητα επηρεάζει και τη βαρύτητα των ακραίων ανατολικών ελληνικών νησιών –αυτά που βρίσκονται κοντά στα δυτικά παράλια της Τουρκίας–, τα οποία και λόγω του μεγέθους τους, αλλά και λόγω της γειτνίασής τους με τα ελληνικά νησιά του κεντρικού και του βόρειου Αιγαίου συνιστούν ένα "όλον", ένα συνολικό σύμπλεγμα νησιών καθοριστικό στην οριοθέτηση. Η λογική, λοιπόν, ότι τα ακραία ανατολικά νησιά, που βρίσκονται πολύ κοντά στα δυτικά παράλια της Τουρκίας, βρίσκονται, γι' αυτόν τον λόγο, στην λανθασμένη πλευρά

της οριοθετικής γραμμής ανάμεσα στις ηπειρωτικές ακτές της Ελλάδας και της Τουρκίας δεν μπορεί να ισχύσει στην περίπτωση μας.

Αναφορικά, τώρα, με την άλλη επίμαχη περιοχή, αυτήν του Καστελόριζου, θα πρέπει, πρώτα από όλα, να τονιστεί ότι τα ελληνικά θαλάσσια δικαιώματα στην περιοχή δεν περιορίζονται σε αυτά που προκαλεί η ύπαρξή του. Στην ίδια περιοχή παράγονται δικαιώματα από την ύπαρξη της Ρόδου, της Καρπάθου, της Κάσου, και της Κρήτης, των οποίων η παρουσία, παράλληλα με το Καστελόριζο, δημιουργεί ένα εδαφικό τόξο, με τις ανατολικές ακτές τους να προβάλλονται στη γειτονική θαλάσσια περιοχή και να δημιουργεί, με την παρουσία τους, τίτλο τόσο για ΑΟΖ, όσο και για υφαλοκρηπίδα.

Η τουρκική θέση στο θέμα αυτό φαίνεται να είναι ριζικά διαφορετική, καθώς η γειτονική χώρα ισχυρίζεται ότι τόσο το Καστελόριζο, όσο και οι ανατολικές ακτές των νησιών της Δωδεκανήσου, της Κρήτης και των υπολοίπων νησιών στην περιοχή, δεν απολαμβάνουν κανένα δικαίωμα ΑΟΖ και υφαλοκρηπίδας, και περιορίζονται σε μια λωρίδα θάλασσας, η οποία ουσιαστικά είναι η αιγιαλίτιδα ζώνη τους. Προφανώς η Τουρκία συσχετίζει τη γεωγραφική θέση του Καστελόριζου με τη θέση των αγγλονορμανδικών νησιών στη διαιτητική απόφαση του 1977, και με τη θέση του νησιού St Martin, στην υπόθεση Μπανγκλαντές κατά Μυανμάρ. Είναι σαφές ότι και στις δύο περιπτώσεις τα δύο διαφορετικά δικαστήρια, το ad hoc Διαιτητικό Δικαστήριο στην πρώτη υπόθεση, και το Δικαστήριο για το Δίκαιο της Θάλασσας για τη δεύτερη, δεν απέδωσαν δικαιώματα λειτουργικών θαλασσιών ζωνών στα νησιά που βρίσκονται πολύ κοντά στις ακτές του αντικείμενου/γειτονικού κράτους. Οι πραγματικές, όμως, συνθήκες διέφεραν στις δύο αυτές περιπτώσεις από την περίπτωση του Καστελόριζου. Όπως τονίστηκε στις παραπάνω γραμμές το Καστελόριζο αποτελεί τμήμα μιας ευρύτερης εδαφικής ενότητας και δεν είναι απομονωμένο κοντά στις τουρκικές ακτές. Ταυτόχρονα η γεωγραφική θέση του δεν ταυτίζεται με τη γεωγραφική θέση των δύο υποθέσεων, καθώς το Καστελόριζο δεν βρίσκεται στη "λάθος" πλευρά μιας διαφορετικά ευκρινούς μέσης γραμμής οριοθέτησης ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Τουρκία, και δεν μπορεί να έχει στρεβλωτικό αποτέλεσμα για μια συνολική οριοθέτηση. Νότια των ακτών του Καστελόριζου, όπως και νότια των εκεί τουρκικών ακτών εκτείνεται μια ευρύτατη θάλασσα της οποίας η αντίπερα όχθη είναι η Αίγυπτος.

Σε κάθε περίπτωση, το Δικαστήριο στην πρόσφατη υπόθεση της Νικαράγουας κατά Κολομβίας, επιβεβαιώνοντας προηγούμενη νομολογία (Νικαράγουα κατά Ονδούρας), υπογραμμίζει σαφώς ότι η ενθυλάκωση υφαλοκρηπίδας νησιών δεν είναι συνετή για λόγους ασφαλείας και κάθε νησί έχει το δικαίωμα για πλήρη αιγιαλίτιδα ζώνη, που εξικνείται ως το απώτατο νόμιμο όριο των 12 ν.μ. Κατά συνέπεια, προσπάθεια "συμψηφισμού" του δικαιώματος της αιγιαλίτιδας με δικαιώματα άλλων ζωνών –μια θέση της Τουρκίας, η οποία είναι έτοιμη να αποδώσει μια ζώνη 12 ν.μ. για όλες τις χρήσεις στο Καστελόριζο- δεν είναι νοητές. Το γεγονός, πάντως, ότι τα νησιά της περιοχής έχουν δικαίωμα λειτουργικών ζωνών, πέρα από την αιγιαλίτιδα ζώνη, δεν σημαίνει ότι αυτομάτως αποκτούν το δικαίωμα

απεριόριστων θαλάσσιων ζωνών. Οι γεωγραφικές συνθήκες της περιοχής, το μέγεθος των νησιών, το μήκος των ακτών τους, το μήκος των ακτών του αντικείμενου/γειτονικού κράτους θα είναι τελικοί προσδιοριστικοί παράγοντες στις αναλογίες απόκτησης των σχετικών δικαιωμάτων. Το σκεπτικό αυτό ισχύει τόσο για το Καστελόριζο, όσο και για τα αιγαιακά νησιά που έχουν στα ανατολικά μέτωπο προς την Ανατολική Μεσόγειο, και των οποίων τα δικαιώματα συμπλέκονται με αυτά του Καστελόριζου. Σε κάθε περίπτωση, εάν υπάρξει μια συνολική οριοθέτηση ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Τουρκία, στη βάση του Διεθνούς Δικαίου, όπως αυτό προσδιορίζεται από τις σχετικές διατάξεις της Σύμβασης, τότε το μήκος των ακτών των νησιών που βρίσκονται στην ανατολική πλευρά της Ανατολικής Μεσογείου θα συνυπολογιστεί, ως τμήμα ενός συνολικότερου υπολογισμού, με το μήκος των άλλων ελληνικών ακτών. Κάτι που ευνοεί την Ελλάδα⁴⁶.

3. Οι πολιτικές μέθοδοι ειρηνικής επίλυσης και οι ελληνικές αγκυλώσεις.

Σε οξείες διαμάχες όπου διακυβεύεται η ειρήνη και η ασφάλεια, η πιο διαδεδομένη μέθοδος ειρηνικής επίλυσης των διαφορών είναι οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των κύριων πρωταγωνιστών και, κατά δεύτερο λόγο, η εμπλοκή επίσημου τρίτου μέρους (κράτους ή διακρατικού οργανισμού). Το τρίτο μέρος μπορεί είτε να παίζει έναν ιδιαίτερο, ενεργό, δηλαδή (δια)μεσολαβητικό ρόλο ή, πιο διακριτικά, να περιοριστεί στην παροχή καλών υπηρεσιών ή "διευκόλυνσης" (facilitation). Η εμπλοκή τρίτου μέρους, αν προχωρήσει με επιτυχία, καταλήγει σε απευθείας διαπραγματεύσεις μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών.

Οι πολιτικές-διπλωματικές αυτές μέθοδοι ειρηνικής επίλυσης προτιμώνται από τα μέρη, στο βαθμό φυσικά που έχουν καταλήξει ότι ο εξαναγκασμός του αντιπάλου είναι ανέφικτος και η αντιπαράθεση επιζήμια και αδιέξοδη. Ο βασικός λόγος για την προτίμηση αυτή είναι ότι τα μέρη ελέγχουν το αποτέλεσμα. Σε αντίθεση με τις δικανικές, στις πολιτικές-διπλωματικές μεθόδους τα δύο μέρη παραμένουν οι πρωταγωνιστές στη διαδικασία επίλυσης από την αρχή ως το τέλος. Κάθε μέρος μπορεί ανά πάσα στιγμή να διακόψει το διάλογο ή να μη δεχθεί την επιτευχθείσα πρόοδο των συνομιλιών. Θεωρείται θεμιτό να καταγγείλει το άλλο μέρος για κακή πίστη, έλλειψη ειλικρινούς διάθεσης για ειρηνική επίλυση, να μη συμφωνήσει ή να απορρίψει τις συμβιβαστικές προτάσεις του μεσολαβητή. Θεμιτό επίσης είναι, στο τέλος, η διαδικασία να μην καταλήξει σε υπογραφή ή κύρωση, αν θεωρηθεί ότι η συμφωνία αντιβαίνει προς τα εθνικά συμφέροντα κάποιου από τα δύο μέρη. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το Σύμφωνο Πολίτη-Καλφώφ του 1924, το οποίο στη συνέχεια απερρίφθη, και, ακόμα πιο κλασικό παράδειγμα (με τεράστιες συνέπειες), η άρνηση του αμερικανικού Κογκρέσου να αποδεχθεί τη συμμετοχή των ΗΠΑ ως κράτους-μέλους στην Κοινωνία των Εθνών, συμμετοχή που έφερε την υπογραφή του προέδρου Ουίλσον.

Οι πολιτικές αυτές διαδικασίες μπορούν να λάβουν χώρα με σοβαρές πιθανότητες να οδηγήσουν σε αίσιο τέλος εάν, στη συγκεκριμένη ιστορική στιγμή, και για τα δύο μέρη της διένεξης ισχύουν τουλάχιστον οι ακόλουθες προϋποθέσεις: (α) Εάν και για τα δύο μέρη ο απολογισμός οφελών-ζημιών

⁴⁶ Χρήστος Λ. Ροζάκης, Η Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη και το Διεθνές Δίκαιο, εκδόσεις Παπαζήση, σελ.41-45

από μια συμφωνία υπερτερεί σαφώς των οφελών-ζημιών από την υφιστάμενη κατάσταση της διένεξης και της έλλειψης διαπραγματεύσεων. (β) Εάν οι τελικές θέσεις δεν είναι διαμετρικά αντίθετες όπως φαινόταν αρχικά. Με άλλα λόγια, αν και τα δύο μέρη είναι διατεθειμένα να προβούν σε συμβιβασμό και περιορισμό των μέγιστων επιδιώξεών τους, πιστεύοντας ότι η στιγμή είναι κατάλληλη για κάτι τέτοιο. (γ) Εάν και τα δύο μέρη έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι οι μέθοδοι επιβολής της θέλησης (με εξαναγκασμό, εξαπάτηση, outwitting) επί του αντιπάλου δεν επιτυγχάνουν και δεν πρόκειται από τώρα και στο εξής να καρποφορήσουν.

Οι πιο παραδοσιακές διπλωματικές διασκέψεις για ειρηνική επίλυση ξεκινούν συνήθως με αντιπαράθεση και σφοδρές αλληλοκατηγορίες. Έχουμε τη διατύπωση της "αμοιβαίας απόρριψης"⁴⁷, δηλαδή το πόσο δίκιο έχει η κάθε πλευρά και πόσο άδικη, αδιάλλακτη και αναξιόπιστη είναι η άλλη. Αυτό συμβαίνει κατεξοχήν κατά την έναρξη μιας διπλωματικής διάσκεψης όπου οι διαξιφισμοί είναι σχεδόν απαραίτητοι ως πρώτη κίνηση. Το στάδιο αυτό αποτελεί "διάλογο κουφών" που αν συνεχιστεί, κάτι που συχνά συμβαίνει, δεν οδηγεί σε ουσιαστική επικοινωνία αλλά σε αδιέξοδο. Ωστόσο, από μόνη της αυτής της μορφής η αντιπαράθεση, που άλλωστε είναι αναμενόμενη, έχει τη χρησιμότητά της και συχνά είναι απαραίτητη στην αρχή μιας διαδικασίας προσέγγισης. Οι τοποθετήσεις αυτές οριοθετούν το πρόβλημα και φέρνουν στο φως τα δύσκολα, ενδεχομένως απροσπέλαστα, εμπόδια που υπάρχουν (και τα οποία ίσως δεν είχαν γίνει και τόσο αντιληπτά). Έχει παρατηρηθεί μάλιστα ότι, αν κατά τους διαξιφισμούς οι αντίπαλοι δεν εκτραπούν σε ύβρεις και υπερβολές, δεν αποκλείεται να αναπτυχθεί ένας ιδιότυπος αμοιβαίος σεβασμός και εκτίμηση, που μπορεί στη συνέχεια να οδηγήσουν, στα παρασκήνια και σε πιο άτυπες συναντήσεις, σε ένα στοιχειώδες rapport, που μόνο θετικό μπορεί να είναι για την περαιτέρω πορεία της διαδικασίας ειρηνικής επίλυσης.

Από πλευράς ουσίας μπορούμε να διακρίνουμε τρεις κύριες οδούς οι οποίες μπορεί να οδηγήσουν σε αμοιβαία αποδεκτή επίλυση με από κοινού συμφωνία των δύο μερών: (α) την έμφαση σε απτά μετρήσιμα συμφέροντα και μεγέθη, στον αντικειμενικό δηλαδή παράγοντα, (β) την έμφαση στις διαφορετικές συλλογικές ταυτότητες και στον υποκειμενικό παράγοντα και (γ) τη διαδικασία "από κοινού επίλυσης προβλήματος".

Αν τα δύο μέρη εστιάσουν την προσοχή τους στα απτά εθνικά τους συμφέροντα, στο ασυμβίβαστο των αξιών, στο κόστος της συνεχιζόμενης διένεξης και αφήσουν συνειδητά κατά μέρος, όσο είναι δυνατόν, την καχυποψία και την εχθρότητα, ίσως μπορέσουν να κινηθούν σε ένα νηφάλιο και αυστηρά ορθολογικό πλαίσιο. Έτσι θα διερευνηθεί κατά πόσον υπάρχει ή όχι πεδίο προσέγγισης, κάποιο, ελάχιστο έστω, κοινό έδαφος παρά τη μεγάλη δυσκολία που παρουσιάζουν πολλές πλευρές της διένεξης. Ειδικά θα πρέπει να παραμεριστεί η γνωστή τάση επίκλησης ιστορικών επιχειρημάτων και "ιστορικών δικαίων". Η εξ ορισμού μονομερής εθνική ιστορία δυσκολεύει ακόμη περισσότερο τα πράγματα. Άλλωστε, σε κάθε ιστορικό λόγο υπάρχει και ιστορικός αντίλογος, με τα δύο μέρη να φτάνουν στο απώτερο παρελθόν με ακραίους αναχρονισμούς. Γι' αυτό η έμφαση πρέπει να δίνεται όσο είναι δυνατόν στη σημερινή ιστορική στιγμή, στο κόστος και στην αποτίμησή του,

⁴⁷ Rothman Jay, From Confrontation to Cooperation: Resolving Ethnic and Regional Conflict, Λονδίνο: Sage, 1992, σελ.23

με τελικό στόχο την ανεύρεση λύσης που να καλύπτει και τα δύο μέρη, χωρίς κανένα να υποστεί υπέρμετρες θυσίες ή δυσβάστακτους συμβιβασμούς.

Επειδή όμως στις μεγάλες διενέξεις κεντρικό ρόλο παίζουν τα ζητήματα συλλογικής ταυτότητας και τα στερεότυπα για τον εχθρό –εξ ου και η ανικανότητα ουσιαστικής επικοινωνίας- μία άλλη οδός, πιο τολμηρή, πηγαίνει κατευθείαν, με λίγες περιστροφές, σ' αυτή την κρυμμένη διάσταση της διένεξης. Το ζητούμενο εδώ είναι η βαθύτερη αλληλοκατανόηση μέσω της αποδοχής του άλλου ως ίσου και ταυτόχρονα ως διαφορετικού. Η οπτική αυτή παραπέμπει, λοιπόν, στην έννοια της empathy, της ταύτισης δηλαδή με τον Άλλο και της αλληλοκατανόησης, στη συμβολική αντιστροφή των ρόλων και στην "ισομέρεια στην εκτίμηση" (parity of esteem), όπως τονίσθηκε στην επίλυση του Βορειοϊρλανδικού με τη Συμφωνία του Μπέλφαστ (της Μεγάλης Παρασκευής) το 1998.

Ωστόσο, μια τέτοια διαδικασία, που είναι από μόνη της πάρα πολύ δύσκολη και επώδυνη, μπορεί να καταλήξει σε αδιέξοδο και όχι στην αμοιβαία αποδοχή και τον αλληλοσεβασμό που είναι το ζητούμενο. Η ίδια η εθνική ταυτότητα μπορεί να εδράζεται σε μεγάλο βαθμό στην ύπαρξη του Άλλου ως εχθρού (όπως συμβαίνει με τους Έλληνες και τους Τούρκους). Όσο αντιλαμβανόμαστε ότι και η άλλη πλευρά, αντίστοιχα, μας αντιλαμβάνεται με τον ίδιο τρόπο που κι εμείς αντιλαμβανόμαστε αυτήν, ότι δηλαδή μας θεωρεί αιώνιο ιστορικό εχθρό, πανούργο και κατάπτυστο, τόσο το χάσμα μπορεί να μεγαλώνει αντί να γεφυρώνεται. Γενικά, μια τέτοια διαδικασία προσιδιάζει περισσότερο σε συγκρούσεις που έχουν ξεπεράσει για κάποιο λόγο –π.χ. λόγω του δυσβάστακτου κόστους της συνεχιζόμενης διένεξης- τη φάση της συνολικής αντιπαράθεσης και βρίσκονται στο στάδιο ανεύρεσης κοινού εδάφους για βιώσιμη λύση, όπως στην ελληνοτουρκική προσέγγιση του 1930.

Ένας άλλος κίνδυνος που ενέχει μια τέτοια διαδικασία είναι να οδηγήσει σε υπερβολική αλληλοταύτιση και συμπάθεια, του τύπου "δεν διαφέρουμε και πολύ", "είμαστε τελικά ίδιοι", στην ουσία "είμαστε και οι δύο αγαθοί και καλοπροαίρετοι". Το προφανές συμπέρασμα που συνάγεται, είναι ότι δεν μπορεί "παρά να συνεννοηθούμε", "θα τα βρούμε", το κοινό έδαφος θα βρεθεί, και μάλιστα σχετικά γρήγορα και εύκολα⁴⁸. Πρόκειται για παγίδα σχεδόν εξίσου δυσάρεστη με το αδιέξοδο της διπλωματικής αντιπαράθεσης, καθώς θα προκύψουν απογοητεύσεις ή πρόχειρες και επιφανειακές λύσεις που δεν θα αγγίζουν την ουσία της διαφοράς. Σύντομα θα επέλθει ανατροπή, αλληλοκατηγορίες και επιστροφή στο αρχικό μηδενικό σημείο, με την επιπλέον γεύση ότι ο άλλος εκμεταλλεύθηκε την καλοσύνη μας.

Στις περιπτώσεις αυτές είναι προτιμότερο, στα πρώτα στάδια ενός ειλικρινούς και ανοικτού διαλόγου με τον αντίπαλο, να εξάγεται το ακόλουθο συμπέρασμα: συνεχίζω να μην τον συμπαθώ, δεν τον εμπιστεύομαι, αλλά τώρα αντιλαμβάνομαι για πρώτη φορά ότι και εκείνοι έχουν ειλικρινείς φόβους όπως και εμείς, ζωτικές ανάγκες που θέλουν να ικανοποιηθούν. Επιπλέον πρέπει και εκείνοι να λογοδοτήσουν στο περιδεές κοινό τους. Γι' αυτό και εκείνοι θα επιμείνουν και δεν θα υποχωρήσουν, όπως άλλωστε και εμείς. Αυτή, νομίζω, είναι και η ιδανική φόρμουλα για την ελληνοτουρκική διαπλοκή, και από τις δύο πλευρές, που θα αποτελούσε και το πιο στέρεο

⁴⁸ Rothman Jay, *From Confrontation to Cooperation: Resolving Ethnic and Regional Conflict*, Λονδίνο: Sage, 1992, σελ.32

ξεκίνημα, κι όχι οι συναισθηματικές υπερβολές και τα ψεύδη περί βαθιά κρυμμένης αγάπης και ελληνοτουρκικής κατανόησης.

Εκτός από τις δύο ανωτέρω προσεγγίσεις, σε ένα διάλογο μπορεί να εγκαινιασθεί μια πορεία που έχει ως κύριο στόχο τη συνολική επίλυση της διένεξης ως "κοινού προβλήματος". Πρόκειται για την αντιμετώπιση της σύγκρουσης ως προβλήματος και των δύο αντιπάλων, το οποίο εμποδίζει την εκπλήρωση των κοινωνικών αναγκών και των δύο λαών (αναγκών ζωτικών, όπως η επιβίωση, η ανάπτυξη, η ασφάλεια, ο εκδημοκρατισμός κλπ). Η ουσία αυτής της προσέγγισης βρίσκεται σε έναν επανακαθορισμό της όλης διένεξης και από τα δύο μέρη ως κοινού προβλήματος και σε μια από κοινού επίλυσή της με βάση τις βαθύτερες ανάγκες και των δύο μερών⁴⁹.

4. Οι δικαστικές μέθοδοι επίλυσης.

Στις μεγάλες διενέξεις, όπως η ελληνοτουρκική, η τελική λύση επέρχεται με τρεις τρόπους: με πόλεμο που καταλήγει σε συνθηκολόγηση, με υποχώρηση του ενός εκ των δύο μερών που αποδέχεται τις θέσεις του άλλου, και με ειρηνική διευθέτηση.

Στην εποχή μας ένας ελληνοτουρκικός πόλεμος δεν αποτελεί λύση, νομικά, ηθικά και πρακτικά⁵⁰. Επιπλέον, οι διαφορές που υπάρχουν, δεν είναι τέτοιου διαμετρήματος ή εντελώς ασυμβίβαστες, όπως ήταν πριν από εκατό χρόνια, ώστε ο πόλεμος να φαίνεται λυσιτελής παρά τους κινδύνους και τις απώλειες που πάντα έχει. Όσο για τυχόν υποχώρηση, κάτι τέτοιο δεν νοείται σε ζωτικής σημασίας θέματα εθνικού συμφέροντος, ούτε για την ελληνική πλευρά αλλά ούτε και για την τουρκική. Κατόπιν αυτών θα ασχοληθούμε με την επίλυση της ελληνοτουρκικής διένεξης με ειρηνικό τρόπο. Θα αναφερθούν οι δικαστικές μέθοδοι οι οποίες είναι οι οδοί που προκρίνονται σχεδόν αποκλειστικά από την ελληνική εξωτερική πολιτική και τους Έλληνες νομικούς διεθνολόγους για την επίλυση των υπαρκτών διαφορών στο Αιγαίο⁵¹.

4.1. Υποβολή των διαφορών σε συνδιαλλαγή-πολιτική μέθοδο επίλυσης (Ελληνοτουρκική Συνθήκη φιλίας και ουδετερότητας, συνδιαλλαγής και διαιτησίας του 1930).

Η συνθήκη αυτή υπεγράφη από τον Ελευθέριο Βενιζέλο και τον Τούρκο πρωθυπουργό Ισμέτ. Ήταν η πρώτη φιλική χειρονομία την οποία έκανε ο Βενιζέλος προς την Τουρκία, μετά την μικρασιατική καταστροφή, τη σύναψη της Συνθήκης της Λωζάννης και τα γεγονότα που έπληξαν την ελληνική μειονότητα στα πλαίσια της ανταλλαγής της με την τουρκική μειονότητα στην Ελλάδα. Με την συνθήκη αυτή ξεκινά μια νέα φάση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, όπου η Ελλάδα αναγνωρίζει ότι η Μεγάλη Ιδέα πρέπει πλέον να εγκαταλειφθεί οριστικά και ότι επείγει οι σχέσεις με την Τουρκία να εξομαλυνθούν.

Κατ' αρχάς πρέπει να αναφερθεί ότι η Συνθήκη αυτή είναι πάντοτε σε ισχύ δεδομένου ότι ούτε το ένα ούτε το άλλο κράτος την κατήγγειλε. Άλλωστε, κατά τη διάρκεια της διαδικασίας ενώπιον του Δικαστηρίου της Χάγης και τα δύο κράτη παραδέχθηκαν την ισχύ της συνθήκης. Αλλά, οι διαδικασίες που προβλέπονται από τη Συνθήκη ουδέποτε τέθηκαν σε λειτουργία ούτε η

⁴⁹ Αλέξης Ηρακλείδης, Η Ελλάδα και ο "εξ ανατολών κίνδυνος", εκδόσεις Πόλις, σελ. 236-241

⁵⁰ Άρθρο 2 παράγραφος 3 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών για την ειρηνική επίλυση των διαφορών

⁵¹ Αλέξης Ηρακλείδης, Η Ελλάδα και ο "εξ ανατολών κίνδυνος", εκδόσεις Πόλις, σελ. 225-226

Ελλάδα την επικαλέστηκε ως βάση που να θεμελιώνει την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου στη μονομερή προσφυγή της.

Από τα άρθρα προκύπτει ότι η Συνθήκη του 1930 καλύπτει την επίλυση όλων των ζητημάτων, τόσο νομικής όσο και πολιτικής φύσης, που χωρίζουν τα δύο μέρη, τα οποία οφείλουν σε πρώτη φάση, να τα υποβάλλουν σε μια επιτροπή συνδιαλλαγής. Εξ ορισμού η συνδιαλλαγή είναι μια διαδικασία κατά την οποία η επίλυση της διαφοράς προϋποθέτει την ανάμειξη ενός τρίτου (της επιτροπής). Η ακολουθούμενη μέθοδος δεν βασίζεται απαραίτητα σε κανόνες διεθνούς δικαίου, γιατί συχνά τα διάδικα μέρη παραπέμπουν σε τέτοιες επιτροπές και πολιτικές διαφορές, και επομένως είναι δυνατόν η λύση να αναζητηθεί σε εξωδικαιικά δεδομένα. Τέλος, τα πορίσματα της επιτροπής συνδιαλλαγής δεν είναι υποχρεωτικά. Για όλους αυτούς τους λόγους, η συνδιαλλαγή συγκαταλέγεται μεταξύ των διπλωματικών μεθόδων επίλυσης των διεθνών διαφορών, σε αντίθεση με τους δικαιοδοτικούς θεσμούς των οποίων οι αποφάσεις είναι υποχρεωτικές για τους διαδίκους.

Η Ελλάδα το 1976 όταν έφερε το θέμα μονομερώς στο Δικαστήριο, δεν επικαλέστηκε αυτή τη συνθήκη ως βάση για την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου, αλλά τη Γενική Πράξη της Γενεύης του 1928. Και τούτο, επειδή η δεύτερη επέτρεπε στην Ελλάδα να προσφύγει κατευθείαν στο Δικαστήριο, χωρίς να διανύσει την προκαταρκτική φάση της συνδιαλλαγής⁵². Εξάλλου, σύμφωνα με το άρθρο 5 της Συνθήκης του 1930, οι διαφορές, για την επίλυση των οποίων προβλέπεται ειδική διαδικασία από άλλες συμβάσεις που ισχύουν μεταξύ των μερών, θα λύνονται σύμφωνα με τις διατάξεις των συμβάσεων αυτών.

Το Δικαστήριο αναφέρθηκε στο θέμα αυτό στην απόφαση του 1978 και έθεσε το ερώτημα της συνύπαρξης των δύο συνθηκών που προβλέπουν παράλληλες διαδικασίες επίλυσης των διαφορών. Το Δικαστήριο απέφυγε να αποφανθεί πάνω στο ερώτημα αν η Γενική Πράξη της Γενεύης του 1928 είναι ακόμα σε ισχύ. Αλλά ερμηνεύοντας με τρόπο διαχρονικό την επιφύλαξη της Ελλάδας που εξαιρούσε από την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου τις διαφορές που έχουν σχέση με το εδαφικό καθεστώς της Ελλάδας, το Δικαστήριο αποφάσισε ότι η Γενική Πράξη δεν μπορούσε να εφαρμοσθεί στη συγκεκριμένη διαφορά μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Κατά συνέπεια, δεν υπήρχε λόγος για το Δικαστήριο να αποφανθεί για τη σχέση μεταξύ των δύο συνθηκών⁵³.

4.2. Επίλυση των διαφορών στα πλαίσια των διαδικασιών της Διάσκεψης για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (Δ.Α.Σ.Ε.).

Ο γενικός κανόνας ότι τα κράτη οφείλουν να επιλύουν τις διαφορές τους χρησιμοποιώντας ειρηνικά μέσα και όχι καταφεύγοντας στη χρήση βίας, εμπεριέχεται στην Αρχή Νο.V της Τελικής Πράξης του Helsinki και επαναλαμβάνεται στο Τελικό Κείμενο της Βιέννης (1986), όπως επίσης

⁵² Αγόρευση του κ. Pinto C.I.J, Memoires, phaidoiries et documents, Plateau continental de la mer Egee, 1980, σελ.485

⁵³ Χ. Δίπλα, Η ελληνοτουρκική διαφορά για την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου, Εναλλακτικές λύσεις και προτάσεις, Αθήνα,1992, σελ.24-32

αναφέρεται ρητά στο άρθρο 2 παράγραφος 3 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

Στη Χάρτα των Παρισίων επιβεβαιώνεται η δέσμευση των κρατών να επιλύουν τις διαφορές τους με ειρηνικά μέσα καθώς και η απόφαση να αναπτύξουν μηχανισμούς για την πρόληψη και την επίλυσή τους. Περαιτέρω, στο κεφάλαιο "Ασφάλεια", τα κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να καθορίσουν τους ενδεδειγμένους μηχανισμούς για την ειρηνική διευθέτηση κάθε ενδεχόμενης διένεξης σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο. Στη συνέχεια εκφράζεται η υποχρέωση να επιδιωχθούν νέες μορφές συνεργασίας και συγκεκριμένα να διερευνηθούν διάφορες μέθοδοι για την ειρηνική διευθέτηση των διαφορών, στις οποίες θα συμπεριλαμβάνεται και η υποχρεωτική ανάμειξη τρίτου μέρους. Τέλος, υπενθυμίζεται ότι θα επακολουθήσει η συνάντηση των εμπειρογνομόνων στη Βαλέτα τον Ιανουάριο του 1991 σχετικά με την ειρηνική διευθέτηση των διαφορών, η σύγκλιση της οποίας είχε αποφασισθεί στα πλαίσια του Τελικού Κειμένου της Βιέννης (1986).

Η συνάντηση των εμπειρογνομόνων κατέληξε σ' ένα κείμενο, στο οποίο προβλέπεται ένας ειδικός μηχανισμός για την επίλυση των διαφορών μεταξύ των κρατών που θα συμμετέχουν στο σύστημα αυτό. Αυτός ο μηχανισμός μπορεί να τεθεί σε κίνηση στην περίπτωση κατά την οποία τα μέρη μιας διαφοράς δεν μπορούν να τη λύσουν σε λογικό χρόνο με απευθείας συζητήσεις και διαπραγματεύσεις μεταξύ τους.

Ο μηχανισμός συνίσταται σε μια επιτροπή, η οποία θα περιλαμβάνει ένα ή περισσότερα μέλη που δεν θα είναι πολίτες των μερών, και θα ορίζονται με κοινή συμφωνία των μερών μέσα από ένα κατάλογο υποψηφίων, τον οποίο θα προτείνουν τα κράτη που επιθυμούν να συμμετάσχουν στη θεσμοθέτηση του συστήματος. Σε περίπτωση αδυναμίας των μερών να συμφωνήσουν, παρεμβαίνει το όργανο που έχει αρμοδιότητα να ορίζει στην περίπτωση αυτή τα μέλη του μηχανισμού και να προχωρεί, με τη συμμετοχή των μερών στη διαφορά, στην υπόδειξη των προσώπων που θα απαρτίζουν τον μηχανισμό (Τμήμα V).

Εφόσον συγκληθεί ο μηχανισμός, θα έχει ως αποστολή να προτείνει συμβουλευτικά στα μέρη ποια είναι η καταλληλότερη διαδικασία που αρμόζει στην επίλυση της δεδομένης διαφοράς (Τμήμα VII).

Τα μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να εξετάσουν με καλή πίστη και με πνεύμα συνεργασίας τα σχόλια ή τις συμβουλές του μηχανισμού. Στην περίπτωση κατά την οποία τα μέρη δεν μπορέσουν παρ' όλα αυτά να καταλήξουν στην επιλογή μιας κατάλληλης διαδικασίας ή στην τελική επίλυση της διαφοράς τους, θα το κοινοποιήσουν στο μηχανισμό και στο άλλο μέρος. Κάθε μέρος στη διαφορά μπορεί επίσης να το αναφέρει στην Επιτροπή Υψηλών Αξιωματούχων (Τμήμα IX).

Στο σημείο αυτό τελειώνει η πρώτη φάση της διαδικασίας και αρχίζει η δεύτερη, πάντοτε εφόσον οι προτάσεις του μηχανισμού ως προς τα διαδικαστικά ζητήματα δεν έχουν συναντήσει τη συμφωνία των μερών. Στην περίπτωση αυτή, με αίτηση ενός μέρους, ο μηχανισμός θα προτείνει λύση επί της ουσίας της διαφοράς αυτή τη φορά, την οποία και πάλι τα μέρη

υποχρεούνται να εξετάσουν με καλή πίστη και μέσα σε πνεύμα συνεργασίας (Τμήμα XI).

Αλλά στο αμέσως επόμενο τμήμα XII εισάγονται ορισμένες εξαιρέσεις διαφορών από την αρμοδιότητα του μηχανισμού. Αυτές αφορούν τις διαφορές, για τις οποίες ένα μέρος επικαλείται ότι έχει σχέση με την εδαφική κυριαρχία, ή την εθνική άμυνα, με τίτλο κυριαρχίας πάνω σε χερσαίο έδαφος, ή ανταγωνιστικές διεκδικήσεις δικαιοδοσίας πάνω σε άλλους χώρους. Αυτή η πρόταση, στην αποδοχή της οποίας πρωτοστάτησε η Τουρκία, έχει ως αποτέλεσμα να αποκλείει σαφώς από την αρμοδιότητα του μηχανισμού τη διαφορά μας με τη γείτονα για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας. Σημειωτέον ότι για να κηρυχθεί αναρμόδιος ο μηχανισμός, αρκεί το ένα από τα δύο μέρη να δηλώσει απλώς ότι η διαφορά ανήκει σε μια από τις παραπάνω κατηγορίες. Αυτό σημαίνει ότι η απόφαση για την αρμοδιότητα του μηχανισμού, αντίθετα με ότι συμβαίνει συνήθως, εναπόκειται στο μέρος εκείνο που επικαλείται την εξαίρεση⁵⁴.

Έτσι το μόνο που απομένει στο άλλο μέρος σε μια τέτοια περίπτωση, είναι να κοινοποιήσει αυτή την κατάσταση στην Επιτροπή των Υψηλών Αξιωματούχων της οποίας όμως η αρμοδιότητα δεν ορίζεται από το κείμενο. Πρόκειται προφανώς για μια ενέργεια, που αποσκοπεί στο να δώσει δημοσιότητα στην αρνητική στάση του μέρους που επικαλείται την εξαίρεση.

Είναι φανερό ότι η διάταξη αυτή περιορίζει κατά πολύ την αρμοδιότητα του μηχανισμού, ο οποίος μπορεί να τεθεί εκτός λειτουργίας σε οποιαδήποτε στιγμή της διαδικασίας, με τη μονομερή δήλωση του ενός μέρους ότι η διαφορά εμπίπτει στις παραπάνω κατηγορίες.

Το γεγονός ότι η όλη διαδικασία θυμίζει ένα είδος συνδιαλλαγής της οποίας τα αποτελέσματα δεν έχουν υποχρεωτικό χαρακτήρα για τα μέρη, τα οποία ούτε καν υποχρεούνται να συμμετάσχουν στο όλο σύστημα της διαδικασίας αυτής, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πολύ λίγες διαφορές μπορούν να υποβληθούν στην κρίση του μηχανισμού. Επιπλέον, όπως είναι γνωστό, όλα τα κείμενα που υιοθετούνται στα πλαίσια της Δ.Α.Σ.Ε. έχουν ως κύριο χαρακτηριστικό ότι δεν εμπεριέχουν νομικές, αλλά πολιτικές δεσμεύσεις για τα κράτη που τις έχουν αποδεχθεί.

Δεν είναι επομένως δυνατό για την Ελλάδα με δεδομένη τη θέση της Τουρκίας, να χρησιμοποιήσει το μηχανισμό που προβλέπεται στο κείμενο αυτό. Αφ' ενός η γείτονα θα επικαλεσθεί την εξαίρεση του Τμήματος XII, αφετέρου πρόκειται για διαδικασία που καταλήγει σε μια μη υποχρεωτική απόφαση⁵⁵.

4.3. Διαιτησία.

Η μια από τις δύο λύσεις που προσφέρονται μέσα στα πλαίσια της δικαστικής επίλυσης των διαφορών Ελλάδας και Τουρκίας είναι η διαιτησία.

⁵⁴ Δημήτριος Μπατάλης, "Η νομική διαφορά Ελλάδας-Τουρκίας για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου", Χίος 2005

⁵⁵ Χ. Δίπλα, Η ελληνοτουρκική διαφορά για την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου, Εναλλακτικές λύσεις και προτάσεις, Αθήνα 1992, σελ. 33-36

Για να συσταθεί διαιτητικό δικαστήριο χρειάζεται να έχει δοθεί η συγκατάθεση των δύο μερών είτε στα πλαίσια μιας γενικής Συνθήκης, πράγμα το οποίο δεν συμβαίνει στην προκειμένη περίπτωση, είτε σε σχέση με τη δεδομένη διαφορά, με τη σύνταξη συνυποσχετικού (compromis).

Το συνυποσχετικό είναι μια διμερής συμφωνία που υπακούει στους κανόνες του δικαίου των διεθνών συνθηκών, όπως έχουν αποκρυσταλλωθεί στη Σύμβαση της Βιέννης του 1969. Στο συνυποσχετικό καθορίζεται το εφαρμοστέο δίκαιο και διατυπώνονται σαφώς τα ερωτήματα, στα οποία καλείται να απαντήσει το δικαστήριο. Τέλος, περιγράφεται ο τρόπος σύστασης του δικαστηρίου, ο τόπος των εργασιών του καθώς και η διαδικασία που θα ακολουθηθεί.

Τα χαρακτηριστικά στοιχεία της διαιτητικής επίλυσης των διαφορών, τόσο σε σχέση με την συνδιαλλαγή, όσο και σχετικά με το δικαστικό διακανονισμό είναι τα εξής.

Σε σχέση με τη συνδιαλλαγή, ο διαιτητικός διακανονισμός ενός θέματος είναι προτιμότερος, δεδομένου ότι καταλήγει σε μια υποχρεωτική και οριστική διευθέτηση της διαφοράς. Επίσης, στην περίπτωση της συνδιαλλαγής, η απόφαση μπορεί να ληφθεί στη βάση δεδομένων εξωδικαιικών, ενώ στην περίπτωση κατά την οποία η Ελλάδα και η Τουρκία συστήσουν ένα διαιτητικό δικαστήριο, αυτό θα έχει ως εντολή να αποφανθεί σύμφωνα με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου, των οποίων την εφαρμογή επικαλείται η Ελλάδα από την αρχή των διαφορών.

Σε σχέση με το δικαστικό διακανονισμό, η διαιτησία παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά. Είναι γενικώς πιο ευέλικτη από τη διαδικασία που ακολουθείται από το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, του οποίου το καταστατικό και ο κανονισμός είναι προκαθορισμένα και εφαρμόζονται με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις υποθέσεις που καλείται να λύσει το δικαστήριο. Στην περίπτωση της διαιτησίας, ιδιαίτερα όταν μια υπόθεση υποβάλλεται σε διαιτητικό δικαστήριο στη βάση συνυποσχετικού, τα διάδικα μέρη έχουν μια μεγάλη ευχέρεια να κινηθούν πιο ελεύθερα, υιοθετώντας π.χ. μυστική διαδικασία για την εξέλιξη της δίκης, πράγμα το οποίο αποκλείεται στα πλαίσια του Δικαστηρίου της Χάγης και το οποίο δίνει στους διαδίκους μια πιο μεγάλη ελευθερία να αναπτύξουν τις θέσεις και τα επιχειρήματά τους. Επίσης, πρόκειται για μια σύντομη διαδικασία σε σχέση με αυτή του Δικαστηρίου της Χάγης. Τέλος, στα πλαίσια του διαιτητικού διακανονισμού, τα μέρη μπορούν να επιλέξουν τους δικαστές μεταξύ ατόμων της αρεσκείας τους. Συνήθως ακολουθείται μια διαδικασία, σύμφωνα με την οποία το καθένα από τα δύο κράτη υποδεικνύει 1, 2 ή 3 διαιτητές, και ο επιδιαιτητής ή ο πρόεδρος του δικαστηρίου ορίζεται είτε από κοινού από τις δύο κυβερνήσεις, είτε κατευθείαν από τα υπόλοιπα μέλη του δικαστηρίου. Αυτό το σημείο αποτελεί μια βασική διαφορά σε σχέση με το Δικαστήριο της Χάγης, του οποίου τα 15 μέλη εκλέγονται για ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα (9 χρόνια) από τα πολιτικά όργανα του Ο.Η.Ε. και για τη σύσταση του οποίου τα διάδικα μέρη δεν έχουν λόγο σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση⁵⁶.

⁵⁶ Δημήτριος Μπατάλης, "Η νομική διαφορά Ελλάδας-Τουρκίας για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου", Χίος 2005

Στα παραπάνω πλεονεκτήματα της διαιτησίας θα πρέπει όμως να αντισταχθεί το γεγονός ότι το κόστος μιας διαιτητικής διαδικασίας ανέρχεται σε υψηλά επίπεδα σε σχέση με τη διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου της Χάγης. Τα έξοδα ενός διαιτητικού δικαστηρίου είναι μεγάλα, και είναι γνωστή η δυσμενής απήχηση που έχουν στην κοινή γνώμη οι υψηλές αμοιβές των διαιτητών και των γραμματέων των διαιτητικών δικαστηρίων καθώς και τα έξοδα ενοικίασης των χώρων διεξαγωγής της δίκης, της γραμματείας, των διερμηνέων κλπ. Αντίθετα, τα έξοδα του Διεθνούς Δικαστηρίου καλύπτονται από τον προϋπολογισμό του Ο.Η.Ε., του οποίου το Δικαστήριο είναι ως γνωστό μόνιμο και κύριο όργανο. Τέλος, είναι ίσως δυσκολότερο να δικαιολογήσει μια κυβέρνηση στην εσωτερική της κοινή γνώμη την εκτέλεση μιας δυσμενούς γι' αυτήν απόφασης ενός διαιτητικού δικαστηρίου, το οποίο στερείται του γοήτρου του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης⁵⁷.

Από τον Ιανουάριο του 2013, όταν οι Φιλιππίνες προσέφυγαν εναντίον της Κίνας στο Διαρκές Διαιτητικό Δικαστήριο στη Χάγη (PCA) λόγω των διαφορών των δύο χωρών για θέματα που άπτονται της κυριαρχίας επί νησιωτικών σχηματισμών και θαλασσίων ζωνών στη Νότια Σινική Θάλασσα, το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών παρακολουθούσε πολύ στενά την υπόθεση. Η Κίνα, μια μεγάλη ηπειρωτική χώρα, θα μπορούσε να είναι – για τους ελληνικούς υπολογισμούς – η Τουρκία. Οι Φιλιππίνες, από την άλλη πλευρά, είναι ένα αρχιπελαγικό κράτος και προφανώς η Ελλάδα, μια χώρα με πολλά νησιά, θα μπορούσε να βρίσκεται στη θέση τους σε μια ανάλογη υπόθεση. Επιπλέον, το δικαστήριο είχε κληθεί να αποφασίσει επί ενός ζητήματος ιδιαίτερα κρίσιμου για την Αθήνα. Επρόκειτο για τα κριτήρια που θα εφάρμοζε για να καθορίσει τι είναι βράχος. Με την Άγκυρα να μην έχει βγάλει από το τραπέζι των διερευνητικών επαφών τη "θεωρία των γκρίζων ζωνών", οι αρμόδιες νομικές υπηρεσίες του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών ανησυχούσαν... Η πολυαναμενόμενη απόφαση, τόσο από νομικής όσο και από γεωπολιτικής σκοπιάς εξαιτίας των σινοαμερικανικών διαφορών σε μια περιοχή υψίστης στρατηγικής σημασίας, δημοσιεύθηκε στις 12 Ιουλίου 2016 και δικαίωσε ομόφωνα τη Μανίλα. Ερμηνεύοντας τη Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS) το PCA δεν ασχολήθηκε με οριοθέτηση θαλασσίων ζωνών, όπως παλαιότερες υποθέσεις που έχουν απασχολήσει Έλληνες νομικούς και διεθνολόγους (με πιο πρόσφατη αυτή μεταξύ Νικαράγουας και Κολομβίας). Δεν ασχολήθηκε επίσης με ζητήματα κυριαρχίας διότι η Κίνα, η οποία ούτως ή άλλως δεν συμμετείχε στη δικαστική διαδικασία, έχει εκφράσει επιφύλαξη για το ζήτημα αυτό. Με δεδομένες δε τις ενισχυμένες επιφυλάξεις που έχει καταθέσει η Αθήνα, ήδη από τον Ιανουάριο του 2015, στα Ηνωμένα Έθνη περί οριοθετήσεων, τρίτες χώρες (π.χ. Αλβανία) θα μπορούσαν να προσφύγουν στο PCA, ακολουθώντας το παράδειγμα της Μανίλας... Αυτό που εξέτασε το PCA ήταν η νομιμότητα των αξιώσεων και των πράξεων του Πεκίνου στη Νότια Σινική Θάλασσα, όπου η Κίνα θεωρεί ότι έχει ιστορικά κυριαρχικά δικαιώματα επί νησιωτικών σχηματισμών και θαλασσίων πόρων. Η Κίνα είχε απορρίψει τον Φεβρουάριο του 2013 την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου, επιμένοντας σε διμερείς διαπραγματεύσεις. Το Δικαστήριο όμως έκρινε ότι έχει αρμοδιότητα σε πολλά από τα συνολικά 15 ερωτήματα που απηύθυνε η Μανίλα, ενώ παράλληλα η

⁵⁷ Χ. Δίπλα, Η ελληνοτουρκική διαφορά για την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου, Εναλλακτικές λύσεις και προτάσεις, Αθήνα 1992, σελ. 37-39

απόφασή του είναι δεσμευτική για τα δύο κράτη. Το κρίσιμο σημείο ήταν ότι διέκρινε το ζήτημα της θαλάσσιας οριοθέτησης από το θέμα του αν η ύπαρξη ενός νησιωτικού σχηματισμού (στην προκειμένη περίπτωση των Νησιών Σπάρτλι) γεννά διεκδικήσεις επί θαλασσιών ζωνών (ιδιαίτερα υφαλοκρηπίδας και ΑΟΖ). Κατά τη διάρκεια πάντως της ακροαματικής διαδικασίας, η Κίνα συνέχιζε πυρετωδώς την "κατάληψη" πολλών εκ των νησιωτικών σχηματισμών στη Νότια Σινική Θάλασσα, τους οποίους θεωρεί ότι ανήκουν υπό την κυριαρχία της καθώς βρίσκονται μέσα από τη, διάσημη πλέον, "Γραμμή των 9 Σημείων". Πολλοί εξ αυτών των σχηματισμών διαθέτουν σήμερα αεροδιαδρόμους και εγκαταστάσεις με προφανείς στρατιωτικούς στόχους... Τα ζητήματα με τα οποία ασχολήθηκαν οι δικαστές χωρίζονται σε πέντε κατηγορίες. Το πρώτο αφορά τα ιστορικά δικαιώματα της Κίνας εντός της "Γραμμής των 9 Σημείων". Σε αυτό το σημείο έγινε σαφές ότι η έννοια του ιστορικού δικαιώματος δεν υφίσταται. Το δεύτερο σχετίζεται με το καθεστώς των νησιωτικών σχηματισμών (Νησιά Σπάρτλι), δηλαδή αν πρόκειται για υφάλους (που δεν προεξέχουν της επιφάνειας της θάλασσας) ή βράχους. Το τρίτο σημείο αφορά τη νομιμότητα των κινεζικών δραστηριοτήτων, το τέταρτο τη βλάβη στο θαλάσσιο περιβάλλον και το πέμπτο την εκτράχυνση της διαμάχης λόγω της δημιουργίας τεχνητών νήσων από το Πεκίνο κατά την εκδίκαση της προσφυγής. Το μείζον ζήτημα για την Αθήνα είναι η ερμηνεία που έκανε το PCA για το τι συνιστά βράχο με βάση το Άρθρο 121, αλλά και τι είδους διεκδικήσεις παράγονται επί θαλασσιών ζωνών από βράχους/βραχονησίδες. Φυσικά, η περίπτωση της Νότιας Σινικής Θάλασσας δεν μπορεί να μεταφρευθεί στο Αιγαίο όπου πολλές συνθήκες είναι διαφορετικές, με προφανέστερη όλων τις μικρότερες αποστάσεις. Ωστόσο, η σημασία έγκειται εν προκειμένω στα κριτήρια του τι είναι βράχος. Καταρχήν, το Δικαστήριο εξέτασε τους σχηματισμούς στη φυσική τους μορφή. Τα τεχνητά νησιά δεν παράγουν επομένως διεκδικήσεις θαλασσιών ζωνών, παρά τις εμμονές διαφόρων εγχώριων κύκλων περί του αντιθέτου σε ορισμένες περιπτώσεις. Όσοι από τους νησιωτικούς σχηματισμούς χαρακτηρίστηκαν ύφαλοι και σε συνθήκες υψηλής παλίρροιας βρίσκονται κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας δεν δικαιούνται καμία θαλάσσια ζώνη. Σε ότι αφορά τους βράχους, η απόφαση του PCA εστιάζει σε δύο σημεία ώστε ένας βράχος να έχει πέραν χωρικών υδάτων δικαίωμα σε υφαλοκρηπίδα και ΑΟΖ: στην ύπαρξη ανθρώπινης διαβίωσης και οικονομικής δραστηριότητας. Είναι σαφές ότι, μεταξύ άλλων, η συντήρηση διαβίωσης και οικονομικής δραστηριότητας πρέπει να έχει κάποια στοιχεία μονιμότητας και αυτάρκειας στοιχειωδών αγαθών – άρα όχι μεταφοράς στον βράχο όσων χρειάζονται για να μπορεί κάποιος να ζήσει. Δεν χρειάζεται πάντως να συντρέχουν και οι δύο προϋποθέσεις προκειμένου να γεννάται δικαίωμα υφαλοκρηπίδας και ΑΟΖ, αν και χωρίς οικονομική ζωή δύσκολα μπορεί να κατοικηθεί ένας βράχος. Ωστόσο, το Δικαστήριο εντοπίζει μια ζωτικής σημασίας για τα ελληνικά συμφέροντα εξαίρεση. Σημειώνει ότι υπάρχει περίπτωση ο πληθυσμός ενός νησιού να συντηρείται αξιοποιώντας ένα δίκτυο νησιωτικών σχηματισμών που βρίσκονται κοντά του. Χρησιμοποιεί μάλιστα τον όρο "αστερισμός νησιωτικών σχηματισμών". Επομένως, η συντήρηση οικονομικής ζωής και ανθρώπινης διαβίωσης μπορεί να ιδωθεί συλλογικά, ιδιαίτερα σε περίπτωση σχηματισμών που βρίσκονται σε σημαντική απόσταση ο ένας από τον άλλον. Με βάση όλα τα προαναφερθέντα, είναι σαφές ότι η πρόσφατη απόφαση του Διαιτητικού Δικαστηρίου της Χάγης για την αντιπαράθεση Κίνας-Φιλιππινών

στη Νότια Σινική Θάλασσα ευνοεί την αναγνώριση υφαλοκρηπίδας και ΑΟΖ για την Ελλάδα σε εκτεταμένες θαλάσσιες περιοχές νησιών και βραχονησίδων στο Αιγαίο⁵⁸.

4.4. Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης.

Πάγια θέση της ελληνικής πλευράς είναι ότι το πρόβλημα της οριοθέτησεως της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου (που είναι η μόνη αποδεκτή διαφορά μεταξύ των δύο πλευρών) μπορεί να επιλυθεί μόνο με προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Το 1996, μετά την Κρίση των Ιμίων, η τότε ελληνική κυβέρνηση δεσμεύτηκε πολιτικά ότι θα αποδεχόταν προσφυγή της Τουρκίας για το καθεστώς των δύο συγκεκριμένων νησίδων (ή γενικότερα για τις "γκρίζες ζώνες"), αρκεί να είχε την πρωτοβουλία η τουρκική πλευρά. Παράλληλα, το 1994 η Ελλάδα με δήλωσή της αποδέχθηκε υπό τον όρο της αμοιβαιότητας τη δικαιοδοσία του Διεθνούς Δικαστηρίου. Εξαιρέθηκε ρητώς από την αρμοδιότητα του δικαστηρίου οποιαδήποτε διαφορά συνδέεται με στρατιωτικά μέτρα αμυντικού χαρακτήρα που ελήφθησαν από την Ελλάδα για λόγους εθνικής άμυνας, δηλαδή εξαιρέθηκε το θέμα της στρατιωτικοποίησης των νησιών του Αιγαίου.

Η τουρκική πλευρά αντιστοίχως προκρίνει τις διμερείς διαπραγματεύσεις οι οποίες θα οδηγήσουν σε "συνολική συμφωνία" για όλα τα θέματα που θέτει στο Αιγαίο. Μέχρι το 1996 η Τουρκία απέρριπτε τη λογική της προσφυγής σε διεθνές δικαιοδοτικό όργανο. Μετά την Κρίση στα Ίμια εμφανίζεται να αποδέχεται τη δικαστική επίλυση των ελληνοτουρκικών διαφορών, περιλαμβανομένης και της υφαλοκρηπίδας, αλλά ως μέρος μίας ευρύτερης διαπραγματευτικής διαδικασίας.

Τι ακριβώς θα μπορούσε να περιμένει κάποιος από την προσφυγή σε ένα δικαιοδοτικό όργανο, όπως είναι το Διεθνές Δικαστήριο; Θεωρητικώς οι απαντήσεις είναι οι ακόλουθες: (α) Να επιλύσει άπαξ διά παντός τις ελληνοτουρκικές διαφορές. (β) Να επιλύσει το θέμα της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας/ΑΟΖ. (γ) Να νομιμοποιήσει μια ειλημμένη απόφαση που δεν μπορεί να παρουσιασθεί στην κοινή γνώμη ως αποτέλεσμα διαπραγματεύσεων. (δ) Να λειτουργήσει ως εναλλακτική λύση στο αδιέξοδο των διαπραγματεύσεων.

Θα μπορούσαν να παραπεμφθούν συλλήβδην στο Διεθνές Δικαστήριο όλα τα διμερή θέματα Ελλάδας-Τουρκίας; Θεωρητικώς, ναι.

Θα αποτελούσε μιας άλλης μορφής "συνολική συμφωνία"; Η δικαστική προσφυγή θεραπεύει το βασικό πρόβλημα της "συνολικής συμφωνίας". Διατηρεί το πλαίσιο επίλυσης εντός του διεθνούς δικαίου.

Το πιο σημαντικό πρόβλημα είναι ότι, ακόμη και εάν η ελληνική πλευρά αποδεχόταν την παραπομπή όλων των θεμάτων, θα παρέμενε μια εξαίρεση. Ως γνωστόν, από το 1994 η Ελλάδα έχει εξαιρέσει από την αρμοδιότητα του Διεθνούς Δικαστηρίου τη στρατιωτικοποίηση των ανατολικών νησιών του Αιγαίου. Είναι ένα θέμα για το οποίο δεν μπορεί να υπάρξει υποχώρηση. Ενώ τα υπόλοιπα θέματα αφορούν στην έκταση της ελληνικής δικαιοδοσίας, η

⁵⁸ Άγγελος Αθανασόπουλος, εφημερίδα "ΤΟ ΒΗΜΑ", 17 Ιουλίου 2016

ύπαρξη στρατού πάνω στα ανατολικά νησιά του Αιγαίου αναφέρεται στην άσκηση εξουσίας. Άπτεται των ζωτικών συμφερόντων της χώρας. Επομένως, η Τουρκία θα κληθεί να προσφύγει στο Διεθνές Δικαστήριο αφήνοντας εκκρεμές ένα σημαντικό θέμα. Υπενθυμίζεται ότι, ως υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας, ο Ισμαήλ Τζεμ είχε δηλώσει ότι η χώρα του δεν μπορεί να δεχθεί την παραπομπή του ζητήματος των Ιμίων στο Διεθνές Δικαστήριο χωρίς παράλληλη παραπομπή και του θέματος της στρατιωτικοποίησης των Δωδεκανήσων. Επιπλέον, τουλάχιστον μετά το 2010 η Τουρκία εμφανίζεται πρόθυμη να προσφύγει ακόμη και στο Διεθνές Δικαστήριο προκειμένου να επιλυθούν τα ελληνοτουρκικά προβλήματα, "αρκεί να παραπεμφθούν όλα τα θέματα και όχι μόνο αυτό της υφαλοκρηπίδας".

Ακόμη όμως και εάν η Τουρκία αποδεχόταν την προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο με την εξαίρεση της στρατιωτικοποίησης των νησιών, ποιες θα ήταν οι πιθανότητες δικαίωσης των ελληνικών θέσεων επί τη βάση του διεθνούς δικαίου;

Δικαίωμα επέκτασης των ελληνικών χωρικών υδάτων: περίπου βεβαιότητα για ικανοποίηση των ελληνικών θέσεων.

Απειλή βίας ή χρήση βίας: περίπου βεβαιότητα για ικανοποίηση των ελληνικών θέσεων.

FIR Αθηνών-Ζώνες Έρευνας και Διασώσεως (στο βαθμό που θα εξακολουθήσουμε να κατέχουμε τα απαραίτητα τεχνικά μέσα για να ελέγχουμε το χώρο ευθύνης μας): περίπου βεβαιότητα για ικανοποίηση των ελληνικών θέσεων.

Γκρίζες ζώνες: πολύ ισχυρή πιθανότητα ικανοποίησης των ελληνικών θέσεων.

Οριοθέτηση υφαλοκρηπίδας Αιγαίου: ισχυρή πιθανότητα ικανοποίησης των ελληνικών θέσεων.

Ορισμός συγκεκριμένων περασμάτων ως διεθνών στενών ναυσιπλοΐας από τα πολλαπλά που υπάρχουν: σημαντική πιθανότητα ικανοποίησης των ελληνικών θέσεων.

Εναέριος χώρος 10 μιλίων ενώ τα χωρικά ύδατα παραμένουν 6 μίλια: μικρή πιθανότητα ικανοποίησης των ελληνικών θέσεων.

Τα επιχειρησιακά όρια του NATO (αντικείμενο διαπραγματεύσεως μόνο εντός NATO).

Ειδικά η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου είναι πράγματι ένα θέμα με το οποίο θα μπορούσε να ασχοληθεί το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Το συγκεκριμένο δικαστήριο έχει άλλωστε πολύ μεγάλη εμπειρία από ανάλογες οριοθετήσεις. Επειδή, προφανώς, εκτός από την υφαλοκρηπίδα θα υπάρχει πρόβλημα και με την ΑΟΖ του Αιγαίου (όταν αυτή κηρυχθεί), στο δικαστήριο μπορεί να παραπεμφθεί και η οριοθέτηση της ΑΟΖ.

Μετά την Κρίση των Ιμίων και τη θεωρία των γκρίζων ζωνών που ανέπτυξε η Τουρκία, το θέμα υποκρύπτει μια σοβαρή παγίδα για την ελληνική πλευρά.

Πιο συγκεκριμένα, η Τουρκία αμφισβητεί τις γραμμές βάσεις από τις οποίες θα χαραχθεί η υφαλοκρηπίδα/ΑΟΖ. Πρόκειται για άγνωστο αριθμό νησίδων, οι οποίες δεν αναφέρονται ούτε ρητώς ούτε εμμέσως στις συνθήκες ειρήνης. Κατά την Τουρκία, αυτές οι νησίδες ούτε γειτνιάζουν ούτε εξαρτώνται οικονομικά από νησιά τα οποία κατονομάζονται στις διεθνείς συνθήκες. Επομένως, πρώτο θέμα της δικαστικής επίλυσης θα πρέπει να είναι η διαπίστωση της κυριαρχίας σε αυτές τις νησίδες. Από εκεί θα ξεκινούν οι γραμμές βάσεις για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας. Μόνο μετά από αυτή τη διαπίστωση θα μπορεί το δικαστήριο να προχωρήσει στην οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας/ΑΟΖ. Έτσι η Τουρκία, καλυπτόμενη πίσω από το θέμα της υποτιθέμενης ασάφειας της κυριότητας επί κάποιων νησίδων, θα έχει διασφαλίσει ότι η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας/ΑΟΖ θα έρθει ως δεύτερο θέμα στην κρίση του δικαστηρίου μετά τη διαπίστωση της κυριότητας επί των νησίδων.

Το Διεθνές Δικαστήριο έχει την τάση να καταλήγει σε δίκαιες αλλά ταυτοχρόνως ισορροπημένες αποφάσεις. Η έννοια της ισορροπίας έγκειται στο ότι πολλές φορές εξαντλεί τα όρια της διακριτικής ευχέρειας εντός του νόμου για να δώσει τη δυνατότητα ακόμη και στην κατ' ουσίαν ηττημένη πλευρά να εντοπίσει κάποια θετικά σημεία στην τελική απόφαση. Η τάση αυτή του Διεθνούς Δικαστηρίου διευκολύνεται εάν η προσφυγή αφορά σε δύο θέματα: (α) στην τύχη δεκάδων νησιωτικών εδαφών και (β) στην οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας. Το δικαστήριο έχει τη δυνατότητα να δικαιώσει πλήρως την ελληνική πλευρά στο θέμα των "γκρίζων ζωνών", όπου τα ελληνικά νομικά επιχειρήματα είναι εξαιρετικά ισχυρά. Παραλλήλως, μπορεί να εξισορροπήσει την απόφαση κατά της Τουρκίας αποδίδοντας μεγαλύτερη υφαλοκρηπίδα στις τουρκικές ακτές απ' όση αναμένεται ότι δικαιούνται, δεδομένου ότι στο συγκεκριμένο θέμα έχει μεγάλη διακριτική ευχέρεια με την επίκληση των ασαφών "σχετικών περιστάσεων".

Πέραν αυτού, είναι εξαιρετικά σημαντικό για την Ελλάδα να μην προσφύγει στο δικαστήριο για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας/ΑΟΖ με το παρόν εύρος των χωρικών υδάτων. Η αύξηση των χωρικών υδάτων είναι απαραίτητη, διότι το δικαστήριο θα αποφασίσει με τα δεδομένα της συγκεκριμένης χρονικής στιγμής. Εάν η Ελλάδα έχει χωρικά ύδατα 6 μιλίων, το δικαστήριο θα προχωρήσει στην οριοθέτηση με αυτή την παραδοχή. Θεωρητικώς, το δικαστήριο δύναται κατά τη διαδικασία οριοθέτησης να λάβει υπ' όψιν του την ύπαρξη δικαιώματος επέκτασης των ελληνικών χωρικών υδάτων. Αυτό όμως δεν είναι υποχρεωτικό. Η πιθανή αύξηση των χωρικών υδάτων είναι μια από τις "σχετικές περιστάσεις" και το κατά πόσον θα ληφθεί υπ' όψιν εναπόκειται στην κρίση του δικαστηρίου. Αντιθέτως, το δικαστήριο θα λάβει υποχρεωτικώς υπ' όψιν του το όποιο εύρος των χωρικών υδάτων των δύο πλευρών έχει ήδη θεσμοθετηθεί. Μετά την απόφαση θα είναι πρακτικώς αδιάφορη η επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων, αφού η υφαλοκρηπίδα/ΑΟΖ θα έχει οριοθετηθεί.

Τέλος, θα μπορούσε η προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο να λειτουργήσει ως διέξοδος στην περίπτωση που οι διαπραγματεύσεις σε κάποιο θέμα αποτύχουν. Κάτι τέτοιο θα προϋπέθετε την ύπαρξη διαπραγματευτικής στρατηγικής εκ μέρους της Ελλάδας. Αυτό θα σήμαινε ότι έχουμε επιλέξει το πεδίο στο οποίο θα διαπραγματευθούμε. Το δικαστήριο θα λειτουργούσε ως

εναλλακτική λύση σε περίπτωση αποτυχίας των διαπραγματεύσεων στο συγκεκριμένο πεδίο και μόνο.

Η “δικαστολογία” επί παντός θέματος που αναφέρεται στις ελληνοτουρκικές σχέσεις ανοίγει την πόρτα για συνολική διαπραγμάτευση του Αιγαίου είτε στις αίθουσες του Διεθνούς Δικαστηρίου στην καλύτερη περίπτωση, είτε σε διμερές επίπεδο υπό την τουρκική στρατιωτική απειλή και την πίεση τρίτων χωρών. Η θέση ότι επιθυμούμε την προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου (και στο μέλλον της ΑΟΖ) είναι αξιοπρεπής και εύσχημη. Χρειάζεται όμως προσοχή, διότι κρύβει παγίδες. Η συνολική δικαστική επίλυση δεν είναι εφικτή, λόγω του εύρους των θεμάτων που θέτει η Τουρκία. Η δικαστική διευθέτηση θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στο πλαίσιο μίας γενικότερης διαπραγμάτευσης με την Τουρκία. Πιο συγκεκριμένα, η πιθανότητα προσφυγής στο Διεθνές Δικαστήριο απαιτεί ολοκληρωμένη στρατηγική διαπραγματεύσεων, που θα καθοδηγεί τα βήματά μας μέχρι να φτάσουμε στη Χάγη. Η χώρα που θα πάρει την πρωτοβουλία θα υποχρεώσει την άλλη να την παρακολουθήσει. Για να μπορούμε να διαπραγματευθούμε, πρέπει να γνωρίζουμε καλά τα ακόλουθα σημεία: (α) Σε ποιο πεδίο θα διαπραγματευθούμε (π.χ. δεν συμφέρει να διαπραγματευθούμε για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, διότι, ενώ η συζήτηση θα είναι αδιέξοδη, αφού οι θέσεις των δύο χωρών δεν έχουν αλλάξει, θα δίνει τη δυνατότητα στην άλλη πλευρά να θέσει θέματα κυριαρχίας. Θα πρέπει να απεμπλακούμε από τη λογική της υφαλοκρηπίδας). (β) Ποια είναι τα διαπραγματευτικά μας όπλα, που καλό είναι να υποστηρίζονται από τη διεθνή πρακτική χωρίς εξαιρέσεις, και δεν επιτρέπουν στην άλλη πλευρά να θέσει παρεπόμενα θέματα. (γ) Ποιο είναι το έσχατο σημείο υποχωρήσεων και τι δεν διαπραγματευόμαστε⁵⁹.

Όπως για κάθε διεθνές δικαστήριο, έτσι για την εκδίκαση της υπόθεσης από το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, χρειάζεται η συγκατάθεση των διαδίκων κρατών. Η συγκατάθεση αυτή μπορεί να δοθεί με την αποδοχή της αρμοδιότητας του Δικαστηρίου από τα δύο μέρη μέσα από μια συνθήκη που να προβλέπει ότι όλες ή ορισμένες νομικές διαφορές μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών θα εκδικάζονται από το Δικαστήριο της Χάγης, οπότε, όταν παρουσιαστεί μια διαφορά, μπορεί το ένα κράτος να εισάγει την υπόθεση με μονομερή προσφυγή στο Δικαστήριο.

Αυτή τη μέθοδο διάλεξε η Ελλάδα το 1976. Η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου στηριζόταν στη Γενική Πράξη της Γενεύης του 1928 για τη διεθνή επίλυση των διαφορών, η οποία έχει κυρωθεί και από την Ελλάδα και από την Τουρκία, και η οποία προβλέπει την παραπομπή των νομικών διαφορών στο Δικαστήριο. Όμως το Δικαστήριο απέρριψε αυτή τη βάση αρμοδιότητας εξαιτίας της επιφύλαξης και μη συγκατάθεσης της Τουρκίας.

Μια διμερής συνθήκη ή άλλη άτυπη δικαιοπραξία με την οποία δύο κράτη δεσμεύονται να παρουσιάσουν μια διαφορά τους στο Δικαστήριο μπορεί επίσης να θεμελιώσει την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου. Και πάλι εδώ θα αναφερθούμε στο παράδειγμα της ελληνικής προσφυγής με βάση το Ανακοινωθέν των Βρυξελλών. Η ελληνική πλευρά υποστήριζε ότι αυτή η

⁵⁹ Άγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές σχέσεις, εκδόσεις Πατάκη, σελ. 784-788

δικαιοπραξία εξέφραζε την κοινή βούληση των δύο κρατών να λύσουν τη διαφορά τους ενώπιον του Δικαστηρίου της Χάγης. Αλλά το Δικαστήριο αρνήθηκε να ακολουθήσει την Ελλάδα στο επιχείρημά της αυτό και να δει στο Ανακοινωθέν αυτό μια πράξη που να δεσμεύει τα δύο μέρη, μέσα από την οποία να εκφράζεται καθαρά η συμφωνία τους να λυθεί η διαφορά από το Δικαστήριο, χωρίς την ανάγκη σύναψης συνυποσχετικού.

Ένας τρίτος τρόπος για να συγκληθεί το Δικαστήριο, είναι να έχουν υποβάλλει και τα δύο διάδικα μέρη τις δηλώσεις που προβλέπονται από το άρθρο 36 παρ. 2 του καταστατικού του Δικαστηρίου της Χάγης. Αυτό το άρθρο ορίζει ότι: "Τα κράτη που έχουν αποδεχθεί αυτό το Καταστατικό θα μπορούν οποτεδήποτε να δηλώσουν ότι αναγνωρίζουν, χωρίς ειδική σύμβαση, ως υποχρεωτική τη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου, σε σχέση με οποιοδήποτε άλλο κράτος που αναλαμβάνει την ίδια υποχρέωση". Τα κράτη μέρη του Οργανισμού του Δικαστηρίου μπορούν ανά πάσα στιγμή να δηλώνουν ότι αναγνωρίζουν ως υποχρεωτική αυτοδικαίως την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου χωρίς ιδιαίτερη συμφωνία σε σχέση με οποιοδήποτε άλλο κράτος που αποδέχεται την ίδια υποχρέωση. Η ελληνική κυβέρνηση προέβη στις 14 Ιανουαρίου 2015 σε δήλωση σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου 36 του καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου, αναγνωρίζοντας την Αρμοδιότητα του Διεθνούς Δικαστηρίου ως Υποχρεωτικό, με την εξαίρεση: (α) οποιαδήποτε διαφοράς σχετικά με στρατιωτικές δραστηριότητες και τα μέτρα που λαμβάνονται από την Ελληνική Δημοκρατία για την προστασία της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας, για λόγους εθνικής άμυνας και εθνικής ασφάλειας. (β) κάθε διαφοράς σχετικά με την κρατική κυριαρχία επί του εδάφους της Ελληνικής Δημοκρατίας, συμπεριλαμβανομένης οποιασδήποτε αμφισβήτησης αναφορικά με το εύρος και τα όρια των χωρικών υδάτων και του εναέριου χώρου της. (γ) όταν η αποδοχή της υποχρεωτικής δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου για λογαριασμό οποιουδήποτε άλλου μέρους στη διαφορά κατατέθηκε λιγότερο από δώδεκα μήνες πριν από την υποβολή της αίτησης φέρνοντας τη διαφορά ενώπιον του Δικαστηρίου. Η Τουρκία δεν έχει κάνει ακόμα τέτοια δήλωση.

Ο τελευταίος τρόπος με τον οποίο επιτρέπει να ασκήσει τη δικαιοδοτική του αρμοδιότητα το Δικαστήριο σε μια διαφορά μεταξύ κρατών, είναι να του ανατεθεί η εκδίκαση της συγκεκριμένης υπόθεσης με ειδική συμφωνία. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι, όταν δημιουργήθηκε το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης, επί Κοινωνίας των Εθνών, και αργότερα, το 1945, όταν το διαδέχθηκε το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, είχε εκφραστεί η ελπίδα ότι το σύστημα των μονομερών δηλώσεων του άρθρου 36 θα δημιουργούσε ένα ευνοϊκό κλίμα για τη διεθνή δικαιοσύνη, όπου ολοένα και πιο πολλά κράτη θα προέβαιναν σε τέτοιες δηλώσεις που θα επέτρεπαν κατόπιν τη μονομερή προσφυγή στο Δικαστήριο άλλων κρατών, τα οποία θα είχαν επίσης υποβάλλει δηλώσεις αποδοχής της αρμοδιότητάς του⁶⁰.

Αυτή η ελπίδα διαψεύστηκε αρχικά από τα διεθνή γεγονότα και το κλίμα που δημιουργήθηκε μεταξύ ανατολικών και δυτικών κρατών κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου και μετά από τη δυσπιστία που χαρακτηρίζει τις σχέσεις

⁶⁰ H. Mosler, "The Area of Justiciability: Some Cases of Agreed Delimitation in the Submission of Disputes to the International Court of Justice", Essays in Honour of Manfred Lachs, σελ.409

των νέων κρατών κατά τη δεκαετία του 1960, προς τις παλιές αποικιοκρατικές δυνάμεις και τα βιομηχανικά κράτη έτσι, ύστερα από μια εποχή που κάλυπτε το μεσοπόλεμο και έφτανε ως τα τέλη της δεκαετίας του 1950, στη διάρκεια της οποίας λειτούργησε επιτυχώς το σύστημα των μονομερών δηλώσεων και προσφυγών, τα κράτη σιγά σιγά άρχισαν να αποσύρουν αυτές τις δηλώσεις, πράγμα που απογύμνωσε σχεδόν τελείως το Δικαστήριο από αυτή τη βάση της αρμοδιότητάς του.

Μετά τη δεκαετία του 1970 άρχισε να εμφανίζεται μια νέα τάση: παραπέμπονταν στο Δικαστήριο υποθέσεις για τις οποίες η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου θεμελιωνόταν σε συνυποσχετικά μεταξύ των διαδίκων.

Αυτός ο τρόπος υποβολής των διαφορών στο Δικαστήριο παρουσιάζει το πλεονέκτημα ότι στο συνυποσχετικό τα διάδικα μέρη οριοθετούν με συγκεκριμένο τρόπο τη διαφορά τους. Πράγματι, στο συνυποσχετικό είναι δυνατόν στα διάδικα μέρη να έχουν προσυμφωνήσει για την ακριβή έκταση και το περιεχόμενο της διαφοράς τους και έτσι να αποφευχθεί η εκ των υστέρων υποβολή από το εναγόμενο προκαταρκτικών ενστάσεων, πράγμα που μπορεί να συμβεί, και στις περιπτώσεις μονομερών προσφυγών. Επίσης, κατά τη διαπραγμάτευση του συνυποσχετικού είναι δυνατόν τα διάδικα κράτη να συμφωνήσουν να υποβάλλουν στο Δικαστήριο ένα μέρος μόνο της διαφοράς τους και να αφήσουν τον τελικό διακανονισμό της στη δική τους αρμοδιότητα⁶¹.

4.4.1. Ολομέλεια ή Τμήμα.

Εξαιτίας της διεθνούς πολιτικής κατάστασης που κυριάρχησε στις δεκαετίες του 1960 και του 1970, η δραστηριότητα του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης ελαττώθηκε σημαντικά. Από τη μια πλευρά η αποαποικιοποίηση και η εμφάνιση στο διεθνές προσκήνιο των νέων αφροασιατικών κρατών, από την άλλη ο αυξανόμενος ανταγωνισμός μεταξύ ανατολικών και δυτικών κρατών, δεν επέτρεψαν στο Διεθνές Δικαστήριο, του οποίου η σύνθεση ευνοούσε μια δυτικοευρωπαϊκή προσέγγιση του διεθνούς δικαίου, να αναπτύξει και να διευρύνει τη δραστηριότητά του. Έτσι, από το 1960 και μετά, μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1970, παρατηρείται μια φθίνουσα πορεία του αριθμού των υποθέσεων που υποβάλλονται στο Δικαστήριο.

Αυτή την κατάσταση ήρθε να βελτιώσει η ευρύτερη συμμετοχή στο Δικαστήριο δικαστών από τα νέα αφροασιατικά κράτη, ούτως ώστε η σύνθεσή του να ικανοποιεί τη διάταξη του άρθρου 9 του Καταστατικού του, σύμφωνα με το οποίο πρέπει να εξασφαλίζεται η αντιπροσώπευση των σπουδαιότερων μορφών πολιτισμού και των κυριότερων νομικών συστημάτων του κόσμου.

Από την πλευρά του, το Διεθνές Δικαστήριο προέβη σε αναθεώρηση των κανόνων της διαδικασίας του, η οποία κατέληξε το 1978 σε νέο Κανονισμό. Μια από τις καινοτομίες που προβλέπονται από το νέο

⁶¹ Χ. Δίπλα, Η ελληνοτουρκική διαφορά για την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου, Εναλλακτικές λύσεις και προτάσεις, Αθήνα 1992, σελ. 39-50

Κανονισμό, είναι αυτή που αφορά στην οργάνωση των τμημάτων⁶². Τα τμήματα ad hoc προβλέπονταν ήδη από το Καταστατικό του Δικαστηρίου στη μορφή που του είχε δοθεί το 1945, όταν ιδρύθηκε ο Ο.Η.Ε., αλλά δεν λειτούργησαν ποτέ ως το 1982. Στο άρθρο 26, παράγραφος 2, ορίζεται ότι: "Το Δικαστήριο μπορεί ανά πάσα στιγμή να συστήσει Τμήμα για την εκδίκαση μιας ορισμένης υπόθεσης. Ο αριθμός των δικαστών, οι οποίοι θα αποτελούν ένα τέτοιο τμήμα θα ορίζεται από το Δικαστήριο με τη συναίνεση των διαδίκων".

Σύμφωνα με το άρθρο 17, παράγραφος 1, του νέου Κανονισμού του Δικαστηρίου, τη σύναψη τμήματος ζητούν από το Δικαστήριο τα διάδικα μέρη σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας, από τη στιγμή της μονομερούς προσφυγής ή του συνυποσχετικού ως το πέρας της προθεσμίας της γραπτής διαδικασίας. Όταν το ένα μέρος υποβάλλει αίτηση για σύσταση τμήματος, ο Πρόεδρος θα εξακριβώσει αν το άλλο μέρος συμφωνεί.

Εφόσον τα μέρη θα έχουν συμφωνήσει, ο Πρόεδρος ζητεί τις απόψεις τους σχετικά με τη σύνθεση του τμήματος και αφού ορίσει, με τη συναίνεση των μερών, τον αριθμό των μελών του τμήματος, το Δικαστήριο προχωρεί στην εκλογή τους με μυστική ψηφοφορία.

Το νέο σύστημα θέτει ωστόσο ορισμένα προβλήματα αρχής αλλά και πρακτικά. Παρατηρήθηκε ότι με τη δυνατότητα δημιουργίας των τμημάτων πλήττεται η ομοιομορφία και η συνοχή της νομολογίας του Δικαστηρίου. Επίσης, προβλήθηκε το επιχείρημα ότι οι δύσκολες ισορροπίες που επιτυγχάνονται στα πλαίσια της ολομέλειας, όπου εκπροσωπούνται σήμερα οι σπουδαιότερες μορφές πολιτισμού και τα κυριότερα νομικά συστήματα, δεν θα μπορούν να πραγματοποιηθούν στην περίπτωση δημιουργίας ολιγομελών τμημάτων. Εξάλλου, για λόγους πολιτικής που αφορούν τα κράτη που επιλέγουν τη λύση του τμήματος, μερικοί δικαστές είναι δυνατόν να ευνοούνται έναντι άλλων, οι οποίοι θα παραμένουν αχρησιμοποίητοι⁶³.

Παρ' όλες αυτές τις αντιρρήσεις, η πρακτική των κρατών δείχνει μια καθαρή προτίμηση στα τμήματα παρά στην ολομέλεια του Δικαστηρίου. Και αυτό γιατί τα τμήματα παρουσιάζουν πλεονεκτήματα σε σχέση με την ολομέλεια. Κατ' αρχάς, η σύνθεσή τους εξαρτάται κατά ένα μεγάλο ποσοστό από τη βούληση των διαδίκων, και αυτό το στοιχείο τα κάνει να προσομοιάζουν με τη διαιτησία⁶⁴.

4.5. Χάγη και διεθνής διαιτησία: τα υπέρ.

Στα διεθνή δικαστικά όργανα η εκδίκαση γίνεται με βάση τους κανόνες του διεθνούς δικαίου, εκτός αν οι διάδικοι αποφασίσουν το δικαστήριο να στηριχθεί, συνολικά ή εν μέρει, στις αρχές της ευθυδικίας (ex equo et bono),

⁶² H. Mosler, "The Ad-hoc Chambers of the International Court of Justice" in International Law at a Time of Perplexity, Essays in Honour of Shabtai Rosenne, Dordrecht/ Boston/ London, 1989, σελ. 452

⁶³ St. Schwebel, "Ad Hoc Chambers of the International Court of Justice", American Journal of International Law, vol. 81. 1987, σελ. 840

⁶⁴ M. Feldman και D. Colson, "The Maritime Boundaries of the United States", vol.75, 1981, σελ.763

δηλαδή στο κοινώς θεωρούμενο ως δίκαιο, λογικό και ορθό. Η όλη φιλοσοφία της εκδίκασης μιας διεθνούς διαφοράς, βασίζεται στη σύμφωνη γνώμη και των δύο μερών, δηλαδή στο γεγονός ότι αυτά σαφώς αποδέχονται οικειοθελώς την εν λόγω διαδικασία ως αρμόζουσα και κατάλληλη για την επίλυση της μεταξύ τους διαφοράς. Αυτό το σημείο έχει μεγάλη σημασία. Σημαίνει ότι οι δύο πλευρές θα δεχθούν τη διαδικασία, είτε επειδή πιστεύουν ότι θα κερδίσουν την υπόθεση είτε επειδή έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι οποιαδήποτε δικαστική απόφαση θα λύσει οριστικά το ζήτημα, είναι προτιμότερη από την υπάρχουσα εκκρεμότητα. Έτσι μόνο παίρνουν το ρίσκο της δικαστικής οδού και στη συνέχεια δέχονται οποιαδήποτε απόφαση, ακόμη και αν αποβαίνει σε βάρος τους ή δεν είναι όσο περίμεναν ευμενής.

Σε ότι αφορά τις ελληνοτουρκικές διαφορές στο Αιγαίο, οι δικαστικές διαδικασίες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν, είναι το Διεθνές Δικαστήριο και τα διεθνή διαιτητικά δικαστήρια τα οποία λειτουργούν ad hoc και αντλούν δικαστές από τις σχετικές λίστες που υπάρχουν σε διάφορες διαιτητικές διαδικασίες (ΟΗΕ, Διαιτητικό Δικαστήριο του ΟΑΣΕ, Μηχανισμός Βαλέτας του ΟΑΣΕ κλπ). Το Διεθνές Δικαστήριο του Δικαίου της Θάλασσας (Αμβούργο) δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί μια και η Τουρκία δεν είναι κράτος-μέρος της Σύμβασης του Δικαίου της Θάλασσας. Βεβαίως υπάρχει η υποθετική δυνατότητα προσφυγής στο Διεθνές Δικαστήριο για το Δίκαιο της Θάλασσας (International Tribunal for the Law of the Sea) ή στη διαιτησία στο πλαίσιο της Σύμβασης Δικαίου Θαλάσσης (1982) υπό την προϋπόθεση ότι η Τουρκία θα προσχωρούσε στην εν λόγω Σύμβαση. Στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης η προσφυγή γίνεται συνήθως με συνυποσχετικό (compromis), στο οποίο τα δύο μέρη καταγράφουν και οριοθετούν όσο γίνεται ακριβέστερα τη διαφορά. Υπάρχει και η γνωστή "προαιρετική ρήτρα υποχρεωτικής δικαιοδοσίας" του Διεθνούς Δικαστηρίου (άρθρο 36 του Καταστατικού), κατά την οποία το δικαστήριο είναι αρμόδιο, αν και τα δύο μέρη έχουν αναγνωρίσει αυτοδικαίως ως υποχρεωτική τη διαδικασία, "επί πασών των νομικών διαφορών των". Πλην όμως παρατηρείται ότι για σημαντικά θέματα δεν συμπίπτουν οι υποχρεωτικές διαδικασίες. Επιπλέον, και όταν ακόμη συμπίπτουν, είναι γεμάτες επιφυλάξεις, ειδικά αν πρόκειται για θέματα εθνικής δικαιοδοσίας ή κυριαρχίας. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι ακόμη και εκεί που προβλέπεται αυτόματη υποχρεωτική διαδικασία νομικής επίλυσης των διαφορών (δηλαδή χωρίς να είναι απαραίτητη η συναίνεση των διαδίκων), όπως στο Διαιτητικό Δικαστήριο του ΟΑΣΕ και στο Μηχανισμό της Βαλέτας του ΟΑΣΕ, υπάρχει ρήτρα που δίνει τη δυνατότητα εξαίρεσης σε περιπτώσεις που τα κράτη θεωρούν ότι άπτονται της εθνικής κυριαρχίας, της εδαφικής ακεραιότητας ή της εθνικής ασφάλειας.

Προφανή πλεονεκτήματα της εκδίκασης εν γένει ως μεθόδου ειρηνικής επίλυσης θεωρούνται τα ακόλουθα⁶⁵: (α) Κατάληξη σε συγκεκριμένη υποχρεωτική απόφαση που κανονικά επιλύει οριστικά την υπάρχουσα διαφορά. Αντίθετα, οι διαπραγματεύσεις μπορεί να αποτύχουν, να μην οδηγήσουν πουθενά ή να μην επιφέρουν οριστική επίλυση, ακόμη και αν επιτευχθεί συμφωνία. (β) Αμερόληπτη και ακριβοδίκαιη κρίση (κατά κανόνα)

⁶⁵ Bilder Richard B., "Adjudication: International Arbitral Tribunals and Courts", στο I. William Zartman and J. Lewis Rasmussen (επιμ.), *Peace-making in International Conflict: Methods and Techniques*, Ουάσιγκτον: United States Institute of Peace, 1997, σελ.179

και εφαρμογή γενικά νομικών κανόνων και αρχών. Ο δικαστής αποφασίζει με βάση το διεθνές δίκαιο και τη δικαιοσύνη και δεν επηρεάζεται από την αντίστοιχη ισχύ των κρατών ή προτιμήσεις και προκαταλήψεις. (γ) Απόφαση που διαθέτει μεγάλο κύρος – ειδικά αν πρόκειται για το Διεθνές Δικαστήριο – κάτι που συμβάλλει και στον μελλοντικό σεβασμό της απόφασης. (δ) Μετάθεση της ευθύνης. Το γεγονός ότι ένα τρίτο μέρος παίρνει την τελική απόφαση έχει ως συνέπεια τα διάδικα κράτη να μην μπορούν εύκολα να κατηγορηθούν ως υπεύθυνα στο εσωτερικό τους από την κοινή γνώμη για τυχόν δυσμενές αποτέλεσμα.

Η εκδίκαση είναι πολύ σοβαρή υπόθεση και ειδικά το Διεθνές Δικαστήριο είναι εξαιρετικά προσεκτικό, γιατί η απόφαση θεωρείται προηγούμενο που προάγει το διεθνές δίκαιο στο σύνολό του. Αυτό ισχύει βέβαια και για τα θέματα που αφορούν το δίκαιο της θάλασσας, και μάλιστα για τον επιπλέον λόγο ότι θεωρείται σε μεγάλο βαθμό δίκαιο που παράγεται από τον δικαστή (judge – made law).

Αν ένα κράτος επιλέξει την δικαστική οδό, θα πρέπει να σταθμίσει με μεγάλη προσοχή τι το συμφέρει περισσότερο: η Χάγη ή άλλες δικανικές διαδικασίες. Στα πλεονεκτήματα του Διεθνούς Δικαστηρίου περιλαμβάνονται το τεράστιο κύρος του, καθώς και το γεγονός ότι συνήθως κρίνεται ως πιο αμερόληπτο και προσεκτικό στις κρίσεις του. Επίσης θεωρείται πιο δύσκολο να ολισθήσει σε αποφάσεις που επηρεάζονται από την ευθυδικία, εκτός αν αυτό αναφέρεται ρητά στο συνυποσχετικό. Αντίθετα, τα πλεονεκτήματα ενός διαιτητικού δικαστηρίου σε σχέση με το Διεθνές Δικαστήριο είναι ότι υπάρχει μεγαλύτερος έλεγχος και ελαστικότητα στην επιλογή των δικαστών, στο εύρος του υπό εκδίκαση θέματος και στη διαδικασία. Οι δικαστές επιλέγονται από τα κράτη και οι εθνικοί δικαστές που συμμετέχουν, έχουν βαρύνουσα επιρροή στην απόφαση. Αν το θέμα είναι άκρως τεχνικό, δίδεται η δυνατότητα να εκλεγούν ως δικαστές οι κατεξοχήν γνώστες του θέματος. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις, αν τα κράτη δεν εμπιστεύονται την αμεροληψία, ακόμη και τις ικανότητες ή τις γνώσεις των δικαστών του Δικαστηρίου της Χάγης στο εν λόγω θέμα, καταλήγουν στην επιλογή της διεθνούς διαιτησίας. Κατά μία άποψη η διαιτησία είναι πιο προσφυής, ειδικά αν ο στόχος είναι η εξεύρεση μιας μάλλον συμβιβαστικής λύσης με βάση την ευθυδικία και όχι η επιδίωξη λύσης με σαφή νικητή και ηττημένο.

Η κυρίαρχη θέση μεταξύ των Ελλήνων νομικών που ασχολούνται με την ελληνική στρατηγική στο θέμα αυτό είναι πως σε ότι αφορά την υφαλοκρηπίδα, και ενδεχομένως και άλλες διαφορές (Ιμια, χωρικά ύδατα), το Διεθνές Δικαστήριο είναι προτιμητέο σε σύγκριση με τη διεθνή διαιτησία. Η διαιτητική οδός, λόγω της ελαστικότητάς της, θεωρείται ότι επιφυλάσσει περισσότερες δυσάρεστες εκπλήξεις για την ελληνική πλευρά από ότι το Διεθνές Δικαστήριο. Ειδικά σε ότι αφορά τη διευθέτηση διαφορών που σχετίζονται με την υφαλοκρηπίδα, ιδιαίτερη ανησυχία έχει προξενήσει στην Ελλάδα η στροφή στις ειδικές περιστάσεις και στην ευθυδικία (αντί της μέσης γραμμής) που ακολούθησε το Διεθνές Δικαστήριο στην οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας της Βόρειας Θάλασσας το 1969, καθώς και σε άλλες περιπτώσεις, όπως μεταξύ Αυστραλίας και Παπούα-Νέας Γουινέας, όπου έγινε αποδεκτός ο εγκλωβισμός νήσων της Αυστραλίας από υφαλοκρηπίδα της άλλης χώρας (από το 1977 και έπειτα φαίνεται όμως ότι η ισορροπία

μεταξύ των δύο αρχών αποκαταστάθηκε). Πάντως παρά την αβεβαιότητα που υπάρχει ως προς τη δικαστική απόφαση, συνεχίζει να πρυτανεύει η άποψη ότι οι διαφορές στο Αιγαίο, και ειδικά το θέμα της υφαλοκρηπίδας ή των γκρίζων ζωνών θα βρουν τη λύση στη Χάγη. Το Διεθνές Δικαστήριο, με το κύρος που διαθέτει, δημιουργεί το πλαίσιο για την αποδοχή μιας απόφασης σε ότι αφορά την υφαλοκρηπίδα που θα γινόταν αποδεκτή από το ελληνικό κοινό, παρά το γεγονός ότι δεν θα αποτελούσε κατά κράτος νίκη της Ελλάδας. Ανάλογο αποτέλεσμα με απόφαση διαιτητικού δικαστηρίου, και πολύ περισσότερο με πολιτική μέθοδο επίλυσης, θα απορριπτόταν ως μειοδοσία, ενδοτισμός και γενικά, αβάστακτη ήττα των Ελλήνων, με ορατό κίνδυνο την απόρριψη της λύσης, τον διεθνή διασυρμό και την κατακραυγή⁶⁶.

Ωστόσο, οι δικαστικές μέθοδοι έχουν χρησιμοποιηθεί σε πολύ λίγες περιπτώσεις διεθνών διαφορών, ακόμη και από κράτη που είναι σύγχρονα και δημοκρατικά και γενικά σέβονται τη διεθνή έννομη τάξη. Στο Μεσοπόλεμο το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης έλαβε απόφαση σε τριάντα δύο μόνο περιπτώσεις, ενώ μεταπολεμικά, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990, το Διεθνές Δικαστήριο είχε λάβει πενήντα πέντε δικαστικές αποφάσεις. Γιατί υπάρχει αυτή η διστακτικότητα; Γιατί η συντριπτική πλειοψηφία των κρατών, σε αντίθεση με την Ελλάδα, δεν επιλέγουν το Διεθνές Δικαστήριο για να επιλύσουν τις διαφορές τους; Μήπως εμπιστεύονται λιγότερο απ' ότι η Ελλάδα το διεθνές δίκαιο ή το Διεθνές Δικαστήριο⁶⁷;

4.6. Τα μειονεκτήματα της δικαστικής οδού.

Ένας προφανής λόγος για τον πολύ μικρό αριθμό δικαστικής επίλυσης διεθνών διαφορών είναι, βέβαια, η δυσκολία να υπάρξει αρχική σύμφωνη γνώμη μεταξύ των δύο μερών για προσφυγή. Ένας άλλος λόγος για την περιορισμένη εμβέλεια της δικαστικής οδού είναι ότι οι περισσότερες διαφορές είναι κυρίως πολιτικής υφής. Αν και το Διεθνές Δικαστήριο αποφεύγει να απορρίψει προσφυγές για διαφορές που διαθέτουν και πολιτικές πτυχές, η προσφυγή γίνεται κυρίως για διαφορές στις οποίες οι νομικές πτυχές κυριαρχούν. Οι δικαστικές μέθοδοι παρουσιάζουν και μια σειρά άλλα, ακόμη πιο ουσιαστικά, μειονεκτήματα, που έχουν οδηγήσει τα κράτη να δείχνουν προτίμηση σε άλλες, εξίσου εδραιωμένες αλλά μη δικανικές μορφές ειρηνικής επίλυσης.

Τα μειονεκτήματα και οι κίνδυνοι που παρουσιάζουν οι μέθοδοι αυτές είναι πολλά. Αναφέρονται ορισμένα από τα πιο σημαντικά: (α) στην εκδίκαση η λύση επιβάλλεται από άλλον, σε αντίθεση με μια συμφωνία στην οποία τα μέρη καταλήγουν με τη θέλησή τους. (β) υπάρχει πάντοτε η πιθανότητα δικαστικής ήττας, κάτι που πολλά κράτη δεν είναι δυνατόν να διακινδυνεύσουν. Όλες οι εκδικάσεις διαθέτουν το στοιχείο του απρόβλεπτου. Πολλοί κανόνες είναι ασαφείς ή αντιφάσκουν μεταξύ τους. (γ) η εκδίκαση είναι από μόνη της μορφή αντιπαράθεσης μεταξύ των δύο μερών, και συχνά με κερδισμένο ή χαμένο. Κινείται δηλαδή σε ένα πλαίσιο "μηδενικού αθροίσματος" και δύσκολα συμβάλλει στην ανάδειξη αμοιβαία συμφέρουσας λύσης. (δ) αν η απόφαση θεωρηθεί άδικη και μεροληπτική, αυτό σίγουρα δεν

⁶⁶ Wilson Andrew, "The Aegean Dispute", Adelphi Papers, The International Institute for Strategic Studies, Λονδίνο 1979/1980, σελ. 13-14

⁶⁷ Αλέξης Ηρακλείδης, Η Ελλάδα και ο "εξ ανατολών κίνδυνος", εκδόσεις Πόλις, σελ. 226-230

θα συμβάλλει στην εκτόνωση της κρίσης ή στην επίλυση της διαφοράς. Μπορεί η απόφαση να μην εφαρμοστεί, παρόλο που είναι υποχρεωτική, ή να οδηγήσει στην αναμόχλευση άλλων διαφορών προκειμένου το μέρος που κρίνει ότι αδικήθηκε να "ισοφαρίσει". (ε) το διεθνές δίκαιο, καθώς και η εφαρμογή του από ένα δικαστήριο, είναι από τη φύση του θεσμός συντηρητικός. Το γεγονός αυτό θέτει τα κράτη που αισθάνονται ότι αδικούνται από το υπάρχον δίκαιο σε μειονεκτική θέση, σε μια διαδικασία εκδίκασης. Αν ένα κράτος επιδιώκει αλλαγή του νομικού καθεστώτος επειδή το θεωρεί άδικο, είναι εύλογο να μη θέλει να προσφύγει σε έναν δικαστικό μηχανισμό. Η μη προσφυγή θεωρείται απόλυτα θεμιτή επιλογή.

Όπως είδαμε, ουσιαστικότεροι είναι οι λόγοι που συνηγορούν στη μη επιλογή των δικαστικών μεθόδων ειρηνικής επίλυσης παρά στην επιλογή τους. Το κύριο μειονέκτημα είναι ότι λόγω της όλης διαδικασίας και του τελικού υποχρεωτικού χαρακτήρα της, αφαιρείται από τα αντιμαχόμενα μέρη η δυνατότητα να πάρουν αποφάσεις και ενδεχομένως να επανατοποθετηθούν, να αποσοβήσουν την ήττα τους, να ενισχύσουν τη θέση τους ή να προβούν σε λογικά ανταλλάγματα που μπορούν να τα απεγκλωβίσουν από την αντιπαράθεση⁶⁸. Η νομική φύση της διαδικασίας είναι από τη φύση της περιοριστική και σχολαστικά τυπική. Δύσκολα μπορεί να προσεγγίσει φόβους, ανησυχίες, αντιλήψεις απειλής, την αίσθηση της συλλογικής ταυτότητας ή την τιμή και το γόητρο της χώρας που συνήθως αποτελούν και τους βαθύτερους λόγους της αντιπαλότητας, όπως στη συνολική διένεξη Ελλάδας-Τουρκίας.

Έτσι, η συντριπτική πλειοψηφία των κρατών αποφεύγουν αυτές τις μεθόδους, ειδικά αν η διένεξη είναι ευρύτερη και αν οι σχέσεις τους με την αντίπαλη χώρα βρίσκονται σε λεπτό σημείο ή σε επίπεδο ψυχρού πολέμου, όπως συνέβαινε μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας τα περισσότερα χρόνια από το 1955 μέχρι την άνοιξη του 1999⁶⁹.

Όλα αυτά βέβαια δεν μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η Ελλάδα θα πρέπει να αποκλείσει τις δικαστικές μεθόδους, αλλά ότι αυτές έχουν τη χρησιμότητά τους σε ορισμένες μόνο περιπτώσεις ή πτυχές μιας ευρύτερης αντιπαράθεσης. Συγκεκριμένα, σε ζητήματα τεχνικά, με σαφή νομικό χαρακτήρα, όπως αυτά που αφορούν εδαφικές συνοριακές διαφορές, τα χωρικά ύδατα ή την υφαλοκρηπίδα (αν και πολλά από αυτά, εξυπακούεται, έχουν λυθεί με διαπραγματεύσεις ή με συνδυασμό δικαστικών και πολιτικών μεθόδων κατά τρόπο αποδεκτό από τα δύο μέρη)⁷⁰.

4.7. Άλλα μειονεκτήματα της εμμονής στη Χάγη.

Η ελληνική πλευρά προτάσσει την άποψη ότι οι όποιες διαφορές στο Αιγαίο μεταξύ των δύο παράκτιων κρατών μπορούν να επιλυθούν με προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Γενικά επικρατεί η πεποίθηση ότι η Ελλάδα

⁶⁸ Burton John W., *Conflict and Communication: The Use of Controlled Communication in International Relations*, Λονδίνο: Macmillan, 1969, σελ. 151-152

⁶⁹ Bilder Richard B., "Adjudication: International Arbitral Tribunals and Courts", στο I. William Zartman and J. Lewis Rasmussen (επιμ.), *Peace-making in International Conflict: Methods and Techniques*, Ουάσιγκτον: United States Institute of Peace, 1997, σελ. 179

⁷⁰ Αλέξης Ηρακλείδης, *Η Ελλάδα και ο "εξ ανατολών κίνδυνος"*, εκδόσεις Πόλις, σελ. 230-233

διαθέτει νομικά πολύ ισχυρότερη θέση και ότι θα δικαιωθεί απόλυτα στα θέματα που εκείνη προκρίνει (υφαλοκρηπίδα, Ίμια). Η εντύπωση αυτή ενισχύεται και από το γεγονός της τουρκικής προτίμησης στις πολιτικές-διπλωματικές μεθόδους επίλυσης των διαφορών με την Ελλάδα.

Η σχεδόν πάγια αυτή ελληνική προτίμηση δεν στερείται αρετών. Δίδεται το μήνυμα ότι η Ελλάδα είναι χώρα που στηρίζεται στο διεθνές δίκαιο, είναι μάλιστα έτοιμη να διακινδυνεύσει ακόμη και την έκδοση μιας απόφασης που δεν θα είναι απολύτως της αρεσκείας της. Εμφανίζεται ως υπερασπιστής του διεθνούς δικαίου και του εδαφικού status quo. Επίσης, η τοποθέτηση αυτή αποτελεί καλή βάση ως αρχική διαπραγματευτική θέση. Επιπλέον, στο μέτρο που προκρίνεται και στην Ευρωπαϊκή Ένωση για τις υποψήφιες χώρες και ειδικά για τις τυχόν διαφορές που έχει η Τουρκία με κράτος μέλος της ΕΕ, θα ήταν παράλογο η Ελλάδα να φανεί τόσο συμφιλιωτική και καλοπροαίρετη ώστε να κλίνει αποκλειστικά προς τις πολιτικές λύσεις.

Ωστόσο θα πρέπει άραγε η Ελλάδα να χρησιμοποιήσει κάθε μέσο που της δίνει η ΕΕ, τώρα που η Τουρκία προσδέθηκε στο ευρωπαϊκό άρμα, για να την σύρει στη Χάγη; Προσπάθειες "υφαρπαγής" της συναίνεσης, όπως έγινε το 1975 με την άστοχη ελληνική προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο για την υφαλοκρηπίδα, τυπικά μεν μπορεί να γίνουν –και έχουν επιχειρηθεί από άλλες χώρες- αλλά αυτό δεν συμβαδίζει με την όλη φιλοσοφία της διαδικασίας, που στηρίζεται στη γνήσια θέληση για προσφυγή σε αυτήν τη μορφή επίλυσης. Τέτοιες άκομπες απόπειρες, μήπως και ξεγελαστεί ο αντίπαλος, μήπως και τον πιάσουμε στον ύπνο, συνήθως αποτυγχάνουν και επιβαρύνουν την ατμόσφαιρα, καθώς το μόνο που πετυχαίνουν είναι να εξοργίζουν το άλλο μέρος. Αλλά ακόμη κι αν ένα διεθνές δικαιοδοτικό όργανο θεωρήσει εαυτόν αρμόδιο παρά τις αντιρρήσεις της μιας πλευράς, τότε είναι πολύ πιθανό το εν λόγω κράτος να μη δεχθεί την εφαρμογή της απόφασης, κι ας είναι υποχρεωτική, και πάντως οι σχέσεις μεταξύ των δύο μερών θα οξυνθούν ιδιαίτερα (όπως και έγινε στην περίπτωση Νικαράγουας-ΗΠΑ).

Εκτός αυτού, οι υπάρχουσες διαφορές δεν μπορούν να περιορισθούν σε όσο γίνεται λιγότερες, και κατά βάση στην υφαλοκρηπίδα και τα Ίμια, δηλαδή μόνο σε αυτές που εξυπηρετούν τη μία πλευρά. Κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό, όχι μόνο γιατί χρειάζεται η σύμφωνη γνώμη και της άλλης πλευράς, αλλά και επειδή οι διαφορές είναι εν πολλοίς αλληλένδετες. Για παράδειγμα, πώς θα οριοθετηθεί η υφαλοκρηπίδα, με βάση τα έξι μίλια των τωρινών χωρικών υδάτων, τα δέκα του εναέριου χώρου ή τα δώδεκα μίλια που επιτρέπει το διεθνές δίκαιο; Αν οριστεί στα έξι, πράγμα που είναι και το πιο ρεαλιστικό με βάση τα σημερινά δεδομένα, αυτό δεν σημαίνει ότι τα δώδεκα μίλια απεμπολούνται μια για πάντα ως δικαίωμα (και έτσι λύνεται και η κύρια διαφορά στο ζήτημα των χωρικών υδάτων);

Ακόμη και στην περίπτωση της υφαλοκρηπίδας τα πράγματα δεν είναι "άσπρο-μαύρο" όπως πολλοί νομίζουν. Όπως είδαμε, δεν ευσταθεί η άποψη ότι τα σοβαρά νομικά επιχειρήματα της Τουρκίας είναι ανύπαρκτα ή ελάχιστα, και ότι συνεπώς η Ελλάδα θα νικούσε κατά κράτος στη Χάγη ή αλλού. Επίσης, η θέση της Τουρκίας ότι η νομική οδός δεν θα φέρει δικαίη λύση, δεν αποτελεί απλώς ρητορικό σχήμα. Και άλλωστε, ο τελικός στόχος της δικαστικής οδού δεν είναι μόνο να αποφανθεί με τυπικώς ορθά νομικά

κριτήρια αλλά κυρίως να επιτύχει, ει δυνατόν, μια "δίκαιη λύση"⁷¹. Από την άλλη, αυτό δεν σημαίνει ότι η Ελλάδα θα κινδύνευε να δει το Αιγαίο να μοιράζεται στη μέση. Ορατός, ωστόσο, είναι ο κίνδυνος εγκλωβισμού των νήσων (απόφαση για την υφαλοκρηπίδα μεταξύ Αυστραλίας και Παπούα-Νέας Γουινέας). Δυσμενής απόφαση μπορεί να υπάρξει και για κάποιες από τις βραχονησίδες, αφού τα θαλάσσια σύνορα δεν είναι πάντοτε σαφή ή, όπως και στην περίπτωση των Ιμίων, δεν βρίσκονται στη μέση οδό μεταξύ ηπειρωτικής χώρας (Μικράς Ασίας/Ανατολίας) και κατοικημένων ελληνικών νήσων αλλά πλησιέστερα προς τις τουρκικές ακτές.

Αν η Ελλάδα βγει δικαστικά κερδισμένη, π.χ. σε ό,τι αφορά την υφαλοκρηπίδα ή τα Ίμια, αυτό θα ήταν χρήσιμο κυρίως για θριαμβολογία και εσωτερική κατανάλωση. Εκτός αυτού θα ενίσχυε και τον γνωστό εθνικό μύθο ότι οι Έλληνες "έχουν πάντα δίκιο", είναι οι στυλοβάτες του διεθνούς δικαίου, σε αντίθεση με την Τουρκία, τον παραβάτη *par excellence* της διεθνούς νομιμότητας. Θα γέμιζε για μια φορά η Ομόνοια από ενθουσιώδεις διαδηλωτές με ελληνικές σημαίες. Αλλά, άραγε, μια τέτοια νίκη θα αποτελούσε το κατάλληλο μέσο για εκτόνωση των τεταμένων σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών; Ένας δικαστικός κόλαφος για την Τουρκία μάλλον θα χειρότερευε το κλίμα, θα την πείσμωνε, και γενικά δεν θα βοηθούσε στην εκτόνωση της χρονίζουσας ελληνοτουρκικής έντασης. Το όλο θέμα θα γινόταν παίγνιο για εσωτερική πολιτική εκμετάλλευση από την τουρκική αντιπολίτευση, η οποία θα κατηγορούσε αφενός την τουρκική κυβέρνηση για ενδοτισμό, πρωτοφανή γκάφα ή μειοδοσία, και αφετέρου τη διεθνή κοινωνία, και ειδικά τη Δύση, για μεροληψία υπέρ των Ελλήνων.

Αν πάλι η απόφαση δεν είναι απόλυτα ικανοποιητική για τους Έλληνες, πράγμα όχι απίθανο, ειδικά σε σύγκριση με τις υπερβολικές προσδοκίες του ελληνικού κοινού (και όχι τόσο των νομικών, τουλάχιστον αυτών που γνωρίζουν διεθνές δίκαιο), το Διεθνές Δικαστήριο ίσως κατηγορηθεί ως "ανθελληνικό" και "τουρκόφιλο" και η κυβέρνηση ότι "τα έκανε θάλασσα" στη Χάγη: ότι δεν υπεράσπισε τα "εθνικά δίκαια" όπως έπρεπε, ότι υπήρξε εγκληματικά αισιόδοξη, αφελής και ανόητη. Η ειρωνεία είναι ότι μια σχετικά δίκαιη απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου, ανάλογη με άλλες που αφορούν υφαλοκρηπίδες σε διεθνή δικαστικά όργανα, θα ενείχε τον κίνδυνο αντί να φέρει ανακούφιση στους διαδίκους που επιτέλους θα λυνόταν η χρονίζουσα διαφορά, να ρίξει και τις δύο χώρες σε ένα παραλήρημα αλληλοκατηγοριών και αυτοκατηγοριών⁷².

5. Σε αναζήτηση λύσεων στις διαφορές στο Αιγαίο.

Είναι γενικά αποδεκτό, από όλους όσοι έχουν ασχοληθεί σοβαρά με την επίλυση των ελληνοτουρκικών διαφορών στο Αιγαίο, ότι οι διαφορές αυτές στο σύνολό τους, και συγκεκριμένα η υφαλοκρηπίδα, τα χωρικά ύδατα, ο εναέριος χώρος ή το θέμα της στρατιωτικοποίησης και της 4^{ης} Στρατιάς, όπως τίθενται, θίγουν καίρια εθνικά συμφέροντα. Από την άλλη, τονίζεται, σε όλες σχεδόν τις αντικειμενικές αναλύσεις, ότι η δυσκολία επίλυσης δεν οφείλεται

⁷¹ Χαριτίνη Δίπλα, "Η νομολογιακή εξέλιξη των αρχών της θαλάσσιας οριοθέτησης και η επίδρασή της στην ελληνοτουρκική διαφορά για την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου", στο Στέλιος Περράκης (επιμ.), Το Αιγαίο Πέλαγος και το νέο δίκαιο της θάλασσας, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1996, σελ. 165

⁷² Αλέξης Ηρακλείδης, Η Ελλάδα και ο "εξ ανατολών κίνδυνος", εκδόσεις Πόλις, σελ 233-236

τόσο στις διαφορές αυτές καθαυτές αλλά σε άλλους λόγους που δημιουργούν την εντύπωση πως πρόκειται για διαφορές "μηδενικού αθροίσματος". Επίσης, οι περισσότεροι αναλυτές προσάπτουν μεγάλο μέρος της ευθύνης για τη συνεχιζόμενη εκκρεμότητα στις εκάστοτε πολιτικές ηγεσίες των χωρών και στον τρόπο της εσωτερικής κατακραυγής.

Μια επίλυση πρέπει να είναι αμοιβαία αποδεκτή, να απαντά ικανοποιητικά στους κύριους φόβους και στις βασικές αντιρρήσεις των δύο πλευρών και να αποκλείει στο μέλλον οποιαδήποτε χρήση ή απειλή χρήσης βίας στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Για την Ελλάδα, εκ των ων ουκ άνευ είναι να μην υιοθετηθεί μια μέση γραμμή που ουσιαστικά θα διχοτομεί το Αιγαίο, με αποτέλεσμα να εγκλωβισθούν τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου από την τουρκική υφαλοκρηπίδα, και να τεθεί έτσι σε κίνδυνο η απρόσκοπτη πρόσβαση σε αυτά. Για την Τουρκία πάλι, δεν θα ήταν ανεκτό το Αιγαίο να αποβεί, νομικά ή πρακτικά, "ελληνική λίμνη". Για την Ελλάδα, όσον αφορά τις διαφορές στο Αιγαίο κεντρικός άξονας είναι η υφαλοκρηπίδα, μια και εκεί κυρίως ελλοχεύει ο κίνδυνος διχοτόμησης και εγκλωβισμού. Για την τουρκική πλευρά, το υπ' αριθμόν ένα ζήτημα είναι η επέκταση των χωρικών υδάτων της Ελλάδας στα δέκα (όσο και ο εναέριος χώρος) ή στα δώδεκα μίλια, γεγονός που θα καθιστούσε το Αιγαίο, στην ουσία, ελληνική λίμνη.

Όσο για την υφαλοκρηπίδα, αν και οι δύο πλευρές εγκαταλείψουν τις μαξιμαλιστικές τους τοποθετήσεις –η Τουρκία τη μέση γραμμή και η Ελλάδα το Αιγαίο ως de facto ελληνική λίμνη (με την απειλή της επέκτασης στα δώδεκα μίλια)- που γίνονται και για διαπραγματευτικούς λόγους, το θέμα είναι κατάλληλο προς δικανική λύση. Θέση έχουν εδώ και οι διαπραγματεύσεις, γιατί σε ορισμένα θέματα μπορεί να υπάρξει ικανοποιητική συμφωνία. Σε μια διαπραγμάτευση για μερική συμφωνία ή για συνυποσχετικό θα μπορούσε να διατυπωθεί με σαφήνεια η αρχή του μη εγκλωβισμού των ελληνικών νήσων και ο αποκλεισμός της γραμμής στο μέσο του Αιγαίου. Αν δεν υπάρξει συμφωνία, ή για όσα θέματα δεν υπάρχει συμφωνία, κατάλληλο θα ήταν το Διεθνές Δικαστήριο, ένα διαιτητικό δικαστήριο από ειδικούς στο δίκαιο της θάλασσας, ή ένας από τους δικαστικούς μηχανισμούς του ΟΑΣΕ – ειδικά αν υπάρχει συμφωνία σε άλλα σημεία και παραμένουν μόνο τεχνικές εκκρεμότητες.

Από πλευράς ουσίας, οι λύσεις είναι η διάκριση της υφαλοκρηπίδας και η συνεκμετάλλευση. Η συνεκμετάλλευση θεωρείται επικίνδυνη για την Ελλάδα, για δυο λόγους. Ο ένας είναι ότι αν δεν έχει προηγουμένως οριστεί το ποσοστό συμμετοχής, κάτι τέτοιο μοιραία θα σήμαινε διανομή της υφαλοκρηπίδας στη μέση διά άλλης οδού. Δεύτερον, η διανομή είναι "καθαρή λύση, πιο πρόσφορη για τη διατήρηση ήρεμων σχέσεων", αντίθετα η συνεκμετάλλευση μπορεί να οδηγήσει σε προστριβές και διαφωνίες⁷³.

Μπορεί οι φόβοι αυτοί να είναι κάπως υπερβολικοί, ειδικά αν υπάρχει πνεύμα προσέγγισης, καλής γειτονίας και στενής οικονομικής συνεργασίας. Όμως, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι ακόμη και μια δευτερεύουσα παρασπονδία (ή θεωρούμενη ως παρασπονδία και δείγμα κακής πίστης) από την τουρκική πλευρά θα λάβαινε τεράστιες διαστάσεις στα χέρια του εθνικιστικού λόμπι, που θα έκανε το παν για να τορπιλίσει το εγχείρημα. Παρόμοια θα ήταν βέβαια και η τουρκική αντίδραση και οργή έναντι της Ελλάδας. Η συνεκμετάλλευση πάντως δεν είναι αδιανόητη, αν υπάρξει

⁷³ Βύρων Θεοδωρόπουλος, Οι Τούρκοι και εμείς, εκδόσεις Φυτράκης, Αθήνα 1988

αμοιβαία καλή θέληση και εποικοδομητικό κλίμα σε κάποια χρονική στιγμή μέσα στα επόμενα χρόνια. Ενδεχομένως να είναι μια δοκιμαστική ή περιορισμένης εμβέλειας συνεκμετάλλευση. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο μπορεί να ενεργοποιηθεί η δυναμική που υπάρχει σε διεθνείς λειτουργικούς οργανισμούς, όπως η αρχική ΕΟΚ: μια από κοινού συνεργασία για ένα λειτουργικό ζήτημα που οφείλει τα μέρη, μόνο θετικά αποτελέσματα μπορεί να έχει, με αποτέλεσμα στο τέλος η ένοπλη σύγκρουση να φαίνεται εξωπραγματική.

Το βέβαιο πάντως είναι ότι όσο το ζήτημα δεν επιλύεται, ούτε η μια ούτε η άλλη χώρα μπορούν να εκμεταλλευθούν την υφαλοκρηπίδα οικονομικά. Στο σημείο αυτό ερχόμαστε σε έναν ακόμη παρεμφερή λόγο που θα συνηγορούσε υπέρ της συνεκμετάλλευσης, στην ενύπαρξη "υπέρτατων στόχων" (superordinate goals), όπως λέγονται οι επιδιώξεις εκείνες οι οποίες είναι πολύ σημαντικές αλλά δεν μπορούν να υλοποιηθούν από τη μια πλευρά χωρίς τη συνεργασία και της άλλης, στο πλαίσιο μιας κοινής προσπάθειας. Η έρευνα των συγκρούσεων σε άλλα επίπεδα ανάλυσης έχει δείξει ότι σ' αυτές τις περιπτώσεις, αν οι δύο αντίπαλοι κατορθώσουν, εκόντες άκοντες, να συνεργασθούν προς επίτευξη του στόχου, το αποτέλεσμα είναι η μείωση της εκατέρωθεν δυσπιστίας και το άνοιγμα του δρόμου για την εκτόνωση της αντιπαλότητας⁷⁴. Ενδέχεται πάντως στην υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου να μην υπάρχουν καν εκμεταλλεύσιμα κοιτάσματα πετρελαίου, κάτι μάλλον θετικό για την κύρια θαλάσσια πηγή πλούτου για τις δύο χώρες (ειδικά για την Ελλάδα) που είναι οι καθαρές θάλασσες και ακτές.

Το ζήτημα της αιγιαλίτιδας ζώνης θα πρέπει και αυτό να κινηθεί εκτός μαξιμαλιστικών στόχων. Εδώ θα πρέπει να τονιστεί ότι η ελληνική κυριαρχία επί των χωρικών υδάτων στα έξι μίλια δεν αμφισβητείται από την Τουρκία. Η Ελλάδα έχει βέβαια το νομικό δικαίωμα της επέκτασης έως τα δώδεκα ναυτικά μίλια, και αυτό παρά το γεγονός ότι η Τουρκία δεν έχει προσχωρήσει, για προφανείς λόγους, στη Σύμβαση του Δικαίου της Θάλασσας. Πρόκειται όμως για δύο διακριτά ζητήματα: αφενός την ύπαρξη ενός νομικού δικαιώματος, και αφετέρου το αν το νομικό αυτό δικαίωμα συμβάλλει στην πολιτική της εκτόνωσης της έντασης και στην προσέγγιση μεταξύ των δύο χωρών. Δεν χωράει καμία αμφιβολία ότι μια τέτοια επέκταση βλάπτει τα τουρκικά εθνικά συμφέροντα. Η επέκταση προσκρούει και στις έντονες αντιρρήσεις των παρευξείνιων χωρών (κατά πρώτο λόγο της Ρωσίας), των ΗΠΑ, των ευρωπαϊκών και άλλων χωρών με αυξημένη ναυσιπλοΐα στην περιοχή.

Το σημείο πάντως όπου όντως αμφισβητείται η ελληνική κυριαρχία από την Τουρκία είναι ως προς τον εναέριο χώρο. Η Ελλάδα είναι ίσως η μόνη χώρα με μεγαλύτερο εναέριο χώρο από ό,τι χωρικά ύδατα. Το ζήτημα είναι αν μπορεί η Ελλάδα να επιμείνει στο ανορθόδοξο καθεστώς των δέκα μιλίων εναέριου χώρου με έξι μίλια αιγιαλίτιδας ζώνης, το οποίο και αντιβαίνει στο σημερινό διεθνές δίκαιο, που κατά τα άλλα επικαλείται. Το θέμα αυτό θα μπορούσε να συμπεριληφθεί σε ένα ευρύτερο πακέτο για το Αιγαίο όπου είτε θα γίνονταν αποδεκτά και στη θάλασσα τα δέκα μίλια, αν η Ελλάδα έδινε ικανοποιητικά ανταλλάγματα, ή θα εγκαταλείπονταν με σοβαρά ανταλλάγματα εκ μέρους της Τουρκίας. Το πρόβλημα για την Αθήνα είναι πώς θα μπορούσε να δικαιολογήσει στην ελληνική κοινή γνώμη μια τέτοια

⁷⁴ Sherif Mujafer, *Group Conflict and Cooperation*, Λονδίνο: Routledge and Kegan Paul, 1966

υποχώρηση, που θα θεωρηθεί, κακώς βέβαια, παραχώρηση κυριαρχίας. Η παρανομία δεν δημιουργεί κυριαρχία. Τυπικά, αυτή θα ήταν η μόνη ελληνική παραχώρηση που θα μπορούσε να γίνει, αφού το παρόν καθεστώς –ίσως μοναδικό στον κόσμο- δεν είναι δυνατόν να υποστηριχθεί διεθνώς με πειστικότητα ως νομιμοποιημένη, θεμιτή αξίωση, μια και αντιβαίνει στο διεθνές δίκαιο.

Σχετικά με την επαναστρατιωτικοποίηση των νήσων του ανατολικού Αιγαίου υπάρχουν δύο βασικές λύσεις. Η μία είναι η διατήρηση της κατάστασης ως έχει, στη λογική της αμοιβαίας αποτροπής: στρατιωτικοποίηση των νησιών από την μια και 4^η Στρατιά από την άλλη. Η αποτροπή όμως είναι εξ ορισμού εύθραυστη και κινείται στη λογική του ψυχρού πολέμου και του ανταγωνισμού των εξοπλισμών, καθιστώντας την κατάσταση εκρηκτική. Για την Ελλάδα μάλιστα ο κίνδυνος είναι στρατιωτικά μεγαλύτερος (τουρκική υπεροπλία, μεγάλος αποβατικός στόλος).

Μια άλλη λύση είναι η εκατέρωθεν υποχώρηση, δηλαδή η αποστρατιωτικοποίηση όλων των νήσων –πλην ίσως της Λήμνου και της Σαμοθράκης όπου η νομική θέση της Ελλάδας είναι ισχυρή- με αντάλλαγμα την ολοσχερή κατάργηση της 4^{ης} Στρατιάς, σε συνδυασμό με Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης, και γενικότερα η απομάκρυνση επιθετικών όπλων και αποβατικών σκαφών από την περιοχή με κατάληξη την υπογραφή συμφώνου μη επίθεσης. Η συγκέντρωση στρατού και οπλικών συστημάτων στην περιοχή είναι εκρηκτική. Ειδικά για την Τουρκία είναι και περιττή αφού ρεαλιστικά δεν κινδυνεύει από ελληνική επίθεση-εισβολή (παρά τη γνωστή παρανοϊκή αντίληψη που έχει περί “μαχαιριών” κατά μήκος του τουρκικού “σώματος” και “εφαλτηρίου” για πλήγματα στην τουρκική ενδοχώρα ή τις ιστορικές μνήμες της περιόδου 1919-1922) και θα μπορούσε να διαθέσει τις δυνάμεις αυτές σε άλλες, πολύ πιο ευαίσθητες περιοχές των εκτεταμένων συνόρων της.

Ένα άλλο ζήτημα είναι από ποια θέματα θα ξεκινούσε μια διαδικασία επίλυσης. Η δέσμευση για τη Χάγη, που αποτελεί την ελληνική προτίμηση σε ό,τι αφορά την υφαλοκρηπίδα ή τα Ίμια, θα ήταν πιο ρεαλιστική αν υπάρξει δέσμευση από πλευράς Ελλάδας για θετική εξέταση της αιγιαλίτιδας ζώνης αμέσως μετά ή και παράλληλα. Η διαδικασία επίλυσης του συνόλου των διαφορών στο Αιγαίο θα “ξεμπλοκαριζόταν” αν αντιμετωπιζόταν πρώτα απ’ όλα το ζήτημα της αιγιαλίτιδας ζώνης. Μια δέσμευση εκ μέρους της Ελλάδας στο θέμα αυτό θα “έσπαγε τον πάγο” και θα μπορούσε να οδηγήσει όλα τα ζητήματα του Αιγαίου σε ικανοποιητική επίλυση. Άλλωστε, όπως παρατηρεί εύστοχα ο Monteaagle Stearns για την επέκταση της αιγιαλίτιδας ζώνης στα δώδεκα μίλια, “η Ελλάδα διατηρεί ένα δικαίωμα το οποίο δεν προτίθεται να ασκήσει και η Τουρκία μια απειλή που δεν προτίθεται να πραγματοποιήσει”⁷⁵. Από την άλλη, αφού η Αθήνα κρατάει αυτό το ισχυρό διαπραγματευτικό χαρτί, είναι εύλογο, όπως είπαμε, να μη θέλει να το εγκαταλείψει μονομερώς και χωρίς σοβαρά χειροπιαστά ανταλλάγματα, όπως π.χ. ένα σύμφωνο μη επίθεσης, η αποδοχή των δέκα μιλίων του εναέριου χώρου κλπ.

Το εναρκτήριο λάκτισμα θα μπορούσε να δοθεί, από πλευράς της Άγκυρας, με μια κίνηση καλής θέλησης υπό όρους σε σχέση με τα στρατιωτικά θέματα (όπως π.χ. η κατάργηση της 4^{ης} Στρατιάς του Αιγαίου) ή μια συμβολική

⁷⁵ Stearns Monteaagle, *Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey and Cyprus*, Νέα Υόρκη: Council on Foreign Relations Press, 1992, σελ. 143

χειρονομία στο Κυπριακό, με μείωση της στρατιωτικής παρουσίας της Τουρκίας στην Κύπρο ή διατύπωση ευχής για αμοιβαία συμφέρουσα λύση. Κανονικά η Τουρκία, ως το στρατιωτικά ισχυρότερο μέρος, διαθέτει την πολυτέλεια να προβεί σε μια πιο γενναιοδωρη χειρονομία καλής θέλησης. Ωστόσο δεν το έχει κάνει ως τώρα, δίνοντας έτσι τροφή στην επιχειρηματολογία των ανένδοτων στην Ελλάδα, που θέλουν οι προσπάθειες για προσέγγιση να μην έχουν καμία συνέχεια.

Η συζήτηση, όπως ήταν επόμενο, μας οδήγησε σε ένα βασικό θέμα, το πώς οι κινήσεις επίλυσης στο Αιγαίο μπορούν να συνδυαστούν με την επίλυση του Κυπριακού. Υπάρχουν τουλάχιστον τέσσερις συνδυασμοί Αιγαίου-Κυπριακού: (α) Να προηγηθεί η ικανοποιητική λύση του Κυπριακού, η οποία θα δημιουργήσει την κατάλληλη ατμόσφαιρα για επίλυση και των διαφορών στο Αιγαίο (η μετριοπαθής ελληνική θέση)⁷⁶. (β) Να προηγηθεί η ικανοποιητική λύση των διαφορών στο Αιγαίο και η δημιουργία καλού κλίματος ανάμεσα στις δύο χώρες, γεγονός που θα είχε αναμφισβήτητη απήχηση στην επίλυση του Κυπριακού (η μετριοπαθής τουρκική θέση). (γ) Μια χρονικά παράλληλη διαδικασία επίλυσης, σε χωριστά όμως fora, αφού τα θέματα είναι διαφορετικά (το Κυπριακό δεν είναι μόνο διμερές θέμα αλλά πρωταγωνιστικό ρόλο παίζουν οι δύο κυπριακές κοινότητες). (δ) Ένα συνολικό πακέτο Αιγαίου-Κύπρου όπου θα συμπεριληφθούν και θέματα που απαιτούν συνεργασία (οικονομική, ενεργειακή, περιβαλλοντική κλπ) σε μια διάσκεψη ειρήνης, κατά το μοντέλο της διαδικασίας ειρήνευσης της Μέσης Ανατολής. Εννοείται ότι και εδώ θα υπήρχαν ξεχωριστές επιτροπές για τα διάφορα ζητήματα.

Σε ό,τι αφορά τις διαφορές στο Αιγαίο, θεωρητικά τουλάχιστον, δεν υπάρχουν τελείως ασυμβίβαστοι στόχοι. Μπορεί οι διαφορές να είναι σοβαρές και ορισμένες από αυτές να άπτονται –ή να φαίνεται ότι άπτονται– θεμελιωδών συμφερόντων και δικαιολογημένων ανησυχιών των δύο πλευρών, αλλά αυτό δεν τις καθιστά άλυτες. Όλες οι διαφορές στο Αιγαίο, καθεμία από μόνη της αλλά και συνολικά, υπόκεινται, όπως είδαμε, σε αμοιβαία συμφέρουσες λύσεις χωρίς να απεμπολείται η υπάρχουσα νόμιμη (δηλαδή με βάση το διεθνές δίκαιο) κυριαρχία. Όσο για την εμμονή στις δικαστικές λύσεις και μόνο, χρειάζεται, όπως προσπαθήσαμε να δείξουμε, προσεκτική επανεξέταση από την ελληνική πλευρά.

Το γεγονός πάντως ότι υπάρχουν προφανείς και λογικές λύσεις, ειδικά στο πλέγμα των διαφορών στο Αιγαίο, δεν σημαίνει ότι η Αθήνα θα πρέπει να σπεύσει σε μια οριστική λύση, μερική ή συνολική. Μπορεί το timing να μην είναι κατάλληλο, κάτι τέτοιο να αποτελεί διαπραγματευτικό λάθος στη συγκεκριμένη στιγμή, η άλλη πλευρά να διανύει περίοδο αδιαλλαξίας και εθνικιστικής αναδίπλωσης κλπ. Στην προσεκτική στάθμιση θα πρέπει να συνυπολογιστεί ως πρώτη προτεραιότητα και η επίπτωση μιας τέτοιας διαδικασίας στο Κυπριακό. Είναι όμως ιδιαίτερα χρήσιμο να γνωρίζουμε εάν υπάρχουν ή όχι ρεαλιστικές εναλλακτικές προτάσεις για λύσεις στις ελληνοτουρκικές διαφορές στο Αιγαίο. Χωρίς αυτήν τη διαπίστωση δεν μπορεί να υπάρξει καμία σοβαρή προσπάθεια ομαλοποίησης και επίλυσης των διαφορών. Και οι καλύτερες προθέσεις θα μείνουν στο ράφι, χωρίς αντίκρισμα, ενώ τα ελληνοτουρκικά θα βυθίζονται ακόμη περισσότερο στο

⁷⁶ Θεόδωρος Κουλουμπής, "Ο ρόλος της Ελλάδας στα μεταψυχροπολεμικά Βαλκάνια", εκδόσεις Επιλογή, Νοέμβριος 1992

τέλμα της ασυνεννοησίας και των απογοητεύσεων. Βέβαια, στην καρδιά του όλου προβληματισμού, στην ελληνική πλευρά υπάρχει το αρχικό ερώτημα κατά πόσον η υπάρχουσα εκκρεμότητα και ασάφεια είναι προτιμότερη από τους καρπούς μιας επίλυσης και συνεργασίας στο Αιγαίο.

Αν πάντως η κατηγορία περί ύπαρξης τουρκικού επεκτατισμού στο Αιγαίο – την οποία η Τουρκία απορρίπτει διαρρήδη- δεν ευσταθεί (ή αν ίσχυε μόνο παλαιότερα) και αν η συχνά άκομψη στάση και διεκδικητικότητα της Τουρκίας στο Αιγαίο οφείλεται σε άλλους λόγους (π.χ. στην αίσθηση αδικίας και προσβολής, στα εθνικά της συμφέροντα που θίγονται, στην αίσθηση ότι η Ελλάδα προσπαθεί να τη φιμώσει, σε νταηλίκια για φτηνή εσωτερική κατανάλωση κλπ), τότε θα έρθει κάποτε η στιγμή της επίλυσης. Μόνο έτσι οι δύο χώρες θα μπορούσαν να απολαύσουν τους καρπούς και τις δυνατότητες που τους δίνει το Αιγαίο.

Το Αιγαίο δεν ανήκει αποκλειστικά σε μια χώρα, ούτε όμως μπορεί να διαιρεθεί στη μέση, με δεδομένη τη μεγαλύτερη εξάρτηση της Ελλάδας από το Αιγαίο και την εξάπλωσή της σ' αυτό. Θα λέγαμε ότι η κατάσταση μοιάζει με σχέση πλειοψηφίας-μειονότητας: η πρώτη δεν μπορεί να ασκεί "τυραννία της πλειοψηφίας" και αποκλειστική κυριαρχία, ενώ η δεύτερη δεν μπορεί να ζητά υπέρμετρα δικαιώματα και παροχές⁷⁷.

⁷⁷ Αλέξης Ηρακλείδης, Η Ελλάδα και ο "εξ ανατολών κίνδυνος", εκδόσεις Πόλις, σελ. 242-250

6. Βιβλιογραφία ελληνική
1. Κ. Ιωάννου – Α. Στρατή, Δίκαιο της Θάλασσας, εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, 2000
2. Αν. Στρατή, Ελληνοτουρκικές θαλάσσιες ζώνες και οριοθέτηση με γειτονικά κράτη, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012
3. Άγγ. Συρίγος, Οι ελληνοτουρκικές Σχέσεις, εκδόσεις Πατάκη
4. Σ. Περράκης (επιμ.), Αιγαίο, Εξελίξεις και προοπτικές επίλυσης των ελληνοτουρκικών διενέξεων, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα
5. Α. Kurumahmut, Το θεμελιώδες πρόβλημα στο Αιγαίο. Τα νησιά αμφισβητούμενης κυριαρχίας, Ανώτατο Ίδρυμα Κουλτούρας, Γλώσσας και Ιστορίας Ατατούρκ, Άγκυρα 1998
6. Μ. Γαβουνέλλη, Γκρίζες ζώνες στο Αιγαίο Πέλαγος: Σύντομη θεώρηση των αναφερομένων ζητημάτων, Επιθεώρηση Ελληνικού Συλλόγου Ατλαντικού Συμφώνου, 3.5.2001
7. Δ. Μπατάλης, Η νομική διαφορά Ελλάδας-Τουρκίας για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου, Χίος 2005
8. Χ. Δίπλα, Η ελληνοτουρκική διαφορά για την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου, εναλλακτικές λύσεις και προτάσεις, Αθήνα 1992
9. Α. Ηρακλείδης, Άσπονδοι γείτονες, Ελλάδα – Τουρκία: Η διένεξη του Αιγαίου, εκδόσεις Ι. Σιδέρης
10. Α. Ηρακλείδης, Το Κυπριακό: Σύγκρουση και επίλυση, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2002
11. Μπιράντ Μεχμέτ Αλί, "Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις: Προβλήματα, ευκαιρίες και κίνδυνοι", Επίκεντρα, 19, τεύχος 82, Απρίλιος-Ιούνιος 1995
12. Χρήστος Ροζάκης, "Το διεθνές νομικό καθεστώς του Αιγαίου και η ελληνοτουρκική κρίση. Τα διμερή και διεθνή θεσμικά ζητήματα", στο Αλέξης Αλεξανδρής, κ.α., Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, 1923-1987, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα, 1988
13. Χρήστος Ροζάκης, Η Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη και το Διεθνές Δίκαιο, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2013
14. Β. Καρακωστανόγλου, Η Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη στο Νέο Δίκαιο της Θάλασσας, Σάκκουλας, 2001
15. Αλέξης Ηρακλείδης, Η Ελλάδα και ο "εξ Ανατολών κίνδυνος", εκδόσεις Πόλις
16. Χαριτίνη Δίπλα, "Η θέση σε ισχύ της Σύμβασης του 1982 και τα νέα τουρκικά επιχειρήματα σχετικά με την επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων και την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας", Βήμα Διεθνών Σχέσεων, τεύχος 2, Ιούνιος 1995
17. Χαριτίνη Δίπλα, "Η νομολογιακή εξέλιξη των αρχών της θαλάσσιας οριοθέτησης και η επίδρασή της στην ελληνοτουρκική διαφορά για την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου", στο Στέλιος Περράκης (επιμ.), Το Αιγαίο Πέλαγος και το νέο δίκαιο της θάλασσας, εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, 1996
18. Βύρων Θεοδωρόπουλος, Οι Τούρκοι και εμείς, εκδόσεις Φυτράκης, Αθήνα 1988

19. Κρατερός Ιωάννου, "Η κύρωση και επικύρωση από την Ελλάδα της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το δίκαιο της θάλασσας", στο Στέλιος Περράκης (επιμ.), Το Αιγαίο Πέλαγος και το νέο δίκαιο της θάλασσας, εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, 1996
20. Μ. Κλάδη-Ευσταθοπούλου, "Ελληνική αιγιαλίτιδα ζώνη: Ισχύον καθεστώς και δικαίωμα επέκτασης στα 12 ν.μ. σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1982", στο Στέλιος Περράκης (επιμ.), Το Αιγαίο Πέλαγος και το νέο δίκαιο της θάλασσας, εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, 1996
21. Θεόδωρος Κουλουμπής, "Ο ρόλος της Ελλάδας στα μεταψυχροπολεμικά Βαλκάνια", Επιλογή, 1992
22. Κ.Π. Οικονομίδης, "Το νομικό καθεστώς των ελληνικών νήσων του Αιγαίου", στο Χουσεΐν Παζαρτζί και Κ.Π. Οικονομίδης, Το καθεστώς αποστρατικοποίησης των νήσων του ανατολικού Αιγαίου. Το νομικό καθεστώς των ελληνικών νήσων του Αιγαίου, εκδόσεις Γνώση, 1989
23. Παζαρτζί Χουσεΐν, "Το καθεστώς αποστρατικοποίησης των νήσων του ανατολικού Αιγαίου", στο Χουσεΐν Παζαρτζί και Κ.Π. Οικονομίδης, Το καθεστώς αποστρατικοποίησης των νήσων του ανατολικού Αιγαίου. Το νομικό καθεστώς των ελληνικών νήσων του Αιγαίου, εκδόσεις Γνώση, 1989
24. Χρήστος Ροζάκης, "Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις: η νομική διάσταση", στο Δ. Κώνστας και Χ. Τσαρδανίδης (επιμ.), Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική: οι ελληνοτουρκικές σχέσεις και το Κυπριακό πρόβλημα, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1989
25. Άγγελος Αθανασόπουλος, εφημερίδα "ΤΟ ΒΗΜΑ", 17 Ιουλίου 2016

Βιβλιογραφία ξενόγλωσση

1. Bahcheli Tozun, Greek-Turkish Relations since 1955, Boulder: Westview, 1990
2. Bilder Richard B., "Adjudication: International Arbitral Tribunals and Courts", στο I. William Zartman and J. Lewis Rasmussen (επιμ.), Peacemaking in International Conflict: Methods and Techniques, Ουάσιγκτον: United States Institute of Peace, 1997
3. Burton John W., Conflict and Communication: The Use of Controlled Communication in International Relations, Λονδίνο: Macmillan, 1969
4. Rothman Jay, From Confrontation to Cooperation: Resolving Ethnic and Regional Conflict, Λονδίνο: Sage, 1992
5. Sherif Mujafer, Group Conflict and Co-operation, Λονδίνο: Routledge and Kegan Paul, 1966
6. Stearns Monteagle, Entangled Allies: U.S. Policy Toward Greece, Turkey and Cyprus, Νέα Υόρκη: Council on Foreign Relations Press, 1992
7. Wilson Andrew, "The Aegean Dispute", Adelphi Papers, The International Institute for Strategic Studies, Λονδίνο 1980
8. Clogg Richard, "Greek-Turkish Relations in the Post-1974 Period", Dimitris Constan (επιμ.), The Greek-Turkish Conflict in the 1990s, Λονδίνο: Macmillan, 1991
9. Keyder Caglar, "The Ottoman Empire", Karen Barkey and Mark von Hagen (επιμ.), After Empire: Multiethnic Societies and Nation-Building, Boulder: Westview Press, 1997
10. Veremis Thanos, "Greek-Turkish Relations: Crisis in the Aegean", Hellenic Studies, 1996

11. Pinto C.I.J, Memoires, phaidoiries et documents, Plateau continental de la mer Egee,1980
12. H.Mosler, "The Area of Justiciability: Some Cases of Agreed Delimitation in the Submission of Disputes to the International Court of Justice", Essays in Honour of Manfred Lachs
13. H. Mosler, "The Ad-hoc Chambers of the International Court of Justice" in International Law at a Time of Perplexity, Essays in Honour of Shabtai Rosenne, Dordrecht/Boston/London, 1989
14. St. Schwebel, "Ad Hoc Chambers of the International Court of Justice", American Journal of International Law, vol.81.1987
15. M. Feldman και D. Colson, "The Maritime Boundaries of the United States", vol. 75, 1981
16. H. Pazarci, Differend Greco-Turc sur le statut de certains ilots et roches dans la Mer Egee: Une reponse a Mr C.P. Economides, Revue Generale de Droit International Public, 1997